

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**Rodinné fungování v pracovníě vytížených rodinách
s malými dětmi**

Family functioning in hard working families with little children

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Soňa Tichá

Vedoucí práce: PhDr. Martina Fülepová

Olomouc

2017

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne .....

Podpis .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala zejména PhDr. Martině Fülepové za odborné a laskavé vedení, za inspiraci, cenné rady a podněty, ale také za neutuchající podporu a čas, který mi věnovala. Velký dík si také zaslouží všichni respondenti a respondentky, kteří se se mnou podělili o část svého života a bez jejichž ochoty a otevřenosti by tato práce nemohla vzniknout. Také děkuji všem svým blízkým, rodině i přátelům, za jejich vstřícnost a oporu, kterou mi byli po celou dobu přípravy této práce, z nichž největší dík si zaslouží můj manžel a děti, kteří mi poskytli dostatek prostoru pro její vypracování. Děkuji vám všem.

OBSAH

ÚVOD.....	1
TEORETICKÁ ČÁST	2
1 RODINA.....	2
1.1 Pojetí rodiny v historickém kontextu.....	3
1.2 Systemický přístup k rodině.....	5
1.2.1 Hranice systému.....	7
1.2.2 Komunikace v rámci rodiny	8
1.3 Funkce rodiny.....	8
2 RODINNÉ FUNGOVÁNÍ.....	10
2.1 Symptomatologické, bipolární a mřížkové modely rodinného fungování.....	11
2.2 Vývojové modely rodinného fungování.....	11
2.3 Procesní modely rodinného fungování.....	12
3 ŽIVOTNÍ CYKLUS RODINY.....	13
3.1 Klasické pojetí životního cyklu.....	13
3.2 Kritika klasického pojetí životního cyklu	13
3.3 Postmoderní přístup a rodinná krize	14
4 RODINNÝ STRES A JEHO ZVLÁDÁNÍ.....	16
5 ROLE MUŽE A ŽENY V RODINĚ	18
6 RODIČOVSTVÍ	21
6.1 Mateřská a rodičovská dovolená.....	22
6.2 Pracující matky.....	24
6.3 Zapojení otců do péče o děti a domácnost	26
7 PRACOVNĚ VYTÍŽENÉ RODINY S MALÝMI DĚTMI.....	29
7.1 Rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách.....	29
7.2 Work-family conflict a work-life balance.....	29

7.3	Stres a zvládací strategie	31
	VÝZKUMNÁ ČÁST	34
8	VÝZKUMNÝ PROBLÉM	34
9	VÝZKUMNÝ CÍL A VÝZKUMNÁ OTÁZKA	35
9.1	Specifikace výzkumné otázky	36
10	METODY VÝZKUMU	38
10.1	Kvalitativní přístup	38
10.2	Zakotvená teorie	38
11	ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU	41
12	METODY TVORBY DAT	42
12.1	Polostrukturované interview a pozorování	42
12.2	Seznam základních okruhů a otázek	42
13	VÝZKUMNÝ SOUBOR	44
14	VÝZKUMNÝ POSTUP	49
15	POSTUP ANALÝZY DAT	50
15.1	Otevřené kódování	50
15.2	Axiální kódování	52
15.2.1	Centrální kategorie – vyvažování gender rolí	54
15.2.2	Interpretace situace	55
15.2.3	Zvládání situace	56
15.3	Selektivní kódování	57
16	MODEL VYVAŽOVÁNÍ GENDER ROLÍ V PRACOVNĚ VYTÍŽENÝCH RODINÁCH S MALÝMI DĚTMI	59
16.1	Jednotlivé fáze modelu	60
16.2	Varianty modelu	62
17	DISKUZE	76
17.1	Srovnání výsledků výzkumu s teoretickými poznatky	76

17.2	Omezení výzkumu a jeho možná rozšíření	80
17.3	Využití výzkumu a jeho hlavní přínosy.....	82
18	ZÁVĚR	83
19	SOUHRN	84
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	87
	PŘÍLOHY	

ÚVOD

Tématem diplomové práce je rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi, tedy v rodinách, v nichž oba rodiče pracují, ani jeden z nich nepřerušil pracovní kariéru na dobu delší než rok, a zároveň vychovávají nejméně jedno dítě do tří let.

V tradičním českém modelu matka opouští po narození dítěte na několik let zaměstnání a zůstává s dítětem doma, zatímco otec dítěte se dostává do pozice výhradního živitele rodiny. Tato situace trvá přibližně 2-3 roky, případně déle v případě narození dalšího dítěte či dětí. V posledních desetiletích jsme však svědky značných proměn tradiční mužské a ženské role. Vzhledem k tomu, že tradiční český model ženy znatelně znevýhodňuje na trhu práce, ale i z jiných důvodů, se i v České republice začínáme setkávat s rodinami, ve kterých ani jeden z partnerů zcela nepřerušil pracovní kariéru z důvodu rodičovství, nebo bylo přerušeno velmi krátké. Tyto rodiny pak čelí (pro Českou republiku novému) problému: jak skloubit péči o kojence či batole s pracovním nasazením obou rodičů tak, aby byla zachována celistvost rodiny i její funkce. Vzhledem k celosvětovému trendu zrovnoprávnění mužů a žen se dá očekávat, že počet takovýchto rodin v budoucnu poroste.

Zároveň máme dosud velmi málo informací o tom, jak tyto rodiny fungují. Dá se předpokládat, že sladit náročnou péči o malé dítě či děti s pracovní kariérou, je velmi náročné, a že muži a ženy v těchto rodinách čelí odlišným problémům a výzvám než rodiny, v nichž žena odchází na mateřskou, posléze rodičovskou dovolenou.

Cílem práce je tedy rozšířit a prohloubit dosavadní vědění týkající se fungování pracovně vytížených rodin s malými dětmi a zjistit, které faktory a případně jak ovlivňují rodinné fungování těchto rodin.

Předpokládáme, že závěry výzkumu mohou posloužit jako základna či inspirace pro další zkoumání dané problematiky. Mohly by také být nápomocné v případě potřeby psychologického působení v těchto rodinách, případně mohou být využity také v oblasti plánování kariéry, řízení lidských zdrojů, či plánování služeb pro rodiny s malými dětmi. Kromě toho nám mohou pomoci objasnit způsoby či důvody měnících se rolí muže a ženy v rodině i ve společnosti, jejichž svědky jsme v poslední době.

TEORETICKÁ ČÁST

První část práce si klade za cíl vytvořit teoretickou základnu pro zamýšlený výzkum. Bude se tedy soustředit na ta témata, která se vztahují k rodinnému fungování pracovně vytížených rodin s malými dětmi. Zpracována budou témata rodiny, rodinného fungování, životního cyklu rodiny, rodinného stresu a jeho zvládání, ale také rolí muže a ženy v rodině, rodičovství či fungování pracovně vytížených rodin.

1 RODINA

Rodina je pojem všeobecně známý a užívaný, jeho teoretické uchopení však není jednoduché. Z různých hledisek se tímto pojmem kromě psychologie zabývají také sociologie, demografie a další obory, přičemž i v rámci jednotlivých oborů se můžeme setkat s různým pojetím a definicemi.

Haviger a kol. (2014, s. 108) zkoumali implicitní teorie pojmu rodina, a z jejich bádání vyplynulo, že odpověď běžného člověka na otázku „Co znamená slovo rodina?“ by zněla pravděpodobně nějak takto: „*Rodina, to je skupina blízkých lidí, především rodičů a jejich dětí, které spojují vzájemné velmi blízké vztahy, kteří se mají rádi, žijí spolu v jedné domácnosti a tvoří jakousi jednotu, jíž lze označit slovem my, zatímco zbytek světa jsou oni.*“ V odborných definicích se pak velmi často setkáváme s tvrzením, že rodina je základ (či základní stavební kámen) společnosti. Také *Všeobecná deklarace lidských práv* přijatá v roce 1948 Valným shromážděním OSN uvádí, že „*Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.*“ Matoušek (2003, s. 9) tvrdí, že rodina je „*biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Reprodukuje člověka nejen jako živočicha, zprostředkuje mu vrůstání do jeho kultury a společnosti... .. Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti... ..*“ Fontana (2003) považuje rodinu za nejdůležitější jednotku společenského vývoje dítěte, neboť zde si dítě jednak vytváří první vazby, jednak se v rámci ní učí vnějším sociálním rolím. Výrost, Slaměník, a další (2014, s. 50) uvádí: „*Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti.*“ Keller (2005, s. 38) pak považuje rodinu za jeden ze socializačních mechanismů, přičemž cílem socializace je podle něj „*zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat tak, jako by byla pod stálým dohledem ostatních členů skupiny*“. Sobotková (2007, s. 11) uvádí: „*Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob.*“ Představa o tom, jak by rodina měla vypadat a které funkce by měla plnit, se mění v průběhu času

pod vlivem různých kulturních, ekonomických, sociálních, demografických a politických podmínek.

1.1 Pojetí rodiny v historickém kontextu

Lidé se již od pravěku shluovali do semknutých kolektivů, v rámci kterých existovalo rozdělení úloh na mužské (zabezpečení potravy, ochrana před nepřáteli) a ženské (sběr plodů, vnitřní fungování kmene). Příbuzenské vztahy zde vzhledem k předpokládané vysoké promiskuitě, nehrály zásadní roli, nicméně ženy byly vysoce ceněny pro schopnost plození dětí, která byla pro zachování kolektivu zásadní. Postupně pak začaly vznikat rody, tj. skupiny pokrevně spřízněných osob, v rámci kterých se setkáváme s první formou manželství, a to s manželstvím skupinovým neboli multilaterálním. V takových svazcích byl otec dítěte neznámý a k určování příbuzenských vztahů byl klíčový poměr k matce – matka v rámci manželství rozlišovala své děti od dětí jiných žen. Ženy, kromě péče o domácnost, měly na starosti péči o děti, ale také léčitelství. Na počátku vývoje rodin tedy hovoříme o matriarchátu, tedy o společenské organizaci, která je založená na primární úloze ženy a jejímž základem byla příbuznost spojená prostřednictvím ženské linie (Haviger a kol., 2014).

V dalších obdobích vývoje, v souvislosti se změnou způsobu života, s přechodem k zemědělsko-pasteveckému způsobu života, s rozvojem řemesel, obchodu atd., získávají postupně rozhodující postavení ve společnosti, a potažmo i v rodině, muži a společnost se mění v patriarchální. Ženy se dostávají do ústraní, neúčastní se veřejného života, pracují převážně v domácnosti, pečují o děti, je jim odepřeno vzdělání (Mlčák, 1996).

Počátek rozpadu patriarchátu přichází v novověku jednak díky sílicímu boji žen za zrovnoprávnění, jednak v důsledku industrializace, kdy jsou potřebné nové pracovní síly, a tak se na pracovní trh dostávají i ženy. Patriarchální ustavení společnosti však zůstává v podstatě zachováno. Costa (2014) popisuje tradiční rodinu padesátých let 20. Století následovně: tvořil ji sezdaný heterosexuální pár s dětmi, rozvodovost byla nízká, role v rodině byly striktně rozdělené – muž se staral o finanční zajištění rodiny, žena byla zodpovědná za výchovu dětí a péči o domácnost.

Spolu se sílicím feministickým hnutím a zpřístupněním antikoncepce se začíná jednotný model „tradiční“ rodiny pomalu rozpadat – ženy studují, začínají pracovat, oddalují tak sňatek i mateřství (díky dostupné antikoncepci již není sexualita pouze záležitostí manželství), zvyšuje se rozvodovost (Costa, 2014, Kraus, 2015). Tak jako

ve společnosti se začínají stírat rozdíly mezi třídami a vrstvami, v rodinách se pomalu začíná stírat rozdíl mezi mužem a ženou (Mlčák, 1996, Haviger a kol., 2014).

Role muže a ženy v rodině vždy z velké části závisí na celkovém politicko-ekonomicko-kulturně-sociálním kontextu. Vývoj české rodiny přibližně do sedmdesátých let 20. století kopíroval vývoj rodin západoevropských. V tomto období zvyšující se životní úroveň, vzdělanosti a zaměstnanosti se v západních zemích začíná snižovat porodnost. V tehdejší Československu díky zavedeným finančním pobídkám naopak porodnost stoupá. V západních zemích v sedmdesátých letech dle Sullerotové (1998 in Kraus 2015) začíná upadat význam rodiny, a do popředí se dostává jednotlivec. Snižuje se sňatečnost a porodnost, zvyšuje se naopak rozvodovost a počet tzv. singles, tedy lidí, kteří žijí dobrovolně bez partnera. V Československu, potažmo České republice, dochází k těmto změnám se zpožděním, zato však velmi rychle, v kumulaci s dalšími změnami, které provázal přechod do demokratického režimu po roce 1989.

Dle Mlčáka (1996) či Costy (2014) je pro současnou společnost typický individualismus. Lidé dnes mohou do značné míry svými vlastními rozhodnutími zásadně ovlivnit svůj život; jedinec má v moderním světě právo i povinnost vybrat si svou cestu životem, což často vede k přílišnému zaměření se na sebe sama. Rodina, pro kterou je typická určitá vzájemná závislost, spolurozhodování a interakce mezi jednotlivci může být individualismem silně ohrožena (Costa, 2014). Možný (2006) dále hovoří o tom, že rodina ztrácí některé funkce, které jsou přebírány různými institucemi – péče o malé děti, vzdělávání, péče o nemocné členy rodiny nebo stárnoucí rodiče. To, společně s malým počtem dětí v rodině, způsobuje, že plnění funkcí v rámci rodiny nemůže plnohodnotně naplnit celý život ani ženy, ani muže. Zároveň se mění také trh práce, fyzická síla muže už v mnoha profesích není něco, co by ženě bránilo být stejně úspěšnou, což vede k dalšímu zrovnoprávnování mužů a žen.

Takto zásadní změny v rodinném soužití vedou Možného (2006) k přesvědčení, že v současnosti je třeba hovořit o rodině postmoderní. Mlčák (1996) pak hovoří o krizi rodiny a jejím hrozícím rozpadu. Kraus (2015) uvádí, že klasická rodina se stává pouze jednou z alternativ různých forem rodinného soužití. Giddens (2000 in Kraus, 2015) tvrdí, že s pojmem rodina se váže představa tradičních funkcí rodiny, které ta už však neplní. Smutek (2012 in Kraus, 2015) pak navrhuje do budoucna vynalézt zcela nový pojem, který by odpovídal změnám, které se v posledních letech ve společnosti udály, a reflektoval je.

Costa (2014) však upozorňuje, že navzdory původnímu sociologickému teoretizování o individualizaci společnosti, destabilizaci rodiny, její křehkosti a neudržitelnosti, rodina stále existuje – je však potřeba změnit zavedené sociologické kategorie a zavést nové pojmy, pomocí kterých by bylo možné zachytit současnou různorodost rodin. Zásadní dle autorky není to, jak rodina vypadá, kdo je či není jejím členem, ale tzv. rodinné praktiky (aktivity, interakce), kam řadí např. rodinné rituály, čili jisté „předeepsané“ aktivity, které vycházejí z rodinné interakce spojené s určitým záměrem a mající určitý symbolický nebo specifický význam. Podle některých studií jsou rodinné rituály základem rodinné identity, či způsobem její demonstrace, což potvrzuje jejich důležitost (Bennett et. al. in Falicov, 1988, Fiese et al., 2006, Crespo et al., 2013).

Vzhledem k tomu, že dnešní rodina může nabývat různých podob a být chápána různě, je třeba objasnit, že v kontextu této práce bude rodina chápána jako sezdané či nesezdané soužití muže a ženy s dětmi. K tématu je přistupováno v souladu s postmoderním přístupem, který je typický pro současnou společnost a setkáváme se s ním také v oblasti rodin a rodinného fungování. Postmodernismus je filozofický a umělecký směr, který princip univerzality nahrazuje principem plurality (Rychetská, 2012). V rámci rodin a jejich fungování postmoderní přístup připouští existenci různých typů rodin, přičemž všechny alternativy jsou navzájem rovnocenné (Matoušek, 2003). Postmodernismus se odklání od konceptu jediné pravdy a klade důraz na pluralitu názorů a přístupů (Rychetská, 2012). Pracovně vytížené rodiny s malými dětmi jsou tak chápány jako jedna z možných (a rovnocenných) alternativ rodinného soužití, která má své místo ve společnosti, a také svá specifika.

1.2 Systemický přístup k rodině

Rodina (ať už je jakákoli), do které se jedinec narodí a v níž vyrůstá, jej zásadním způsobem ovlivňuje – rodina poskytuje člověku jedinečnou a nepřenositelnou zkušenost, formuje jeho vztah a základní postoj k lidem, poskytuje mu vzory a ideály, seznamuje ho se základními životními hodnotami a podobně. Rodina sama je přitom ovlivňována širším kulturním a společenským kontextem. Zároveň je třeba si uvědomit, že dítě, které se do rodiny narodí, není pouze pasivně ovlivňováno tím, co jej obklopuje. Dítě se svými projevy, svým specifickým chováním, potřebami, temperamentem a později svou osobností, aktivně podílí na utváření specifického prostředí dané rodiny. Je tedy patrné, že rodina tvoří jakýsi dynamický celek, kdy se všichni členové rodiny navzájem ovlivňují,

zároveň je rodina ovlivňována širší společenskou, politickou či kulturní situací, a v neposlední řadě rodina také ovlivňuje své okolí.

Tato představa v podstatě odpovídá současnému nazírání na rodinu jako na systém. Systémový (či systemický) přístup (nejen) k rodině se začal rozvíjet na základě formulace *Obecné teorie systémů* Ludwiga von Bertalanffyho v druhé polovině 20. století (Sobotková, 2007). Základem systémového přístupu je zdůraznění organizace, celosti, dynamické interakce mezi systémem a okolím, ale také mezi subsystemy v rámci systému, propojenost a komplexnost (Kratochvíl, 2000 in Sobotková, 2007). Zároveň systemický přístup „*považuje pozorovatele za zdroj veškerého poznání a tedy i veškeré reality.*“ (Ludewig, 2011). Hlásí se k epistemologii Gregory Batesona a Humberta Maturany, tzv. radikálnímu konstruktivismu, podle kterého si každý jedinec v procesu poznávání vytváří svou vlastní realitu (Kratochvíl, 2012) a neposkytuje tudíž nikomu žádný důkaz o tom, že jeho výpověď je pravdivá (Ludewig, 2011). Jednou z nejzásadnějších změn proti přístupu předchozímu je změna chápání příčinnosti (kauzality) z lineární na cirkulární (Sobotková, 2007). Jak uvádějí Matějček a Dytrych (1999, s. 132), rodina je „*dynamický systém vzájemných interakcí, vzájemných vztahů, vzájemné provázanosti. Chování jednoho každého v rodině ovlivňuje všechny ostatní. Porucha v jednom prvku či v jedné části systému se nutně projeví ve funkci celku.*“ Systémový přístup tedy zásadně mění pohled jak na rodinu jako celek, tak na jednotlivce. Problém jedince už není jen jeho problémem a řešení nemá v rukou jen on sám; člověk s problémem není izolován od okolního světa, naopak jej celý svůj život ovlivňuje a zároveň je jím ovlivňován a řešení problému je tedy vkládáno do rukou celého systému. Důležitý tedy není jen prostorový, ale také časový aspekt rodinného systému – „*rodinný systém se společně rozkládá v prostoru a čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu*“ (Sobotková, 2007, s. 25). Zároveň platí, že celek, tedy systém, je více než jen souhrn jeho částí – podstatu systému, to, co dělá systém systémem, tedy nelze odhalit jeho pouhým rozložením na jednotlivé části. Kantor a Lehr (1975 in Sobotková, 2007) vymezili základní charakteristiky rodinných systémů. Jsou jimi: organizační složitost, otevřenost, adaptibilita a průběžná informační výměna. Podle Dallose (1999 in Sobotková, 2007) se rodiny musí neustále přizpůsobovat změnám, které přináší rodinný životní cyklus. V každé rodině se vytváří určité specifické strategie řešení problémů a zvládání životních úkolů, které se odvíjejí od systému přesvědčení a názorů jednotlivých členů rodiny i rodiny jako celku. Rodinný systém je pak tvořen kombinací těchto přesvědčení, úkolů a jejich řešení (či pokusů o řešení) a výsledků.

1.2.1 Hranice systému

Důležitou charakteristikou rodinných systémů je jejich otevřenost či uzavřenost, s čímž souvisí problém permeability (propustnosti) hranic mezi rodinou a širším okolím, přičemž jako ideální se jeví střední míra propustnosti (otevřenosti). Otevřenost či uzavřenost rodiny zároveň není statická, v průběhu času se mění v závislosti na situaci v rodině i jejím okolí (např. zvýšení permeability hranic při narození dítěte). Kromě hranic mezi rodinou a širším okolím je třeba také zmínit hranice mezi jednotlivými subsystemy rodinného systému. Základem rodinného systému je subsystem manželský (partnerský), na jehož kvalitě závisí úspěšnost celé rodiny. Zároveň je pro dítě (děti) modelem interakce mezi mužem a ženou, čímž je zásadně formuje a ovlivňuje jejich další život, volbu životního partnera atp. Dalšími základními subsystemy jsou jednak subsystem rodič-dítě, jednak subsystem sourozenecký. Kromě toho se v rodině přechodně vytvářejí i další subsystemy či koalice (tj. funkční nebo dysfunkční spojení mezi určitými členy rodiny), např. matka-dcera, otec-syn, atd. Hranice mezi subsystemy by měly být jasně dané, ale flexibilní - to znamená, že v případě potřeby by měly být schopny změny (Sobotková, 2007). Téma hranic v rodinných systémech podrobně zpracoval Salvador Minuchin v rámci svého strukturálního přístupu. Dle něj jsou hranice systému „*tvořeny pravidly, která určují, kdo se do čeho zapojuje a jak*“ (Minuchin, 2013, s. 56) a jejich účelem je „*chránit rozlišení v systému*“ (Minuchin, 2013, s. 57). Hranice subsystemů pak musí být jednak dostatečně jasné, aby nebyla narušena funkce subsystemu, jednak natolik pružné, aby umožnili kontakt s dalšími subsystemy. Jsou-li hranice příliš rigidní, hovoří Minuchin o tzv. rozvolnění, kdy rodina přestává být schopna reakce na případný problém, protože určitý člen či subsystem rodiny je od ostatních členů příliš „vzdálený“. Příliš rozptýlenou hranici pak Minuchin nazývá tzv. propletením, kdy rodina naopak reaguje až příliš rychle a intenzivně i na malý problém, a zároveň se zvýšený pocit sounáležitosti s rodinou pojí s nízkou vlastní autonomií. Hranice mezi subsystemy se v čase vyvíjí, např. při narození dítěte může dočasně dojít k propletení subsystemu matka-dítě, naopak při dospívání dětí se mohou rozptýlit hranice mezi subsystemem rodiče-děti. Nicméně je třeba mít na paměti, že dané situace jsou potenciálně patologické. Minuchin zároveň zkoumání subsystemu a hranic považuje za základ pro diagnostiku rodinného fungování (Minuchin, 2013).

1.2.2 Komunikace v rámci rodiny

Virginia Satirová se zaměřila na způsoby, jimiž lidé v rámci rodiny komunikují. Rodinu vnímá jako systém, tedy celek vzájemně propojených a závislých částí. Zároveň předpokládá, že lidé mají tendenci k neustálé transformaci a růstu, přičemž za zásadní považuje rodinu, která má pro růst vytvářet vhodné podmínky. Změnu pokládá za přirozenou, pozitivní součást života jak jednotlivce, tak rodiny. Stejně jako Minuchin pracuje s termíny otevřený a uzavřený systém, které jsou dvěma krajními póly kontinua, na němž se rodiny běžně pohybují. Satir a Baldwin (2012, s. 112) uvádějí: „*objeví-li se problém, nelze vinu připisovat jednomu člověku*“ - terapeut se tudíž nemá zaměřovat na symptom, ale na proces, který vedl k jeho vzniku. Při práci s rodinou se Satirová zaměřovala především na sebeúctu jednotlivých členů rodiny, kterou vnímala jako základ individuálního i rodinného zdraví (Satir, Baldwin, 2012). Druhou důležitou oblastí je pak komunikace v rodině, přičemž Satirová se věnovala zejména odhalování a napravení nesprávných, rigidních komunikačních vzorců, které označila jako obviňování, usmiřování za každou cenu, chladné racionalizování a rušení (Kratochvíl, 2012, Satir, Baldwin, 2012). Třetí oblastí, které se Satirová věnuje, jsou pak rodinná pravidla, jak explicitní (přímo vyjádřená), tak implicitní (skrytá, o nichž se nemluví), která mohou narušovat zdravé fungování rodiny, proto je dobré je poznat a změnit.

Matoušek (2003, s. 77) upozorňuje na to, že rodina je prostředím, ve kterém spolu lidé musejí neustále komunikovat a „*vše, co říkají a dělají, dostává komunikační význam. I absence akce je akcí.*“ Každá komunikační výměna může být přitom chápána jako interakce, při které jsou vzájemně sdíleny a vyměňovány významy (Vybíral, 2009). Komunikace se odehrává prostřednictvím obsahu řečeného, formy řečeného a neverbálních prostředků a obsahuje jak obsahový, tak vztahový aspekt (Matoušek, 2003). V rámci systému se přitom interakce mezi jednotlivými členy ustalují do určitých komunikačních vzorců, které jsou poměrně stálé a neměnné, často neuvědomované, a mohou být příčinou nejrůznějších potíží (viz. rigidní komunikační vzorce Virginie Satirové). Rodina si tedy vzájemnými interakcemi a komunikací svým způsobem organizuje své problémy, což může vést k jejich udržování; případná změna v komunikaci o problému pak může působit léčivě (Vybíral, 2009).

1.3 Funkce rodiny

Z toho, co již bylo napsáno, je zřejmé, že rodina jako systém, plní ve společnosti určité funkce. Plaňava (2000) definuje rodinu jako systém, „*jehož smyslem, účelem*

i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí“ (Plaňava, 2000, s. 73). To v podstatě odpovídá nejčastěji uváděným funkcím rodiny, jimiž jsou: funkce biologicko-reprodukční, funkce normativní (socializačně-výchovná), funkce ochranná, zaopatřovací a pečovatelská, funkce emocionální, funkce ekonomická a funkce relaxační a rekreační (Haviger a kol. 2014). Handschin (2014) pak přichází s myšlenkou, že zdravě fungující rodiny mohou prostřednictvím předávání určitých hodnot pomoci k dodržování lidských práv na celém světě. Matoušek (2003) uvádí, že hlavním měřítkem funkčnosti rodiny se stalo emocionální uspokojení manželů a jejich dětí. Kraus (2015) pak upozorňuje na změny v rodinných funkcích, kterých jsme svědky v posledních letech. Rodina již nemusí plnit funkci biologicko-reprodukční, neboť rodinu dnes mohou tvořit homosexuální páry, ale také osamělí rodiče s dítětem či dětmi, bezdětní manželé atp. Mění se také funkce zaopatřovací a pečovatelská, kterou z větší části přebírají instituce (Možný, 2006). Také funkce normativní se mění v souvislosti s institucionalizovaným školstvím, kdy část odpovědnosti za výchovu přechází z rodičů na učitele. Enormní zvýšení nároků na rodinu je pak patrné v rámci funkce relaxační a rekreační. Emocionální funkce rodiny je nezastupitelná, tudíž u ní nemohou nastat zásadnější změny. Možný (2006) nicméně zmiňuje nárůst počtu rodin, které tuto funkci nejsou schopny plnit (nebo alespoň ne řádně), což se odráží na zvýšení počtu deprivovaných či dokonce týraných a zneužívaných dětí.

2 RODINNÉ FUNGOVÁNÍ

S plněním funkcí rodiny úzce souvisí také pojem rodinné fungování. Sobotková (in Friedlová, Lečbych, 2015) uvádí rozdíl mezi „funkčností“, která obsahuje hodnotící aspekt (viz funkční a dysfunkční rodina) a „fungováním“, což je termín spíše popisný. Dle Plaňavy (2000) fungovat znamená být v činnosti, být schopen chodu atp. a vyjadřuje tudíž něco žádoucího, vhodného, pozitivního. Základní parametry rodinného fungování bývají autory vymezovány odlišně (Sobotková, 2007), přičemž zdravé rodinné fungování je chápáno jako „*schopnost rodiny zvládat náročné, stresové životní situace a přizpůsobovat se změnám.*“ (Sobotková in Friedlová, Lečbych, eds., 2015). Základním ukazatelem fungování rodiny není tedy to, zda rodina má či nemá problémy, ale zda je schopna problémy účinně zvládat. Mezi základní pilíře kvalitního rodinného fungování patří koheze, neboli soudržnost, adaptabilita a komunikace. Rodinnou kohezí či soudržností rozumíme síly, které drží rodinu pohromadě. Často je dávana do souvislostí s věrností či oddaností a intenzitou interpersonálních vztahů. Ve zdravých rodinách zároveň platí, že koheze musí být v rovnováze s osobní autonomií členů rodiny. Adaptabilitou rozumíme určitou míru flexibility, kdy je rodina schopna měnit svou strukturu moci, role a pravidla v závislosti na aktuální situaci, zejména v případech, kdy je rodina vystavena stresu. Komunikací pak rozumíme výměnu informací mezi členy rodiny i mezi rodinou a vnějším světem.

Sauber s kolegy (1993 in Sobotková, 2007) chápou rodinné fungování jako schopnost rodiny fungovat ve čtyřech oblastech: osobní fungování, tedy spokojenost jednotlivých členů s pozicí a funkcí v rodině; manželské (partnerské) fungování, tedy spokojenost v sexuální oblasti, vzájemný soulad; rodičovské fungování, tedy odpovědná výchova dětí, pocit obohacení z rodičovské role; socioekonomické fungování, tedy existence sociální podpůrné sítě, ekonomická úroveň rodiny a její začlenění do společnosti.

Plaňava (2000) pak v rámci rodinného systému rozeznává čtyři základní komponenty a dva procesy. Základními komponentami jsou struktura rodiny (organizovanost, vzájemné vazby, aliance, hierarchie, subsystemy, společenský kontext rodiny, rozdělení práv, povinností, odpovědností, instrumentální složky soužití, výchovné působení), intimita (psychologická atmosféra rodiny, blízkost, vřelost atp.), osobní autonomie (diferenciace členů rodiny, vzájemný respekt, prostor pro osobní rozvoj a zájmy) a hodnoty a postoje (hodnotová orientace rodiny, kam směřuje, do čeho investuje

čas, energii, očekávání od soužití, transcendence). Základními procesy v rodinném fungování jsou pak dle autora dynamika (vývoj, změny, krize) a komunikace (interakce mezi členy rodiny).

Sobotková (2007) podává vyčerpávající přehled dalších modelů rodinného fungování, které dělí na tři skupiny: symptomatologické, bipolární a mřížkové modely; vývojové modely; procesové modely.

2.1 Symptomatologické, bipolární a mřížkové modely rodinného fungování

Symptomatologické a bipolární modely se dnes již příliš často nevyužívají pro své až přílišné zjednodušení reality (bipolární modely), nebo kvůli nesprávnému přenášení pojmů z individuální úrovně na úroveň rodiny. Symptomatologické modely vycházejí z behaviorálních charakteristik jednotlivých členů rodiny (např. schizofrenní rodina). Bipolární modely pak předpokládají existenci dvou protikladných pólů jednoho kontinua (např. Minuchin a jeho typologie rodin s rozvolněnými, resp. propletenými hranicemi). Mřížkový model zastupuje např. model rodinného fungování Eleanor Wertheimové (1973, 1975, in Sobotková, 2007), který kromě strukturálních aspektů (čtyři stupně otevřenosti, resp. uzavřenosti systému) pracuje také s mechanismy změn v rodinách (morfofáze a morfogeneze), čímž vzniká mřížka s osmi typy rodin (dva optimálně fungující, šest s různým stupněm patologie).

2.2 Vývojové modely rodinného fungování

Vývojové modely vycházejí z přesvědčení, že pro rodinu je typický pohyb, změna, vývoj. Spirálový model Lynn Hoffmanové (1981 in Sobotková, 2007) předpokládá, že pohyb a změna jsou základy rodinného fungování. Integrativní model vývoje rodiny (Hargašová in Koščo a kol., 1987) propojuje poznatky teorie stádií, přístupu životních událostí a teorie systémů. Hargašová (in Koščo, 1987) tedy předpokládá, že rodiny tvoří polootevřené systémy, které procházejí sekvenčním vývojem. Rodina je přitom chápána jako složitý, vzájemně se ovlivňující vztahový a komunikační systém. Struktura rodiny představuje síť vztahů, která však není rigidní, ale osciluje v závislosti na potřebách rodinného systému. V každé fázi vývoje se tak struktura rodiny mění, také hranice rodinného systému se zužují či rozšiřují.

2.3 Procesní modely rodinného fungování

Procesní modely zdůrazňují pohyb a změnu, čímž překonávají mřížkové modely, jejichž autoři se nezmiňují, jestli a případně jak se rodiny mohou dostat z jednoho typu do druhého. Mezi nejznámější patří Cirkumplexní model rodinných systémů Davida H. Olsona (Sobotková, 2007, Mlčák, 1996, Plaňava, 2000), který byl vytvořen s cílem propojit teorii, výzkum a praxi (Olson a kol., 1979 & 1989 in Olson, 1999). Základem cirkumplexního modelu jsou tři dimenze: koheze, adaptibilita a komunikace, která umožňuje pohyb na dvou předchozích. Olson původně předpokládal, že jak příliš nízká, tak příliš vysoká koheze, resp. adaptibilita, vedou k nevyváženosti rodinného systému a signalizují rodinnou dysfunkci. Tento předpoklad byl nicméně později vyvrácen a model byl revidován samotným Olsonem a rozšířen na třídimenzionální, neboli 3-D cirkumplexní model, který pracuje se dvěma typy změn: *změna prvního řádu* se vztahuje k flexibilitě a týká se změn v rámci daného typu rodiny *azměna druhého řádu* se týká změny systému jako takového, tedy přechodu z jednoho typu rodiny do druhého. Tato změna může nastat působením jak normativních, tak nenormativních změn, a účelem této změny je adaptace rodiny na novou situaci (Olson, 1999). Dalším příkladem procesuálního modelu může být Beaversův systémový model (Beavers, Hampson, 2000, Sobotková, 2007), nebo rodinný FIRO model (Doherty, Colangelo, Hovander, 1991 in Sobotková, 2007), který vychází ze Schutzovy teorie vývoje skupin (Doherty, Colangelo, 1984). McMasterský model rodinných funkcí pracuje se šesti dimenzemi rodinného fungování (Miller et al., 2000, Mlčák, 1996). Procesuální model rodinného fungování, který se inspiroval McMasterským modelem, zdůrazňuje dynamiku a vzájemnou interakci mezi jednotlivými aspekty rodinného fungování, integruje intrapsychickou a interpersonální oblast s oblastí rodinného fungování, a konečně také bere v úvahu širší sociální okolí rodiny a její historii (Sobotková, 2007, Skinner, Steinhauer, Sitarenios, 2000).

3 ŽIVOTNÍ CYKLUS RODINY

3.1 Klasické pojetí životního cyklu

Vývojové a procesuální modely rodinného fungování pracují s vědomím toho, že rodina se v průběhu času určitým způsobem vyvíjí. Tuto posloupnost změn v průběhu existence určité rodiny můžeme označit jako životní cyklus rodiny. Ten lze členit do určitých etap či stádií na základě různých kritérií. Tyto etapy či stádia jsou pak od sebe oddělena buď konkrétní událostí (např. svatba, narození dítěte) nebo se jedná spíše o postupný přechod a změnu situace či kontextu (Plaňava, 2000). Duvallová (in Plaňava, 2000) člení životní cyklus rodiny do osmi stádií, z nichž každé má vždy své rodinné úkoly a hlavním kritériem jsou zde děti – jejich příchod, věk a odchod z rodiny. Haley (1973 in Plaňava, 2000) pak zdůrazňuje zejména body přechodu z jednoho stádia do druhého (transition points). Hargašová (in Koščo, 1987) v rámci svého integrativního modelu hovoří o osmi stádiích vývoje rodiny. Plaňava (2000) pak přichází s vlastním modelem vývojového cyklu soužití v rodině a manželství, který má šest fází: nultá etapa je nazývána etapou předmanželského (s)párování a zahrnuje fázi hledání a fázi vážné známosti; následuje první etapa – mladý bezdětný pár; dále druhá etapa – rodina s malým dítětem (malými dětmi), která se člení na fázi symbiotickou a batolecí a fázi post-symbiotickou (předškolní); třetí etapa pak nese název rodina se školáky; čtvrtá etapa – odpoutávání a vylétávání z hnízda – zahrnuje jednak fázi rodiny s dospívajícími dětmi, jednak fázi odcházení potomků z rodičovského domova; poslední, pátá etapa, je nazvána etapou prázdného hnízda, a zahrnuje fázi zralého páru a fázi páru stárnoucího.

3.2 Kritika klasického pojetí životního cyklu

Erickson (1998) konfrontuje klasické paradigma životního cyklu rodiny (family life cyklus –FLC) s postmoderním paradigmatickým. Podle jeho názoru je teorie, že rodina prochází určitými epigenetickými fázemi, jak se předpokládalo, zastaralá a neodpovídá tomu, s jakými rodinami se setkáváme dnes a jakým vývojem tyto rodiny procházejí. Předpokládá, že paradigma životního cyklu rodiny je dnes v podstatě „nenalezitelné“ – tedy, že se dnes setkáváme s tolika různými typy rodin, že není možné postavit toto klasické paradigma jako normu. Klasickému přístupu pak také vytýká to, že marginalizuje nebo diskriminuje životní zkušenost žen a minorit (etnických, náboženských, sociálních, atp.). Pohled na ženy v klasickém pohledu životního cyklu rodiny považuje za příliš biologizující – očekává se od ní, že porodí děti, vychová je

a projde si fází prázdného hnízda. V dnešní době se však setkáváme s velkým množstvím bezdětných žen (ať už chtěně či nechtěně bezdětných), a pro mnoho žen, které děti mají, není mateřství jedinou náplní života, podle které je možné „členit“ jejich život. Autor dále uvažuje o širších souvislostech klasického paradigmatu životního cyklu rodiny v oblasti legislativy či sociální politiky. Vzhledem k tomu, že vzniklo v padesátých letech 20. století, vychází z tehdejšího kulturního a sociálního kontextu, který se však oproti dnešku v mnoha rovinách liší. To, že dané paradigma je stále vnímáno jako norma, způsobuje udržování „statusu quo“ – tedy v podstatě napomáhá udržování určité nerovnosti mezi muži a ženami, marginalizaci minorit ve společnosti atp. Erickson (1998) tedy navrhuje, aby současné paradigma bylo podrobováno kritice a revidováno. Jako základ nového pohledu na rodiny nabízí „novou akční teorii“ (New Action Theory – NAT), podle které člověk sám vytváří podmínky svého života v podmínkách svého sociálního prostředí. Zároveň klade důraz na užívání narativních metod ke zkoumání a popisu dnešních (postmoderních) rodin.

3.3 Postmoderní přístup a rodinná krize

Postmoderní přístup k rodině tedy předpokládá, že není možné rodiny typizovat či stanovovat normu (či normy) týkající se toho, jak by rodina měla vypadat, jaké problémy by (ne)měla řešit atp. Dá se nicméně předpokládat, že v průběhu svého vývoje prochází rodina různými situacemi, které mohou vyvolat určité změny v rámci rodinného systému. Obecně tyto situace a události můžeme dělit na normativní, které souvisejí s běžnými vývojovými úkoly – např. narození dítěte či odchod do důchodu, a nenormativní (paranormativní), které jsou nečekané, náhlé – např. narození postiženého dítěte, úmrtí v rodině či válka (Sobotková, 2007, Mlčák, 1996). Specifickou situací, která v rodině může nastat, je pak situace krizová. Plaňava (2000) chápe vývojovou krizi manželství nebo rodiny jako situaci, kdy je narušeno vnitřní nebo vnější přizpůsobení systému, a to takovým způsobem, že obvyklé a osvědčené adaptační mechanismy systému přestávají fungovat, a mohou dokonce brzdit nebo znemožňovat systému, aby plnil své funkce. Krize tedy působí na rodinu negativně a vyvolává potřebu zásadní změny. Zároveň však určité změny mohou samotnou krizi vyvolat. Plaňava (2000) rozlišuje změny prvního řádu, které nám pomáhají etapizovat vývojový cyklus rodiny, a změny druhého řádu, které „*mají nastat, má-li systém nadále fungovat, případně vůbec existovat*“ (Plaňava, 2000, s. 150). Změny druhého řádu se tedy týkají např. rozdělení kompetencí v rodině, distribuce moci, očekávání, či celkové struktury rodiny. Onnis (1990) hovoří

o dvou systemických modelech krize: homeostatickém a evolučním. Homeostatický model chápe krizi jako narušení dosavadní rovnováhy, jako určitou patologii systému, kdy je problém jedince chápán jako problém celého systému a v souladu s tím také řešení patologie není pouze záležitostí jedince. Podle Onnise (1990) chybí tomuto modelu časová dimenze. Evoluční model naproti tomu pracuje i s historií a širším kontextem. Krizi však chápe poněkud odlišně – jako příležitost ke změně a růstu. Zatímco podle homeostatického modelu mají systémy tendenci zachovávat rovnovážný stav, podle evolučního modelu mají naopak systémy tendenci se vyvíjet, dozrávat. Prigogine (1972,1977, 1978, 1979 in Onnis, 1990) přirovnává systém k člověku balancujícímu na laně – aby se na něm udržel, musí být neustále v pohybu, měnit svou pozici – jinak spadne. Zdůrazněná je dynamická rovnováha systému a jeho neustálé kolísání. Narušení systému (z vnějších i vnitřních zdrojů) pak může vést k zásadní, nepředvídatelné změně systému. Tato tendence systému je udržována kontinuálními cirkulárními zpětnovazebnými interakcemi (pozitivními i negativními), což zaručuje, že systém se neustále vyvíjí. Z tohoto pohledu je krize vnímána jako extrémní nestabilita systému – je to stav, který navzdory těžkostem, které přináší, může systém posunout na vyšší úroveň.

4 RODINNÝ STRES A JEHO ZVLÁDÁNÍ

Schopnost adaptace, zvládání změn a ztrát, je podle většiny autorů zkoumajících funkční rodiny, jedním z jejich základních znaků. Mezi další znaky funkčních rodin pak patří například: jasná a flexibilní struktura, soudržnost vyvažovaná osobní autonomií, efektivní komunikace, schopnost kooperace při řešení problémů a další (Sobotková in Friedlová, Lečbych, 2015). V průběhu svého vývoje je rodina vystavena situacím

a událostem, které jsou pro ni více či méně zátěžové, a se kterými se musí vyrovnat, pokud má i nadále plnit svou funkci. V této souvislosti hovoříme o rodinném stresu a jeho zvládání či familycopyingu, potažmo rodinné resilienci.

Rodinný stres můžeme chápat jako nesespecifický požadavek na adaptační schopnosti rodiny. Intenzita stresu je přitom závislá na mnoha faktorech; na tom, jak rodina stres hodnotí a vnímá, na charakteristice stresoru, na zdrojích rodiny, na kondici jednotlivých členů rodiny, ale také na širším kontextu, v němž se daná rodina nachází. Strategie zvládání stresu jsou pak strategie, které rodina používá, aby získala a využila zdroje vlastní odolnosti – jsou to tedy dynamické procesy zaměřené na dosahování rovnováhy v rodině (Sobotková, 2007). McCubbin a kol. (in Sobotková, 2007) identifikovaly základní účinné strategie zvládání zátěže v rodině. Jsou to jednak strategie zaměřené na snížení nároků v rodině, strategie zaměřené na získávání dalších zdrojů, strategie zaměřené na průběžné zvládání tenze v rodině (např. humor, fyzické cvičení) a strategie zaměřené na hodnocení situace a pochopení jejího významu. Zároveň se ukazuje, že zásadní dimenzí zvládacích strategií je jejich záměrnost – ukazuje se, že záměrně užívané strategie jsou účinnější. Celkový zvládací styl rodiny je přitom ovlivněn charakteristikou situace nebo události, vnímaným ohrožením rodinných vztahů nebo cílů, zdroji, které má rodina k dispozici a předchozí zkušeností s náročnou životní situací (Sobotková, 2007).

Rodinná resilience je pak chápána jako vlastnost rodiny, která ji umožňuje udržet si zavedené vzorce fungování v případech, kdy je konfrontována s rizikovými faktory, resp. jako schopnost rodiny rychle se vzpamatovat z krize, zotavit se z události, která vyvolala změny v rodinném fungování. Týká se tedy procesů, pomocí kterých rodina odolává zátěži a vztahuje se tedy ke zvládacím strategiím rodiny. Zároveň zahrnuje potenciál pro růst a rozvoj vztahů v rodině i jednotlivých osobností členů rodiny (Sobotková, 2007). Rodinná resilience je zároveň v současnosti vnímána jako dynamický proces, nikoli stabilní rys rodiny (Patterson 2002b in Sobotková 2007). Koncept rodinné

resilience zároveň nepředpokládá, že existuje jednoduchý obecný model zdravého rodinného fungování. Naopak zdůrazňuje jedinečnost každé rodiny a potřebu na rodinu nahlížet individuálně, z hlediska jejich zdrojů, hodnot apod. (Sobotková, 2007).

5 ROLE MUŽE A ŽENY V RODINĚ

V kontextu této práce je rodina chápána jako sezdané či nesezdané soužití muže a ženy s dětmi. Role muže a ženy v rodině jsou ovlivněny historickým, kulturním a společenským kontextem. Vzhledem k předmětu práce se další text bude soustředit na role muže a ženy v moderní západní společnosti. S tímto tématem souvisí termíny gender, genderové role, genderové stereotypy a další. Gender (sociální pohlaví) označuje charakteristiky přiřazované mužskému nebo ženskému biologickému pohlaví a odkazuje na sociální rozdíly mezi muži a ženami (Maříková a kol., 2015). Genderové role jsou pak soubory norem zahrnující hodnoty, postoje, chování a aktivity, které se váží k mužskému či ženskému pohlaví (West and Zimmerman, 1991 in Corrigan, Konrad, 2006). Jsou to tedy určitá očekávání společnosti, týkající se toho, jak by se jedinec měl chovat, oblékat, vyjadřovat, atd. v závislosti na tom, jakého je pohlaví. Genderové stereotypy označují sdílené soubory přesvědčení o psychologických rysech, které jsou charakteristické pro muže a pro ženy (Williams a Best, 1990 in Corrigan, Konrad, 2006). Důležitým pojmem, který je třeba objasnit je pak genderová rovnost. Jedná se o koncept, podle kterého by jak muži, tak ženy měli mít stejné možnosti rozvíjet svůj potenciál a činit svobodná rozhodnutí a to bez omezení, která jsou určována gender rolí. Zároveň specifické potřeby, schopnosti, možnosti a aspirace žen a mužů budou považovány za rovné, budou stejně hodnoceny a podporovány (Maříková a kol., 2015). Rovnost tedy neznamená stejnost (pohlaví), ale jen a pouze rovný přístup, rovné zacházení a naplňování rovných práv (rovnoprávnost). Podle Gjuričové a Kubičky (2009) pojem gender zásadně zproblematizoval přirozenou dualitu mužských a ženských rolí, a pojmy muž a žena „*uvolnil z oblasti samozřejmého a nepochybného*“ (s. 53). Na gender je v současnosti nejčastěji pohlíženo z hlediska sociálního konstrukcionismu, který umožňuje reflektovat, jak gender neustále konstituujeme a reprodukuje jednak prostřednictvím tradičních kulturních zvyklostí, symbolů a jazyka, jednak prostřednictvím sociálních struktur společnosti. Role mužů a žen v rodině jsou tedy ovlivňovány aktuálním společenským diskurzem, a zároveň muži a ženy mohou svým individuálním chováním tento diskurz měnit. Diskurzivní pojetí genderu tedy zdůrazňuje proměnlivost mužství a ženství (Gjuričová, Kubička, 2009).

Aktuální společenský diskurz je tedy zásadní pro úvahy o rolích mužů a žen v rodině. Křížková (2002) uvádí, že v české rodině jsou role založeny na genderových stereotypech, což se projevuje tak, že ženě je přisuzována soukromá sféra rodiny a rodinné

vztahy, a muži pak veřejná sféra vyjednávání a rozhodování. Tento trend je shodný napříč různými moderními státy – ženy nesou hlavní zodpovědnost za péči o domácnost a výchovu dětí; muži mají v rodině roli živitele (Davis, Greenstein, 2004; Chen, 2005; Bird, 1999, Forste, Fox, 2008, Bierzová, 2006, Očenášková, 2015). Toto rozdělení rolí se přitom týká i těch rodin, ve kterých žena i muž pracují, tudíž oba nesou zodpovědnost za ekonomické zajištění rodiny. Bierzová (2006) upozorňuje na fakt, že ženy nesou hlavní zodpovědnost za domácí práce nezávisle na vzdělání, věku, typu pracovního úvazku nebo počtu dětí. Hochschildová s Machungovou (2012 in Očenášková, 2015) hovoří o tzv. druhé směně, která na ženy čeká po příchodu ze zaměstnání. Dle Dudové (2006) dnes existuje značný rozpor mezi požadavky kladenými na ženu na trhu práce (individualismus, soutěživost) a v rámci partnerského vztahu (sounáležitost, péče o druhé), přičemž právě od ženy se v rámci vztahu očekává, že partnerovi ustoupí, „obětuje se pro rodinu“. Z její studie pak vyplývá, že postavení mužů a žen v manažerských pozicích je odlišné. Zatímco ženy i ve vyšších funkcích stále zastávají velkou část domácích prací a snaží se být psychickou oporou pro svého partnera, muži-manažeři se mohou naplno věnovat práci, zatímco jejich partnerky zařizují vše ostatní. Tyto závěry pak korespondují s požadavky společnosti, pro kterou je měřítkem k posuzování mužů to, jak dobře dokáže zabezpečit rodinu. To, zda a do jaké míry se podílí na domácích pracích a péči o dítě je podle stereotypů méně významné (Hochschildová, 1997, Červinková, 2007 in Očenášková, 2015). Zároveň se v posledních letech diskutuje o krizi mužské identity či mužské role. Zatímco dříve byla mužská role jasná a nezastupitelná, dnes je situace odlišná – ženy již nebývají ekonomicky závislé na muži, mnoho prací jsou schopny zastat stejně jako muž (případně muže zastoupí výdobytky moderní doby), ochrana rodiny před přímým nebezpečím už také v západní společnosti není aktuálním tématem. A kromě toho, že muži přicházejí o své tradiční role, jsou na ně kladeny požadavky nové, dříve výhradně ženské (péče o dítě, domácnost, atp.) (Svobodová, 2017).

Ačkoli se tedy obraz rodiny v posledních desetiletích proměňuje a na muže i ženy jsou kladeny nové požadavky ze strany partnera či partnerky i společnosti, zároveň se zdá, že tradiční rozdělení mužské a ženské role v rodině (a potažmo společnosti) je stále aktuální.

Zajímavý pohled na problematiku nabízí Chvála a Trapková (2008), kteří přirovnávají mužskou a ženskou energii k jin-jangu. Mužský (jang) a ženský (jin) princip jsou nedílnou součástí rodiny a vzájemně se podmiňují: jsou spolu v protikladu a zároveň jsou spojeni, působí proti sobě, ale nemohou se odtrhnout. Rovnováha jinu a jangu se

přítom tvoří v páru. Pokud má rodina fungovat, musí obsahovat oba principy, které musejí být v rovnováze. Je-li jeden z rodičů nepřítomen, na jeho místo je vtahováno dítě, nebo zbývající rodič zaujímá obě role. Pokud jeden z principů v rodině dlouhodobě chybí, systém se hroutí. Za základní médium rodiny je považován jazyk, přičemž jazyk ženy a muže do značné míry liší – mají rozdílnou energii. Zatímco mužský jazyk prezentují holá fakta a jasná vyjádření nepřipouštějící námitky, ženský jazyk obsahuje tvrzení, která nejsou tak pevná a jsou schopna akceptovat jiný názor (Chvála a Trapková, 2008). Pojetí Chvály a Trapkové je tedy v souladu s genderovou rovností – předpokládá, že muž a žena mají rozdílné, avšak rovnocenné kvality (energii).

6 RODIČOVSTVÍ

Specifickou situací, která do značné míry ovlivňuje roli muže a ženy v rodině, je narození dítěte. Pro ženu je často naplněním její základní ženské role. Pro muže i ženu je pak dítě naplněním jejich základních biologických potřeb a potvrzením jejich vzájemného vztahu. S příchodem dítěte se žena zpravidla na určitou dobu stahuje z profesního života a její prioritou je péče o dítě, které je na ní zcela závislé. Muž se pak stává výhradním živitelem rodiny a na ženu přechází veškerá, nebo alespoň většinová péče o domácnost.

Dle Svobodové (2017) je toto období pro muže v dnešní době značně zátěžové. Na jednu stranu se od něj očekává, že zajistí rodinu finančně, což znamená, že musí zvýšit své pracovní úsilí, na stranu druhou partnerka očekává, že se zapojí do péče o dítě – na to otec často nemá prostor kvůli zvýšenému pracovnímu nasazení, anebo to neumí, protože muži nejsou k pečovatelské činnosti vedení. Také by si měl jednak zachovat svou maskulinitu, jednak by se měl podílet na typicky ženských pracích v domácnosti. Dostát všem těmto úkolům a požadavkům může být velmi náročné, ne-li nereálné.

Také pro ženu je nová role matky náročná, často se pojí s nedostatkem spánku, sociální izolací, omezením vlastních zájmů a svobody, nutností balancovat mezi rolí pečovatelky, partnerky, milenky a ženy v domácnosti, případně zaměstnankyně či podnikatelky. Navíc neplacená práce doma – ať už se jedná o výchovu dětí či péči o domácnost – je společností nízko ceněná a přitom zároveň únavná, vyčerpávající a stereotypní. Delší rodičovská dovolená pak vede u žen ke stagnaci nebo dokonce snižování pracovních dovedností, odborných znalostí, ztrátě důležitých kontaktů atp., což zásadně snižuje možnosti jejich uplatnění na pracovním trhu (Bičáková, Kalíšková, 2015). Podle Kitzinger (1980 in Šed'ová, 2003) je moderní mateřství typické tím, že je intervalovou záležitostí. Zatímco v dřívějších dobách bylo mateřství chápáno jako celoživotní poslání ženy, kterému bylo podřízeno vše ostatní, v současnosti je mateřství nazíráno jako určitá etapa – přerušení „reálného“ pracovního života ženy. Šed'ová (2003) dále upozorňuje na to, že dnešní ženy nemají zkušenosti s výchovou mladších sourozenců, nevyrostaly v komunitách žen, v rámci kterých se mohly seznámit s náplní mateřské role nebo nasbírat cenné zkušenosti týkající se péče o děti. Zároveň jsou pro moderní společnost typická vysoká očekávání vztahující se k rodičům, zejména k matkám, která, mají-li být naplněna, jsou nesmírně náročná na čas a energii. Kombinace nezkušených žen a nepřiměřeného očekávání ze strany společnosti pak mohou u matek vést až k pocitům vlastního selhání. Kitzinger (1993 in Tobolová, 2010) hovoří také o tom, že jakmile

se žena stane matkou, je považována za něco míň a okolí má tendenci považovat ji za méně schopnou. Dle Tobolové (2010) se matky nemohou plně realizovat ve veřejné sféře v důsledku jejich práce ve sféře soukromé (výchova dětí a péče o domácnost), která je jim přisouzena společností, ale zároveň je jejich práce v soukromé sféře podhodnocená. Dle Bednařikové (nedatováno) klade společnost na matky obrovské nároky a činí je zodpovědnými téměř za vše: za zdraví dětí, za jejich úspěchy, nezdary či chování.

Otec a matka hrají přitom v životě dítěte rozdílné, ale stejně důležité role. Satirová (1994 in Šulová, 2006) či Chvála a Trapková (2008) shodně předpokládají, že vztahy v rodině se vyvíjejí a vymezují prostřednictvím vzájemné komunikace. Šulová (2006) uvádí základní rozdíly otcovské a mateřské mluvy. Dle autorky je otec pro dítě náročnějším komunikačním partnerem, používá méně známá slova a nepřijímá za udržení rozhovoru s dítětem takovou zodpovědnost jako matka. Vůči otci také dítě musí častěji přeformulovat své výroky, aby mu rozuměl. Náročnější jsou otcové pro dítě také v oblasti porozumění, jelikož jejich žádosti či příkazy jsou častěji nepřímé. Existuje hypotéza, podle níž je specifickou rolí matky poskytnutí pocitu bezpečí a vyhýbání se destabilizaci, a specifickou rolí otce povzbuzování dítěte k dosažení úspěchu vlastními silami, i za cenu předchozího selhání a destabilizace (Lamb, 1975 a další in Šulová, 2006). Dle Glaesonovy hypotézy mostu (Glaeson, 1975 in Šulová, 2006) pak otcovo menší vyladění se na mluvu dítěte způsobuje, že dítě musí investovat více energie do udržení konverzace, musí umět otce zaujmout, musí své výroky opakovat a vysvětlovat, čímž v podstatě dochází k rozvoji řeči, slovní zásoby a kognitivní kapacity obecně.

6.1 Mateřská a rodičovská dovolená

Narození dítěte značnou měrou ovlivňuje fungování rodiny a zdá se, že souvisí s větší diferenciací genderových rolí v rodině. To, jakým způsobem a jak intenzivně, závisí na mnoha faktorech. Svou roli jistě bude hrát to, jakým způsobem pár fungoval před narozením dítěte, v jakých zaměstnáních pracují jak muž, tak žena, jaké mají vzdělání, ambice, o jaké hodnoty usilují, z jakých rodin sami pocházejí, jak sami vnímají svou rodičovskou roli, atd. Zásadní vliv na fungování rodiny s malými dětmi může mít také délka mateřské (rodičovské) dovolené – tedy doba, po kterou se žena stahuje z pracovního trhu za účelem péče o dítě (a domácnost).

Mateřská a rodičovská dovolená jsou v různých zemích různě dlouhé a jednotlivé státy se v různé míře podílejí na finanční podpoře matek a otců malých dětí. V posledních letech v rámci snahy o zrovnoprávnění mužů a žen, je v některých státech buď povinné,

nebo alespoň výhodné, když se matka a otec na nějaký čas na rodičovské dovolené vystřídají (Schulze, Gergoric, 2015). Česká republika je jednou ze zemí, kde je mateřská a na ni navazující rodičovská dovolená velmi dlouhá. Matka může být s určitou finanční podporou státu s dítětem doma až do jeho čtyř let. Specifikem českého systému rodičovské dovolené je neomezená možnost při rodičovské dovolené pracovat, zajistí-li péči o dítě. Na druhou stranu je Česká republika dlouhodobě kritizována za vysoký podíl nezaměstnaných žen s malými dětmi. Důvodů tohoto stavu je hned několik. Za prvé je to nedostatek zařízení pro péči o malé děti. Mateřské školy zpravidla přijímají děti nejdříve od tří let věku, nicméně místo v mateřské škole stát ani obec nezaručuje a v některých lokalitách se tak stává, že poptávka převyšuje nabídku natolik, že některé děti ani ve třech letech do mateřské školy nemohou nastoupit z kapacitních důvodů. Zařízení pro péči o děti mladší tří let je minimum, zároveň jsou většinou soukromé, což s sebou nese značnou finanční náročnost a mnoha ženám se tak tato varianta nevyplácí. Dalším problémem je nedostatečné využívání flexibilní pracovní doby, částečných úvazků a práce z domu ze stran zaměstnavatelů. Za třetí, dlouhodobá rodičovská dovolená vede u žen ke ztrátě kontaktů s profesí, ztrátě některých dovedností, ženy na rodičovské stagnují, nevyvíjí se, zatímco v jejich oboru může docházet k radikálním změnám (Bičáková, Kalíšková, 2015). Mezi obecně známé problémy žen na trhu práce pak patří diskriminace z důvodu genderových stereotypů – u matek s malými dětmi se předpokládá menší pracovní nasazení (zvláště pokud se žena uchází o vyšší pozice), častá absence z důvodu nemocnosti dětí, možné další těhotenství a na něj navazující mateřská dovolená atd., což snižuje ochotu zaměstnavatelů ženu zaměstnat (Škurková, 2007). Na druhou stranu z výzkumného šetření Bodlákové (2012) vyplynulo, že ženy přerušení kariéry rodičovskou dovolenou nevnímají negativně, ale často jako odpočinek či vítanou změnu. Zároveň jsou schopny, mají-li zájem, využít rodičovskou dovolenou k vlastnímu seberozvoji či vzdělávání. Kalousová (2010) se ve své diplomové práci zabývala matkami, které na rodičovské dovolené začaly podnikat, ať už z důvodů finančních, nebo pro vlastní radost, či ze zájmu, což také svědčí o možnostech aktivního trávení mateřské pauzy. Nicméně statistická šetření ukazují, že až 30% žen s dvouletými dětmi a 60% žen s tříletými dětmi se stává nezaměstnanými bezprostředně po ukončení rodičovské dovolené, a většina žen s dětmi ve věku 5-7 let zůstává nezaměstnaná déle než rok (Bičáková, Kalíšková, 2015).

Ačkoli je tedy možné při rodičovské dovolené v České republice pracovat, podmínky pro matky malých dětí, které by chtěly pracovat, zde nejsou velmi příznivé. Dlouhá mateřská (rodičovská) dovolená pak posiluje tradiční rozdělení gender rolí

v rodině, které se jednak již nezmění ani po nástupu ženy do práce, ani po odchodu dětí z domu, jednak vytváří v kariéře ženy tak značný deficit, že už není schopna tuto pauzu dohnat (Možný, 1983, Plaňava, Pilát, 2002). Důsledkem této skutečnosti je pak trend (patrný zejména u vysokoškolaček) přesouvat rodičovství do pozdějšího věku (nejprve vybudovat kariéru, poté teprve založit rodinu).

6.2 Pracující matky

Jak již bylo uvedeno, péče o malé děti je chápána spíše jako doména žen. V České republice se také od žen běžně očekává, že budou participovat na ekonomickém zajištění rodiny – pro většinu rodin jsou dva příjmy existenciální nutností. Toto dvojí očekávání vede zpravidla u žen ke vzniku napětí či konfliktu mezi rolí matky a rolí pracující ženy.

Dle Pontačokové (2009) je péče o malé děti úzce spjata s konstruktem mateřství. Mateřství je dle autorky vymezené vztahem k dítěti a jeho blaho je hlavním kritériem, podle kterého je péče organizována. Potřeby dítěte jsou přitom v dyádě matka-dítě na prvním místě, a od matky se očekává, že své vlastní potřeby a zájmy obětuje ve prospěch dítěte minimálně v prvních třech letech jeho života. Zejména oblast kariéry je přitom chápána jako konfliktní, a měla by být odsunuta do doby, kdy dítě povyroste a nebude vyžadovat neustálou pozornost matky. Norma několikaleté celodenní domácí péče o dítě je přitom součástí normy „jediného správného mateřství“ (Hašková, Zamykalová, 2006), kdy jakékoli jiné (alternativní) formy mateřství jsou chápány jako nepřirozené a jsou hodnocené ve vztahu k ideálu intenzivního mateřství, které je vnímáno jako jim nadřazené (Pontačoková, 2009). Také Page (2013) zmiňuje, že ve společnosti převládá stereotyp „dobré“ matky, která zůstává s dětmi doma, a „špatné“ matky, která pracuje, což matkám ještě více stěžuje rozhodnutí, zda a kdy se po narození dětí vrátit do práce. Janoušková a Sedláček (2005) pak v rámci výzkumu, který byl primárně zaměřen na otce na rodičovské dovolené, odhalili také některé aspekty prožívání matek, které se vzdaly „tradiční“ mateřské role – přenechaly domácnost a děti partnerům a vrátily se brzy do práce. Návrat do zaměstnání byl u žen z jejich výzkumného souboru spojován spíše s pocitem osobní svobody než s pocitem frustrace či viny, že netráví čas s dětmi. Mateřskou dovolenou pak matky spojovaly s pocitem ztráty nezávislosti, nudy a s nedostatkem sociálních kontaktů. Ženy tedy vnímaly své potřeby jako stejně důležité jako potřeby dítěte – předpokládaly, že jejich spokojenost je zásadní pro to, aby mohlo být spokojené také dítě. Zajímavou zkušeností těchto žen bylo, že zatímco jejich partneři, kteří převzali genderové úlohy ženy (péče o děti, případně domácnost) se setkávají se značným

obdivem okolí, ony, které převzaly genderovou roli muže (finanční zabezpečení rodiny) se s žádnými pozitivními reakcemi neseškávají. To je zároveň podle autorů zásadním faktorem v ochotě ženy opustit tradiční mateřskou roli a předat ji otcí. Důvodem tedy dle autorů nemusí být nedůvěra v mužovy schopnosti, ale spíše snaha vyhnout se společenské ostrakizaci.

Dalším podstatnou okolností je důležitost mateřské osoby v životě dítěte, která je neoddiskutovatelná. Dítě se rodí zcela závislé na péči dospělé osoby, a z biologického hlediska je ideální pečující osobou právě matka. Pontačoková (2009) přitom upozorňuje na fakt, že Československý diskurz expertů týkající se rané péče o dítě staví na teorii attachmentu, která poukazuje na blízkost matky jako základního předpokladu zdravého vývoje dítěte. V roce 2005 se v rámci výzkumného šetření většina (63%) žen ztotožnila s výrokem, že dítě, které nebylo první tři roky ve výhradní péči matky je tímto negativně poznamenáno (Marošiová, Šumšalová, 2006, in Pontačoková, 2009). V zahraničí, kde je běžné, že matka nastupuje do práce během několika měsíců po narození dítěte, se však ve výzkumech negativní vliv péče jinou než mateřskou osobou na dítě neprokázal. Rozsáhlou studii zabývající se tím, jaký má raná péče o dítě vliv na jeho psychosociální, emocionální a kognitivní vývoj provedl The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) ve Spojených státech amerických. Studie se účastnilo přes 1300 rodin s malými dětmi. Celkově lze říci, že v prvních dvou letech života dítěte byla citlivost matky významnějším prediktorem poslušnosti, sebekontroly, a problémů v chování u dětí než faktory týkající se konkrétního způsobu péče o dítě jinou než mateřskou osobou. V sociálním i emocionálním vývoji, stejně jako v oblasti vývoje kognitivních funkcí má tedy rodinné prostředí zásadnější vliv na vývoj dítěte než to jak často, od jakého věku, kým nebo v jakém prostředí je dítě hlídáno. Tedy dopad, jaký bude mít na dítě hlídání jinou než mateřskou osobou, vždy záleží na tom, jaké podmínky má dítě doma. Například u dětí matek, které byly v rámci společné interakce méně citlivé, měla délka péče jinou než mateřskou osobou negativní vliv na pozitivní vazbu s matkou a v pozdějším věku (54 měsíců) pak měly tyto děti větší riziko problémového chování. Na druhou stranu, na vytvoření jisté vazby měla zásadní vliv mateřská citlivost, spolehlivost a její celkové psychické nastavení. Pokud je však matka málo citlivá vůči potřebám dítěte, pak nízká kvalita zařízení, časté střídání prostředí a péče o dítě jinou než mateřskou osobou ve větším rozsahu než 10 hodin týdně, zvyšují nebezpečí vzniku nejisté vazby (The NICHD Early Child Care Research Network, 2005). Co se týče doby, kterou tráví matky se svými dětmi, z výzkumu Hsin a Felfe (2014)

vyplývalo, že pracující matky tráví s dětmi sice méně času než matky nezaměstnané, nicméně toto snížení kvantity kompenzují kvalitou společně tráveného času. Redukce času se tedy týká spíše činností nestrukturovaných, které nevyžadují přílišné zapojení jak matky, tak dítěte. Naopak více času věnují strukturovaným činnostem a edukativním aktivitám. Nejvíce se přitom dětem aktivně věnují matky s vysokoškolským vzděláním. Zároveň se ukázalo, že kratší čas, který dítě tráví se svou zaměstnanou matkou, dobře kompenzují otcové – tedy že děti pracujících matek tráví více času se svými otci.

Buehler a O'Brien (2011) se zaměřily na matky pracující na částečný úvazek. Z jejich výzkumu vyplývalo, že matky, které pracují na plný úvazek, prožívají intenzivněji konflikt mezi prací a rodinou, jsou méně citlivé vůči svým dětem a méně se zajímají o školní aktivity svého dítěte než matky, pracující na částečný úvazek, a celkově věnují méně času péči o děti a domácnost. Na druhou stranu u nezaměstnaných matek se oproti částečně zaměstnaným matkám častěji vyskytují depresivní symptomy a své vlastní zdraví hodnotí hůře. Práce na částečný úvazek tedy může mít značné výhody jak pro ženu samotnou, tak pro rodinné fungování jako celek.

Matky malých dětí v České republice čelí jistému nátlaku ze strany společnosti, která očekává, že několik let svého života věnují výhradně péči o dítě. Zároveň ve společnosti zřejmě stále panuje představa, že péče jinou než mateřskou osobou dětem mladším tří let škodí. Dále se na pracovním trhu setkávají s diskriminací na základě pohlaví, stát jim nenabízí dostatečnou pomoc v oblasti péče o malé děti a zároveň zaměstnavatelé jen velmi zřídka nabízejí práci na částečný úvazek, flexibilní pracovní dobu nebo práci z domu, které by ženám dovolily lépe se jak uplatnit v zaměstnání, tak skloubit práci a péči o rodinu. Pokud se ženy rozhodnou vyměnit si role s manželem, pak zatímco mužové se setkávají s obdivem, že péči o dítě zvládají, ženy se s žádnými pozitivními reakcemi neseťkávají. Kromě toho jsou ženy stále zavaleny také povinnostmi kolem domácnosti, které jsou chápány jako „ženská práce“. To vše vysvětluje, proč je v našich podmínkách pro ženy s malými dětmi velmi náročné vrátit se do práce dříve, než je běžné v jiných státech.

6.3 Zapojení otců do péče o děti a domácnost

Jak uvádí Weldon-Johnsová (2013), v rámci Evropy se pozornost upíná spíše na pracující matky a možnosti skloubení péče o dítě a pracovního života, než na problematiku aktivního zapojení otce do výchovy dětí, což otce v této oblasti znevýhodňuje a vede tedy k jejich reálnému nižšímu angažování se v rodinném životě.

Většina evropských států má přitom v legislativě zakotvenou možnost k alespoň částečnému využití rodičovské dovolené otcem. V některých zemích je dokonce povinnost střídání při čerpání rodičovské dovolené, nebo je střídání zvýhodněno prodloužením placené rodičovské dovolené (Schulze, Gergoric, 2015). V České republice možnost čerpání rodičovské dovolené využívá v posledních letech kolem 5 tisíc mužů ročně, což činí asi 2% z celkového počtu osob pobírajících rodičovských příspěvků.¹ Podíl otců na rodičovské dovolené tedy u nás není vysoký. Otcovství a angažovanost v rodičovské roli, stejně jako mateřství, však není jen otázkou toho, kdo je či není na rodičovské dovolené. Zásadní je zapojení se do péče o dítě. Otcovská postava je pro dítě nesmírně důležitá, pro syna je otec vzorem mužství – představitel toho, jak by měl muž vypadat, jak by se měl chovat apod., pro dceru je pak zástupcem (pro nic cizího) mužského světa, který skrze něj může bezpečně poznávat. Otec zároveň poskytuje dítěti jiný druh stimulace než matka, nabízí mu vytvoření dalšího blízkého vztahu, odlišného od vztahu s matkou, atp. (Chomiszaková, 2013). Angažovanost otce, jeho podílení se na péči o děti, je prospěšná pro všechny strany (Matoušek, 2003, Vágnerová, 2000).

Otcovství se v průběhu času vyvíjí. Zatímco dříve role otce zahrnovala především finanční zajištění rodiny, v posledních letech je čím dál více od mužů-otců vyžadována větší citová angažovanost, spoluzodpovědnost za výchovu, podpora matky dítěte, zájem o každodenní činnosti dítěte, atp. (Chomiszaková, 2013). Dle Cabbery and Bradleyho (2002 in Goldberg a kol., 2013) je chování otců ve vztahu k dítěti a jejich zapojení do péče o dítě dáno dynamickou souhrou kontextuálních a osobnostních faktorů. Ve výzkumu Goldberga a kol. (2013) měly na zapojení se do péče největší vliv znalosti o rodičovství, které otcové měli – tedy čím víc otcové přemýšleli o rodičovství a uvědomovali si důležitost své role, tím více se zapojovali do péče o dítě. Dle Langa a kol. (2013) ovlivňuje frekvenci a způsob zapojení se do péče typ vztahové vazby mezi rodiči. Matky ve studii Jonákové a kol. (2012) pak uváděly, že otcova angažovanost v rámci péče o děti stoupla, jakmile začaly ony chodit do práce. Souvislost s matčíným pracovním nasazením a otcovým zapojením se do péče o domácnost můžeme vysledovat také u Očenáškové (2015). Také ve výzkumu Norman a kol. (2013) byl počet hodin, které tráví matka v práci, důležitý z hlediska otcova zapojení se do péče o dítě.

Podle některých studií je to právě matka, která může do značné míry ovlivnit, zda se otec bude zapojovat do péče o dítě (děti) a domácnost. K tomu se váže pojem

---

¹ Statistika Ministerstva práce a sociálních věcí: <http://www.mpsv.cz/cs/10543>

„gatekeeping“, který můžeme definovat jako preference a pokusy matky omezit nebo vyloučit otce z péče o děti, ze zapojení se do této péče (Fagan and Barnett, 2003 in Sano et al., 2008). V již uváděném výzkumu Goldberga a kol. (2013) otcové uváděly tento matčin postoj jako důležitý faktor ovlivňující jejich angažovanost v otcovské roli; důležitost ženiny podpory pro zapojení muže potvrzuje také Schoppe-Sullivan a kol.(2008). Podle Allena a Hawkinse (1999 in Altenburger, 2012) matky, označované jako „gatekeepers“ jsou typické vysokými standardy, co se týče péče o domácnost, věří v tradiční rozdělení mužské a ženské role v rodině, mají zvýšenou potřebu kontroly domácích povinností a je pro ně důležité vnější potvrzení jejich mateřské role. Walker a McGraw (2000 in Chomiszaková, 2012) či Nangle et al. (2003 in Chomiszaková, 2012) o tak výrazném vlivu ženy na mužskou angažovanost v roli otce pochybují. Výzkumu Sano et al. (2008) pak ukazuje, že chování žen, které by se dalo interpretovat jako „gatekeeping“ je ve skutečnosti jen snahou matek nasměrovat otce k užívání vhodnějších výchovných prostředků.

Další okolností, která může ovlivňovat aktivitu otce v rámci rodičovských povinností je přístup zaměstnavatele. Dle Burnetta a kol. (2013) jsou opatření, která jsou nazývána pro-rodinná, směřována spíše k matkám, kdežto otcovství mužů bývá na pracovišti zcela ignorováno. Na tuto skutečnost upozorňují také Rehel a Baxter (2015) či již zmiňovaná Weldon-Johnsová (2013?).

Jak je vidět z rozporuplných výsledků uvedených výzkumných studií, jednoznačná odpověď na to, co je příčinou otcovské (ne)angažovanosti v jeho rodičovské roli, neexistuje. Nicméně mezi podpůrné faktory zřejmě můžeme zařadit podporu ženy (matky dítěte), pochopení ze strany zaměstnavatele, vědomosti o důležitosti role otce, nebo zapojení matky do pracovního procesu (a tím pádem ponechání většího prostoru otci).

7 PRACOVNĚ VYTÍŽENÉ RODINY S MALÝMI DĚTMI

Jak již bylo uvedeno, v dnešní (postmoderní) době se ve společnosti setkáváme s nejrůznějšími typy rodin, z nichž každá prochází svým vlastním vývojem, musí se vypořádat se specifickými krizovými situacemi, volit specifické adaptační strategie atd. Vzhledem k současné roztržiténosti je v podstatě nemožné zkoumat rodinu bez určení jejich dalších specifik či určujících znaků. Tématem této práce jsou pracovně vytížené rodiny, čímž rozumíme rodiny, kde muž i žena pracují, přičemž nerozlišujeme, zda se jedná o partnerství či manželství dvoukariérové (kdy se muž i žena soustředí na budování vlastní kariéry) nebo tradičnější (kdy jeden z páru buduje svou kariéru, a druhý pracuje, ale hlavním těžištěm jeho zájmu je péče o domácnost a děti), (Dudová, 2016). Zároveň je práce zaměřena na ty rodiny, v nichž muž a žena, kromě toho, že oba pracují, také vychovávají minimálně jedno dítě v batolecím věku nebo mladší.

7.1 Rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách

Zaměstnání a rodina patří obecně k nejpřednějším hodnotám, o které lidé v produktivním věku usilují (Hohne et al., 2010). Pro zdárný vývoj dítěte je potřebná účast obou rodičů na výchově a zároveň jsou pro udržení ekonomické úrovně rodiny důležité dva příjmy (Křížková, 2008). Pro fungování rodiny je pak zásadní, jak je či není schopna vyvažovat oblast práce a rodiny. Rovnováhou životních oblastí přitom rozumíme schopnost simultánně balancovat časové, emocionální a konativní nároky pracovního a osobního života (Hillet et al., 2001 in Gröpel, 2006). V užším slova smyslu pak hovoříme zejména o časové vyrovnanosti obou oblastí; o rovnováze tedy hovoříme tehdy, když jedinec subjektivně vnímá čas, který věnuje oběma oblastem jako přiměřený, tedy má subjektivně dostatek času pro pracovní a soukromé aktivity (Gröpel, 2006). Pro rovnováhu mezi prací a rodinou se vžil termín work-life balance. Termínem work-family conflict pak naopak rozumíme chybějící kompatibilitu mezi pracovními a rodinnými aktivitami (Kahne et al., 1964 in Gröpel, 2006).

7.2 Work-family conflict a work-life balance

Ke zdrojům konfliktu mezi prací a rodinou patří jednak charakteristiky práce, jako je počet pracovních hodin, počet přesčasů, nízká flexibilita pracovní doby nebo nepodporující kolegové a nadřízení, jednak charakteristiky rodiny, jako počet a věk dětí, nepodporující členové rodiny, čas trávený rodinnými aktivitami a další (Verma, 2013). V minulosti byly mnohokrát potvrzeny negativní dopady konfliktu mezi prací a rodinou

jak pro zaměstnavatele, tak pro jedince. Patří mezi ně například zvýšená absence v práci, zvýšené náklady na zdravotní péči, snížená produktivita a pracovní spokojenost, vyšší míra stresu, častější výskyt psychosomatických onemocnění, zvýšená depresivita, častější škodlivé užívání alkoholu, snížená životní spokojenost, nižší kvalita rodinného života, zvýšený počet konfliktů v rodině a rozvodů a další (Gropel, 2006). Elloy a Smith (2003) rozlišují konflikt mezi prací a rodinou založený na nedostatku času, na přílišné zátěži, a na nekompatibilitě chování očekávaného v pracovní a soukromé roli. Jejich výzkum pak potvrdil předpoklad, že dvoukariérová manželství vykazují vyšší work-family conflict a nesou vyšší míru stresu než tradiční, jednokariérová manželství. Výsledky výzkumu Steiber (2009) pak ukázaly, že právě časová náročnost práce je silně spojena s vyšší mírou pociťovaného konfliktu mezi prací a rodinou, a to u obou pohlaví. Zároveň se ukázalo, že větší míru konfliktu mezi prací a rodinou vykazují rodiny s dětmi do tří let a rodiny s více než třemi dětmi. Složitější pro balancování mezi prací a rodinou považovaly období s malými dětmi také matky ve studii Grady a McCarthy (2008) či Očenáškové (2015). Higgins a Duxbury (1992) na základě svého výzkumu, který prokázal významnou míru negativních zásahů pracovního života do života soukromého, zdůrazňují nutnost nevnímat práci a rodinu jako dva oddělené světy, ale naopak přemýšlet zejména u otců o tom, že již nemají pouze roli pracovníka, ale také manžela či partnera a otce.

Work-life balance, stejně jako work-family conflict se týkají jak mužů, tak žen. Větší prostor je nicméně v této oblasti věnován problematice pracujících matek. Zřejmě se tak děje proto, že i současné výzkumy neustále potvrzují dominantní úlohu ženy v oblasti péče o dítě a domácnost, ačkoli v zaměstnání tráví ženy přibližně stejně dlouhý čas, jako muži. Dá se tedy předpokládat, že vyvažování práce a rodiny bude pro matky obtížnější a více zátěžové. Ženy ve studii Křížkové (2008) uváděly, že péče o děti a domácnost je pro ně hlavním problémem při snaze o sladění rodinného a pracovního života. Vair (2013) uvádí, že pro ženy je vyvažování práce a rodiny nesnadné z toho důvodu, že tyto dvě oblasti jsou vnímané v kontrastu, tedy, že se očekává, že se žena bude věnovat buď výlučně rodině, nebo kariéře. Očenášková (2015) zkoumala osobní a profesní spokojenost žen v akademických povoláních, a dochází k závěru, že klíčovým aspektem, který ženám-akademičkám pomáhá ke sladování rodinného a pracovního života, je spokojený partnerský vztah. Narayanan a Savarimuthu (2013) pak zjistili, že faktory, které u žen ovlivňují jejich vnímání konfliktu mezi prací a rodinou se mění v závislosti na věku dítěte. Například pro pracující matky dvouletých a mladších dětí byla klíčová podpora rodiny a kolegů, u dětí do pěti let se k těmto dvěma klíčovými faktorům přidalo

zaujetí prací, zatímco u matek mladších školních dětí už zaujetí prací hrálo jednoznačně klíčovou roli.

Sklobení péče o rodinu a děti s prací může mít také pozitivní efekt. Pracující matky ve studii Grady a McCarthy (2008) stavěly na první místo své děti a rodinu a uváděly také, že hlavní zodpovědnost za péči o děti, chod domácnosti a život rodiny leží na nich. K práci byly motivovány potřebou určité intelektuální stimulace a kreativity. Smysl života pak tyto matky viděly v integraci obojího – jak práce, tak rodiny. Možnost sklobit péči o děti a rodinu s vykonáváním smysluplné práce chápaly jako velmi obohacující. Dunn a O'Brien (2013) stejně jako Greenhouse a Powell (2006 in Grady, McCarthy, 2008) pak docházejí k závěru, že spokojenost v práci (smysluplnost práce, pocit úspěchu apod.) může pozitivně ovlivnit soukromou (rodinnou) sféru života. Dvoukariérová partnerství pak obecně vykazují větší míru spokojenosti v oblasti komunikace (Viers, Prouty, 2001). Svou komunikaci hodnotí jako zajímavou, stimulující, často spolu sdílejí zážitky z práce, cítí, že jim partner naslouchá a mají pocit, že dokáží lépe řešit konflikty. Spokojenost s kvalitou manželství i s prací je u těchto párů stejná nebo dokonce vyšší než v partnerstvích klasických (Bachelor, 1994 in Viers, Prouty, 2001). Muži i ženy ve dvoukariérových manželstvích vykazují větší míru intimity a vzájemnosti, a jsou přesvědčeni o tom, že pozitiva jejich životního stylu převažují negativa. Pozitivně hodnotí například větší možnosti v oblasti uspokojování vlastních potřeb, což může souviset s vyšším příjmem. Ženy se ve dvoukariérových manželstvích cítí více ohodnocené, a také více nezávislé (Bachelor, 1994, in Viers, Prouty, 2001).

7.3 Stres a zvládací strategie

. Již bylo zmíněno, že dvoukariérová manželství, potažmo rodiny, vykazují vyšší míru prožívaného stresu než rodiny tradiční (Elloy, Smith, 2003, Viers, Prouty, 2001, Křížková, 2008). Jak muži, tak ženy uvádějí, že pozitivní i negativní zážitky z práce ovlivňují jejich mentální zdraví a prožívaný stres (Viers, Prouty, 2001). Barnett a kol. (1994 in Viers, Prouty, 2001) zjistili u pracujících žen vyšší míru stresu než u pracujících mužů, což ale mohlo být dáno tím, že nebyly kontrolovány okolnosti rozdělení domácích prací a genderové postoje dotazovaných. Ženy navíc čelí v práci specifickým stresorům, jako sexuální obtěžování. Tyto okolnosti mohou zvyšovat míru prožívaného stresu, a mohly tím pádem ovlivnit výsledky výzkumu – ženy tedy mohou být prací stresovány stejně jako muži, ale jejich stres zvyšují další okolnosti jejich ženské role. Ženský stres ovlivňují také charakteristiky práce – Jones a Fletcher (1993 in Viers, Prouty,

2001) došly k závěru, že ženy hodnotí svou práci častěji jako méně intelektuálně stimulující a nevidí pozitivní výsledky své práce tak často, jako muži. Barnett a kol. (1994 in Viers, Prouty, 2001) pak zjistili, že zvyšující se kvalita práce má pozitivní vliv na stres bezdětných svobodných žen. U vdaných žen s dětmi se tento vliv neprokázal. Co se týče copingových strategií, Edgell Becker a Moen (1999) se zaměřily na rodiny, v nichž muž i žena pracují z hlediska jejich vyrovnávání se s rozdílnými požadavky práce a rodiny. Zjistily, že většina těchto rodin uplatňuje strategie upožďování (scaling-back) – tedy strategie, pomocí kterých redukuje svůj závazek vůči práci, aby nedošlo k nechtěnému negativnímu zásahu do rodiny. Také Bird a Schurman-Crook (2005) se ve výzkumu dvoukariérových rodin zaměřili na copingové strategie. Zjistili, že více než polovina rodin z výzkumného souboru používala v oblasti vyrovnávání se s pracovními stresory strategie zaměřené na řešení problémů, jako rozložení problému na menší části a jejich postupné řešení, analýza problému, nebo zvýšení pracovního úsilí a hledání nových informací. Ze strategií zaměřených na emoce pak bylo nejčastější snížení požadavků kladených na druhé lidi, muži pak často volí strategii potlačení negativních emocí a kladou důraz na sebekontrolu. Většina tázaných také používala některé relaxační techniky, nebo cvičení vedoucí ke snížení tenze. Někteří volili také strategii přerámování. Pro většinu párů také bylo zásadní, že když se jednomu z nich nahromadilo více práce, druhý byl schopen ho zastoupit v jeho domácích povinnostech, jako je příprava jídla apod. Další páry se vyrovnávaly se stresem pomocí společných rozhovorů, v rámci kterých mohly sdílet své pocity, zbavit se napětí pomocí humoru, apod. Ženy pak pro vyrovnání se se stresem používaly také komunitní strategie, tedy nejruznější konzultace s kolegy, přáteli či širší rodinou. Muži naopak kontaktovali kolegy pouze v případě, že jim mohli poskytnout věcnou radu či jim pomoci s rychlým vyřešením problému. V rámci vyrovnávání se s rodinným stresem většina párů identifikovala strategii zaměření se na rodinu a děti jako na prioritu. Ženy se pak se stresem vyrovnávaly snížením požadavků na to, co vše musí být doma uděláno, případně zapojily do domácích prací děti nebo širší rodinu. Pro muže pak bylo typické zejména ignorování rodinných problémů, co nejdéle to bylo možné. Dalšími užívanými strategiemi byla na příklad snaha o nalezení chvílky jen pro sebe, nebo respekt k odlišnostem ostatních členů rodiny. Za zásadní párovou i komunitní copingovou strategii je pak považována komunikace a možnost „udělat si na sebe čas“, sdílet svůj volný čas při společné činnosti a také pomoc širšího příbuzenstva (zejména prarodičů). Haddock a kol. (2001) identifikovali 10 základních adaptivních strategií úspěšných dvoukariérových párů. Jsou to: oceňování rodiny (chápání

rodiny jako priority), vyhledávání partnerství (tj. spravedlivé rozdělení prací, společné rozhodování v důležitých otázkách, respekt a oceňování druhého), vnímání důležitosti vlastní práce, dodržování základních hranic mezi prací a rodinou, soustředění se a produktivita v práci, upřednostňování rodinné zábavy, vnímání pozitiv dvoukariérového svazku, snaha žít jednoduchý život (zejména vynechat aktivity, které odvádějí pozornost od času pro rodinu, např. zrušení televize apod., rozumně zacházet s penězi, plánovat), proaktivní rozhodování a vnímání hodnoty času (snaha o maximální využití času, zaměření na dnešek).

VÝZKUMNÁ ČÁST

Druhá část práce je zaměřena na výzkum, který vycházel z poznatků prezentovaných v teoretické části a klade si za cíl propojit teoretické poznatky s výzkumnými zjištěními.

8 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Jak je z přehledu dosavadních výzkumů prezentovaného v teoretické části patrné, dílčích poznatků o fungování pracovně vytížených rodin existuje celá řada. Díky nim si můžeme udělat obrázek o tom, kdy a proč se ženy rozhodují o svém návratu do práce po narození dítěte, do jaké míry a proč se otcové zapojují do péče o dítě a domácnost, jaké je v těchto rodinách rozdělení domácích prací nebo jaké zátěži je pracovně vytížená rodina vystavena a jak ji zvládá, apod. Chybí zde však výzkum, který by dílčí poznatky spojil v konzistentní celek. Vzhledem k tomu, že jedním z teoretických pilířů této práce je systemický přístup k rodině, musíme předpokládat, že rodinné fungování je něco víc, než suma dílčích poznatků o jeho jednotlivých aspektech. V českých podmínkách, kde je tradiční rozdělení mužské a ženské role pravděpodobně hlouběji zakořeněno a kde matky zpravidla opouští pracovní trh z důvodu narození dítěte či dětí na několik let, pak výzkumy s touto tematikou zdatelně chybí.

Zároveň, vzhledem k důsledkům, které má tradiční český model dlouhé mateřské a rodičovské dovolené pro ženu, a vzhledem k celospolečenské poptávce po genderové rovnosti, se dá předpokládat, že rodin tohoto typu bude přibývat.

Téma rodinného fungování v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi proto považujeme za aktuální a důležité, a zamýšlený výzkum za žádoucí.

9 VÝZKUMNÝ CÍL A VÝZKUMNÁ OTÁZKA

Cílem výzkumu v rámci této práce bylo prozkoumat téma pracovně vyčíslených rodin s dětmi do tří let a zjistit, které faktory a případně jak ovlivňují rodinné fungování těchto rodin.

Prvním krokem ve výzkumné studii byla formulace výzkumné otázky. Podle Strausse a Corbinové (2009) je možné výzkumnou otázku odvodit na základě studia literatury, ale také na základě zkušenosti – ať profesní, či osobní. V mém případě bylo zaměření výzkumné studie a formulace výzkumné otázky učiněno na základě osobní zkušenosti. Sama jsem již několik let na rodičovské dovolené, a při rodičovské dovolené již pátým rokem studuji. Před časem jsem zjistila, že zkušenosti, problémy, zátěžové situace a celkový způsob života můj a mé rodiny je díky mému studiu značně odlišný od žen, které jsou na klasické několikaleté rodičovské dovolené, se všemi jejími klady i zápory. U těchto žen, které dříve tvořily mou sociální síť, která mi pomáhala vyrovnávat se s nároky mateřství, jsem postupně přestala nacházet (ale i poskytovat) to, co se od takové sítě očekává – tedy pochopení, možnost sdílet své zkušenosti, apod.

Zároveň se v mém okolí začaly pohybovat ženy, které při mateřské či rodičovské dovolené začaly pracovat a viděla jsem, jak velmi se jejich život a život jejich rodin liší od života „tradičních“ rodin s malými dětmi. Právě ony mi byly inspirací k zaměření se na téma pracujících matek malých dětí. Při vyhledávání informací o tomto tématu jsem zjistila, že je poměrně málo prozkoumané. Většina českých studií týkající se pracujících matek pocházela ze sociologických, ekonomických nebo genderových publikací, což je pravděpodobně do značné míry dáno relativní novostí tohoto tématu. Zároveň jsem si při studiu literatury všimla další věci: že muži a ženy bývají většinou ve výzkumech odděleni – výzkumů, které se zaměřují na pár jako celek, na rodinu jako celek, je menšina. Přitom pracující žena není izolována od zbytku rodiny, a v souladu se systemickým pojetím rodiny ji není možné vytrhnout z širšího kontextu a zkoumat její problémy, prožívání či zátěž odděleně, chceme-li odhalit skutečnou podstatu zkoumaného fenoménu.

Na základě těchto skutečností byl nakonec předmět výzkumu rozšířen z pracujících matek malých dětí, na celé rodiny. Výzkumná otázka byla položena široce, abychom se vyhnuly přílišnému zúžení tématu, které v tomto případě nebylo žádoucí. Naopak cílem bylo zachytit fenomén rodin, v nichž oba rodiče pracují a zároveň vychovávají malé dítě, v celé jeho šíři a pokusit se identifikovat ty aspekty či faktory rodinného života a fungování, které jsou pro tyto rodiny zásadní.

Základní výzkumná otázka tedy zní: ***Jak fungují pracovně vytížené rodiny s malými dětmi?***

Kromě základní výzkumné otázky byly formulovány také oblasti, na jejich základě bylo možné sestavit otázky pro plánované postrukturované rozhovory s vybranými rodinami. Jsou to:

1. *Jaké motivy vedly pár k rozhodnutí, že ani jeden z rodičů nepřeruší (nebo přeruší pouze na krátko) kariéru kvůli rodičovství?*
2. *Jaký význam má pro muže i ženu rodičovství?*
3. *Jaký význam má pro muže i ženu práce a kariéra?*
4. *Jaký je každodenní, běžný život rodiny a jaký vliv má na prožívání muže i ženy?*
5. *Jakou roli má v rodině žena a jakou muž?*
6. *Co zažívají a prožívají členové rodiny ve vztahu k okolnímu světu, a jak jejich způsob života tento svět vnímá, hodnotí, ovlivňuje?*
7. *Jak spolu páry komunikují?*
8. *Co je pro rodinu největší zátěží, a co naopak zdrojem zvládnání?*

Vzhledem k použité metodě zakotvené teorie nebylo možné prvotní, základní výzkumnou otázku považovat za definitivní. Bylo pravděpodobné, že v průběhu analýzy dat se na základě zjištění bude výzkumná otázka dále vyvíjet, zužovat či specifikovat. Postupně se objevilo několik témat, která byla pro rodiny důležitá, stěžejní se při tom ukázala být oblast role muže a ženy v rodině, která prostupovala v podstatě všemi dalšími tématy. U rodičovského páru, který vychovává malé dítě při současném pracovním vytížení obou rodičů, jsou mužská a ženská role značně propletené a hranice mezi mužskými a ženskými zodpovědnostmi a povinnostmi jsou nejasné. To zásadním způsobem ovlivňovalo rodinné fungování ve zkoumaných rodinách.

9.1 Specifikace výzkumné otázky

Postupně jsem si tedy ujasnila, že výzkum zaměřím na gender role v rodině. Ve výpovědích rodin jsem se přitom setkávala s tím, co nazývám jednak statickým, jednak dynamickým pojetím gender rolí. Statickým pojetím jsou přitom myšleny výpovědi týkající se v podstatě rozdělení role muže a role ženy v rámci rodiny, jejich povinností a zodpovědností. Dynamickým pojetím pak můžeme rozumět vývojový aspekt tohoto rozdělení, resp. změny v náplni jednotlivých gender rolí či změny v dominanci muže či

ženy. Rodiny často referovaly o tom, že se rozdělení jejich rolí v rodině v čase měnilo, momentálně se mění, nebo jeho změnu očekávají. Vzhledem k tomu, že zakotvená teorie, použitá k analýze dat, umožňuje dobře zachytit právě procesuální charakter určitého jevu, zaměřila jsem se právě na dynamické pojetí gender rolí v rodině. Postupně bylo možné specifikovat výzkumnou otázku, jejíž konečná podoba zněla: ***Jak gender role souvisejí s rodinným fungováním v pracovně vyčerpaných rodinách?***

10 METODY VÝZKUMU

10.1 Kvalitativní přístup

Vzhledem ke stanovenému cíli a výzkumné otázce byl pro výzkum zvolen kvalitativní přístup, který pro „*popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných a nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod*“ (Miovský, 2006, s. 17). Předmětem výzkumu jsou jedinečné a neopakovatelné fenomény, které mohou různí lidé vnímat různě, proto není možné k nim přistupovat kvantitativně. Klademe velký důraz na kontextuálnost – situace jednotlivých rodin je ovlivněná mnoha proměnnými, ať už se jedná o osobní vlastnosti a zkušenosti jednotlivých členů rodiny, či o vnější podmínky jejich života, jako je místo bydliště, vztah s širší rodinou, či charakteristiky práce atp. Zároveň zkoumáme rodinu v určitém časovém úseku, ve velice specifickém období. Značná pozornost je v rámci výzkumu věnována také procesuálním aspektům rodinného fungování, jako je význam rodičovství a kariéry nebo zvládání zátěže. Naším cílem je přitom tyto procesy nejen popsat, ale také pochopit jejich dynamiku, to jak a proč vznikají, jak se mění, vyvíjejí. Právě využívání principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky je důležitou charakteristikou kvalitativního přístupu v psychologii (Miovský, 2006, Silverman, 2005). V neposlední řadě také pracujeme s reflexivitou. Uvědomujeme si, že výzkumník se v podstatě přímo či nepřímo podílí na procesech, které zkoumá, určitým způsobem je ovlivňuje a zároveň je jimi ovlivňován. Zkoumaný předmět není chápan jako pasivní - uvědomujeme si, že samotnou interakcí s výzkumníkem se může měnit, proto počítáme s nutností práce s tímto fenoménem.

10.2 Zakotvená teorie

Vzhledem ke stanovenému cíli výzkumu, který souvisí s dynamikou rodinného fungování a má procesuální charakter, byla jako základní metoda analýzy zvolena metoda zakotvené teorie, která umožňuje zachytit právě procesuální aspekty zkoumaného fenoménu a vystavět teorii, či teoretický koncept, pomocí kterého je možné danému procesu lépe porozumět.

Metoda zakotvené teorie je zřejmě nejčastěji využívaným přístupem v kvalitativním výzkumu (Bryant a Charmaz, 2007 in Řiháček a kol., 2013). Zároveň je třeba zdůraznit, že metoda zakotvené teorie není pouhou metodou analýzy dat, jedná se

spíše o komplexní přístup, který řídí výzkumný proces od začátku do konce (Řiháček a kol., 2013). Zakotvená teorie je teorie, která je induktivně vyvozená z procesu zkoumání jevu, kterého se týká. Je tedy vytvořena a prozatímně ověřena pomocí shromažďování a analýzy údajů o zkoumaném jevu. Fáze shromažďování údajů, jejich analýza a tvorba teorie se tak vzájemně doplňují a prolínají (Miovský, 2006). Hlavním cílem zakotvené teorie je tedy vybudovat teorii zkoumaného jevu, která nám umožní jej správně pojmenovat a lépe mu porozumět v různých souvislostech (Řiháček, a kol., 2013). Systematické techniky a postupy analýzy zakotvené teorie tedy umožňují výzkumníkovi vytvořit teorii pevně ukotvenou v datech, vycházející z empirického základu. Kromě přesnosti a kritičnosti analýzy je při tomto přístupu zásadní také tvořivý přístup, který umožňuje badateli překonat domněnky, nacházet nové souvislosti, klást si podnětné otázky atp., a teoretická citlivost – tedy schopnost vzhledu výzkumníka rozpoznat, co je v získaných údajích důležitého, a umět v nich najít smysl (Strauss a Corbinová, 2009, Miovský, 2006).

Při užití zakotvené teorie tedy začínáme vymezením zkoumané oblasti, fenoménu, který chceme zkoumat a necháváme, aby se v průběhu „vynořilo“ to, co je důležité. Předem přitom nic nepředjímáme. Výzkumná otázka tak vymezuje centrum, a zároveň hranice našeho zájmu, přičemž úvodní výzkumná otázka je chápána jako orientační, a v průběhu zkoumání je možné s otázkou dále pracovat – pozměnit ji či specifikovat, a to právě na základě vynořujících se údajů. To je možné díky tomu, že sběr dat probíhá současně s jejich analýzou, což umožňuje výzkumníkovi hledat klíčový, či centrální koncept, který slouží jako základ pro budoucí teorii.

Základním postupem analýzy v rámci zakotvené teorie je kódování, a to kódování otevřené, axiální a selektivní. V rámci otevřeného kódování probíhá tvorba konceptů a zahrnuje tedy vytváření pojmů, které jsou induktivně obsaženy v datech, ale sami o sobě mají abstraktní povahu. První fází otevřeného kódování je nalezení významových jednotek, tedy úseků, které obsahují informaci vztahující se k výzkumné otázce. Tyto jednotlivé kódy jsou dále spojovány do obecnějších kategorií, které jsou dále propracovávány (nalezení jejich vlastností a dimenzí). Axiální neboli teoretické kódování se pak týká nacházení vztahů mezi jednotlivými kategoriemi. Při selektivním kódování se pak výzkumník již zaměřuje na ty kategorie, které nejvíce souvisejí s výzkumnou otázkou. Následně se výzkumník zaměřuje na formulaci teorie jako celku, přičemž základem je formulace ústřední či centrální kategorie, kolem které je teorie organizována. Ústřední kategorie se často vyskytuje v datech a lze ji snadno a smysluplně propojit s ostatními

koncepty; nejlépe ze všech vysvětluje zkoumaný jev. V závěrečné fázi pak ústřední kategorii propojujeme s ostatními do výsledné teorie tak, aby co nejlépe odpovídala na výzkumnou otázku (Řiháček a kol., 2013, Miovský, 2006).

Dalším postupem užívaným v rámci zakotvené teorie je metoda neustálého porovnávání. Během analýzy se tedy vůči sobě navzájem jednotlivé kódy a kategorie neustále systematicky porovnávají, díky čemuž je možné je řádně propracovat, některé kategorie sloučit či naopak rozdělit, případně redefinovat (Řiháček a kol., 2013).

Pro zakotvenou teorii je pak typická také specifická skladba zkoumaného souboru. Zakotvená teorie začíná s několika respondenty a vzorek je postupně rozšiřován tak, aby bylo dosaženo teoretické nasycenosti. Tento postup bývá označován jako teoretické vzorkování, a probíhá tak, že vzorek je rozšiřován průběžně tak, že jsou vyhledáváni respondenti, kteří reprezentují různé varianty zkoumaného jevu. Cílem je pak vyplnit mezery v našem poznání za účelem zachycení variability zkoumaného jevu (Miovský, 2006, Řiháček a kol., 2013).

11 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Účastníci výzkumu byli předem prostřednictvím e-mailové či telefonické komunikace informováni o výzkumném projektu. Byli seznámeni s účelem výzkumu, metodou, přibližnými tématy rozhovoru i délkou jeho trvání. Zároveň byli ujištěni o naprosté anonymitě výzkumu – jména byla změněna, další citlivé informace, které nebyly relevantní vzhledem k výzkumnému záměru, byly vynechány, případně pozměněny. Respondenti dále byli obeznámeni s právem okamžitě přerušit rozhovor a zrušit svou účast na výzkumu bez uvedení důvodu a s právem neodpovědět na jakoukoli otázku, pokud by jim byla nepříjemná.

Rozhovory byly vedeny tak, aby odpovídaly citlivému charakteru probíraných témat. Míra intimity byla v průběhu rozhovoru kontrolována tak, aby poskytovala dostatečně bohatá výzkumná data, ale aby zároveň byla pro respondenty komfortní. Po skončení rozhovoru byl respondentům mimo záznam poskytnut prostor pro jejich otázky či zpětnou vazbu.

V rámci provádění rozhovorů ani po jejich skončení nedošlo k žádné újmě respondentů. Nebyli vystaveni situaci, která by mohla vést k porušení etických zásad.

12 METODY TVORBY DAT

12.1 Polostrukturované interview a pozorování

Metodou použitou k tvorbě dat bylo párové interview společně s pozorováním. Co se týče polostrukturovaného rozhovoru (interview), připravila jsem si osnovu se základními otázkami, na které jsem se chtěla rodin dotazovat. Tyto základní otázky vycházely z výzkumného cíle a výzkumné otázky. Zároveň byl však ponechán značný prostor pro improvizaci, pro rozšíření či změnu otázek, také pořadí nebylo přesně dané. Každý rozhovor probíhal odlišně, což bylo dáno jednak samotnou osobností jednotlivých respondentů, jednak dynamikou jejich vztahu, ale také na příklad tím, jaké rodina řeší aktuální problémy či nesnáze, co ji v blízké budoucnosti čeká a podobně. Rozhovory se odehrávaly v klidném prostředí domácností respondentů, a ve dvou případech v kanceláři, kterou jsem měla pro tento účel k dispozici. Ve třech případech probíhaly rozhovory bez přítomnosti dětí, ve zbylých případech byly děti přítomny.

12.2 Seznam základních okruhů a otázek

1.) Anamnéza

- a. Věk, vzdělání, práce (úvazek)
- b. Vývoj partnerského vztahu
- c. Prožívání těhotenství a rodičovství

2.) Motivace

- a. Jak vzniklo rozhodnutí, že žena nepůjde na klasickou mateřskou/rodičovskou dovolenou?
- b. Z jakého důvodu padlo toto rozhodnutí?
- c. Jak se rozhodnutí měnilo (mění) v čase?

3.) Praktické fungování

- a. Jak vypadá váš běžný den?
- b. Kdo má na starosti jaké práce v domácnosti?
- c. Jak se dělíte o péči o dítě?
- d. Vyhovuje vám to tak, jak to je, nebo byste chtěli něco změnit? Co?

4.) My a svět

- a. Jak reaguje okolí na váš způsob života?
- b. Jak reaguje okolí na to, že matka pracuje při mateřské/rodičovské dovolené? Jak vás hodnotí?

- c. Jak vnímáte pohled okolí?
- d. Je něco, co byste od okolí potřebovali?

5.) Komunikace

- a. O čem spolu nejčastěji/nejraději komunikujete?
- b. Máte prostor pro vzájemnou komunikaci?
- c. Jak hodnotíte vzájemnou komunikaci?
- d. Čeho se týkají vaše konflikty a jak je řešíte?

6.) Zdroje zátěže a zvládání

- a. Jaké výhody a nevýhody přináší váš způsob života?
- b. S jakými problémy a překážkami se setkáváte?
- c. Co je pro vás největší zátěží?
- d. Co vám nejvíce pomáhá?
- e. Jak relaxujete?

Kromě polostrukturovaného interview bylo původním záměrem použít také deníkové záznamy domácích prací, nicméně tyto byly ze strany respondentů většinou odmítnuty z toho důvodu, že veškeré práce doma provádí žena. Někteří další respondenti se pokusili deníky pečlivě vyplňovat, nicméně nikdy u toho nevydrželi déle než jeden až dva dny. Další respondenti pak deníkové záznamy odmítli s tím, že každý jejich týden je jiný a není možné takto rozdělení prací zachytit, a chtěli raději toto téma probrat v rámci rozhovoru.

Co se týče pozorování, to je běžnou součástí každého interview. Pozorování probíhalo nestrukturovaně. Během rozhovoru jsem si dělala poznámky týkající se zejména neverbální komunikace, která probíhala mezi páry. Tyto poznámky pak posloužily jako základ pro záznamy z rozhovoru, ve kterých jsem se snažila zachytit dynamiku vzájemného vztahu muže a ženy, jejich roli ve vztahu, apod., čímž bylo možné obohatit data získaná rozhovorem.

13 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Co se týče výzkumného souboru, primární záměr byl, aby soubor tvořily výhradně páry, které žijí v sezdaném či nesezdaném soužití, mají spolu minimálně jedno dítě mladší tří let, a zároveň ani jeden z nich nepřerušil kvůli rodičovství kariéru na dobu delší než jeden rok. Důvodem byla snaha o zachycení dynamiky páru, o které jsem očekávala, že se během rozhovoru projeví, a která je důležitou součástí rodinného fungování. Dalším důvodem byla také snaha o zachycení nejen oddělených pohledů obou partnerů na různá témata týkající se jejich společné rodiny, ale také jejich společného, konsenzuálního pohledu či postoje jako páru (rodiny), který se od individuálního pohledu jednotlivce může značně lišit. Tento záměr byl posléze poupraven na základě značné nedostupnosti cílové skupiny. Rodiny tohoto typu jsou opravdu značně pracovně vytížené, mají velmi málo volného času, a jen málo rodin je ochotných trávit ho jinak než společnou rodinnou relaxací. Druhým problémem byla neochota některých mužů zúčastnit se výzkumu, proto byly do výzkumu zahrnuty i dvě ženy, jejichž partneři se rozhovoru nezúčastnili. Byli osloveni a požádáni o zodpovězení několika otevřených otázek, nicméně z časových, resp. osobních důvodů požadavku nevyhověli. Výsledný soubor tedy čítal 5 párů, které se zúčastnily párového interview, a 2 ženy, se kterými byl veden rozhovor individuálně.

- **Rodina A (Alena, Aleš, dcera Anička):**

S Alenou jsem se setkala v prostředí útulné kanceláře, kterou jsem pro tento účel měla k dispozici. Zanedlouho přichází také Aleš. Oba přicházejí rovnou z práce, Anička je mezitím u babičky a dědečka. Alena a Aleš působí jako harmonický pár. Projev Aleny je velmi klidný, hovoří potichu a rozvážně. Alešův projev působí vedle Alenina dominantněji – mluví rychle, nahlas a živě gestikuluje. Oba partneři si vzájemně nechávají dostatek prostoru, nechávají jeden druhého domluvit, pozorně si naslouchají. Verbálně komunikují se mnou, mezi sebou spíše navazují oční kontakt, občas souhlasně reagují na to, co říká druhý, vzájemně se doplňují. Za celou dobu rozhovoru mezi nimi nevznikl jediný spor.

Bližší informace o pracovním vytížení: Alena pracuje od 5 měsíců dcery na poloviční úvazek, částečně z domu, částečně v kanceláři a částečně v terénu. Střídají se období, kdy je práce více a kdy méně. Průměrně tráví dva pracovní dny v týdnu v terénu či kanceláři, mezitím odpoledne, po večerech či přes víkend pracuje z domu – tato práce se týká převážně administrativy. Kromě toho je v podstatě kdykoli dostupná na telefonu a emailu. Pracovní telefonáty řeší několikrát denně. Aleš pracuje výhradně v kanceláři,

každý den od 8 do 16 hodin. Oba přitom za prací dojíždějí z menšího města do většího. Pro tento účel vlastní dva osobní automobily. Dojezdová vzdálenost je asi 30 minut. V době, kdy Alena pracuje v kanceláři či v terénu, je Anička na hlídání u babičky a dědečka, ostatní dny tráví převážně s matkou.

- **Rodina B (Bětko, Ben, dcera Bibiana):**

S Bětkou a Benem se setkávám v jejich bytě na velkém sídlišti. Bibiana je zrovna na návštěvě u babičky, kde bude také přespávat. Na začátku rozhovoru je aktivnější Bětko, Ben se příliš nezapojuje, nicméně postupem času se jejich projev vyrovnává. Oba mluví poměrně nahlas, jsou neustále v kontaktu – fyzickém (pohlazení, poklepání po rameni) i očním. Často také reagují na to, co říká druhý, stále se ale drží tématu, neodbíhají. Ačkoli se často vyjadřovali kriticky na adresu druhého, ten, kterého se kritika týkala, vždy přiznal její oprávněnost, případně obohatil sdělení o svůj pohled, nedošlo však k žádnému sporu. Oba často vtipkují a smějí se.

Bližší informace o pracovním vytížení: Bětko i Ben pracují oba na plný úvazek, a oba momentálně z větší části z domu. Práce Bětky je časově velmi náročná. Jsou období, v nichž musí být Bětko téměř neustále k dispozici – na telefonu nebo emailu. V rámci pracovního kolektivu je jedním z nejdůležitějších článků. Ben pracuje jako marketingový specialista, převážně u počítače, mívá však také schůzky s klienty. Práce obou je časově značně neohrazená, resp. záleží na nich, jak si hranice stanoví. Bětko pracovní kariéru vůbec nepřerušila. Bibiana chodí asi od dvou let do jeslí - od pondělí do pátku a bývá tam od 8 do 15 hodin. Mezitím si Bětko stihne udělat většinu své práce. Pokračuje pak večer, po usnutí Bibiany, případně o víkendu. Než začala Bibiana chodit do jeslí, bylo to náročnější, Bětko musela od činností s Bibianou často odbíhat k emailu, skypu apod. Ben pracuje v podstatě celý den, od rána do večera, s prací končí až v době večere (mezi 18 a 19 hod.).

- **Rodina C (Cilka, Cyril, dcery Cindy a Claire):**

S Cilkou a Cyrilem jsem se setkala v jejich bytě v centru města. Obě dcery byly aktuálně nemocné, v průběhu rozhovoru starší sledovala ve vedlejším pokoji pohádku, mladší většinu rozhovoru prospala. V domácnosti Cilky a Cyrila panoval příjemný zmatek, typický pro rodiny s malými dětmi. Cilka i Cyril jsou velmi komunikativní, vzájemně si nechávají prostor pro odpovědi, často na to, co říká druhý v průběhu jeho výpovědi, reagují neverbálně (úsměv, kroucení hlavou apod.), někdy působí nedočkavě, ale vždy nechají

partnera domluvit. Velmi často komunikují mezi sebou také verbálně, ujišťují se, ptají se, jak to vidí druhý, často si ale také oponují. Rozhovor je velmi dynamický, partneři se vzájemně škádlí, vtipkují. Jsou velmi otevření, místy mají tendenci odbíhat od tématu.

Bližší informace o pracovním vytížení: Cilka pracuje asi od 8 měsíců první dcerky, z domu i mimo domov. Část její pracovní doby není stabilní, záleží na poptávce. Cyril pracuje v řídicí funkci, po narození dětí jednak kvůli Cilce, aby mohla pracovat, jednak proto, že chtěl být s dětmi, zkrátil svůj pracovní úvazek z plného úvazku na úvazek 0,8. Pracuje tedy mírně omezeně, také mimo domov. Kromě práce mají oba své koníčky, kterým se věnují, a také se dále vzdělávají. Starší dcerka chodí od tří let do školky. Nemají v okolí žádné přátele, či příbuzné, kterým by si malou dcerku troufli svěřit na hlídání, proto se při hlídání mladší dcerky vzájemně střídají dle potřeb a nároků práce druhého.

- **Rodina D (Dana, David, syn Daniel):**

S Danou, Davidem, a také Danielem jsem se setkala v jejich bytě. David přichází o více než půl hodiny později – nemohl z práce odejít dříve. Jelikož nemají k dispozici žádné hlídání, kromě babičky, která ale bydlí poměrně daleko, je rozhovoru přítomen také Daniel, kterého se rodiče snaží střídavě zabavit nebo udržet u pohádek. Dana působí klidně, mluví málo a velmi potichu, živě však gestikuluje. David naopak je velmi upovídaný, hovoří hlasitě, vysvětluje na příkladech a často stáčí hovor k vlastní práci. Dana si občas musí prostor pro své dělení „vybojovat“ – předem např. upozorňuje, aby ji David nechal domluvit apod. Během rozhovoru se objevují drobnější i vážné neshody, dochází také na vyjádření vzájemného pochopení, ocenění druhého apod.

Bližší informace o pracovním vytížení: Dana pracuje na poloviční úvazek. Pracuje z domu, u počítače, jednou za měsíc jezdí na schůzky do Prahy. Práci se věnuje ve chvílích, kdy Daniel spí – tedy odpoledne a večer. Do Prahy s sebou Daniela nevozí, nechává ho u babičky. David pracuje mimo domov i z domu. Pracuje v umělecké oblasti a jeho práce je značně nepředvídatelná. Odchází z domu kolem 8 hod. ráno, vrací se večer, nemá volné víkendy a často pracuje také po večerech.

- **Rodina E (Eliška, Eduard, dcery Eva a Erika):**

Z rodiny E se setkávám pouze s Eliškou. Eduard, jelikož nesouhlasí s tím, aby Eliška pracovala, se rozhovoru odmítl zúčastnit. Rozhovor probíhal v kanceláři. Eliška je během rozhovoru uvolněná, otevřená, v mluvě jsou často znatelné emoce, mluví plynule. Zdá se, že o tématech našeho rozhovoru již dříve přemýšlela.

Bližší informace o pracovním vytížení: Eliška pracuje na volné noze, práce má střídavě více i méně, pracuje přibližně 20 hodin týdně, a to jednak z domu, jednak dojíždí na schůzky s klienty. Práci se věnuje, když jsou dcerky ve školce (starší celý týden, mladší dva dny v týdnu) a po večerech. Eduard pracuje od 7 do 15 hod., v kanceláři kousek od domu.

- **Rodina F (Fabiana, František, dcera Františka, syn Fabian):**

S Fabianou a Františkem jsem se setkala u nich v bytě, nicméně mi prozradili, že se do pár měsíců budou stěhovat do rodinného domu, který dokončují. Přítomen je také Fabian, Františka je na prázdninách u babičky (Fabian je na to ještě malý). Při rozhovoru působí Fabiana mnohem dominantněji než František. Pokud nesměruje dotaz přímo na Františka, odpovídá Fabiana, František pouze přikyvuje. Fabiana také vtipkuje, navazuje verbální i neverbální kontakt s Františkem, který zůstává spíše v pozadí. Více se František zapojuje v rámci témat, která jsou pro něj zřejmě stěžejní (muž jako hlavní živitel rodiny a jeho koníčky a pracovní vytížení).

Bližší informace o pracovním vytížení: Fabiana pracuje na poloviční úvazek, k tomu má ještě další práci pár hodin týdně, která vychází z její záliby. Fabiana pracuje mimo domov. František pracuje na plný úvazek, ale vzhledem k charakteru jeho práce to obnáší více než 160 hodin měsíčně, navíc je jeho práce předem špatně odhadnutelná. V době své práce využívá Fabiana k hlídání chůvy a jesle.

- **Rodina G (Gábina, Gabriel, synové Garry a Gabriel):**

Z rodiny G se setkávám pouze s Gábinou a Gabrielem mladším. Gabriel starší je natolik pracovně vytížený, že ačkoli se chtěl účastnit rozhovoru, a několikrát jsme jeho termín kvůli němu přesouvali, nakonec se zúčastnit nemohl. Garry je ve školce. S Gábinou se setkávám v jejich bytě. Gábina během rozhovor kromě mě komunikuje také se synem, je velmi otevřená a přímá, nad některými otázkami se dlouze zamýšlí. Drží se tématu a dává si záležet na tom, aby se vyjádřila srozumitelně. Celou dobu rozhovoru působí velmi pozitivně a často vyjadřuje svou spokojenost se svým současným partnerem i životem celkově.

Bližší informace o pracovním vytížení: Gábina říká, že ani nemá pocit, že by byla na mateřské dovolené. Má pocit, že je pracovně vytížená téměř stejně, jako kdyby neměla malé dítě. Pracuje téměř každý den, v některých obdobích také o víkendu (zejména soboty). Staršího syna vodí ráno do školky a poté vyzvedává, mladší je s ní během její

práce. Pracuje většinou z domu, kam za ní zákaznice docházejí, někdy dochází ona k nim. Hlídní pro mladšího syna si zatím v jeho věku neumí představit, o školce nebo jiném kolektivním zařízení uvažuje nejdříve od 3 let. Gabriel starší je zedník. Dlouhodobě pracoval v zahraničí, ještě v době Gábinina těhotenství se vídali jen o víkendech. Po návratu založil vlastní firmu, a nyní pracuje na prvních zakázkách, a je pracovně velmi vytížený. Odchází z domu většinou ráno, vrací se v 19 – 20 hod. nejdříve. Někdy je doma dopoledne, to Gábině pomůže s dětmi.

Základní informace o výzkumném souboru shrnuje následující tabulka:

RODINA	ČLENOVÉ RODINY	VĚK	VZDĚLÁNÍ	ZAMĚSTNÁNÍ	ÚVAZEK
A	Alena	42 let	VŠ	Sociální pracovnice	0,5
	Aleš	40 let	VŠ	IT technik	1
	Anička	21 měsíců			
B	Bětko	33 let	VŠ	Produkční velkého festivalu	1
	Ben	33 let	VŠ	Marketingový specialista – OSVČ	1
	Bibiana	35 měsíců			
C	Cilka	28 let	VŠ	Poradenství – OSVČ	0,4
	Cyril	36 let	VŠ	Řídící funkce	0,8
	Cindy	39 měsíců			
	Claire	15 měsíců			
D	Dana	35 let	VŠ	Ekonomka	0,5
	David	43 let	VŠ	Řídící funkce v umělecké oblasti	1
	Daniel	30 měsíců			
E	Eliška	31 let	SŠ	Grafička – OSVČ	0,6
	Eduard	42 let	SŠ	Manažer	1
	Eva	5 let			
	Erika	32 měsíců			
F	Fabiana	37 let	VŠ	Farmaceutka	0,6
	František	37 let	VŠ	Lékař	1
	Františka	6 let			
	Fabian	20 měsíců			
G	Gábina	27 let	Vyučena	Kadeřnice – OSVČ	0,8
	Gabriel	30 let	Vyučen	Zedník – OSVČ	1
	Garry	5 let			
	Gabriel	7 měsíců			

Tabulka č.1: Popis výzkumného souboru

14 VÝZKUMNÝ POSTUP

Výzkumný postup při použití metody zakotvené teorie není snadné zachytit, jelikož jednotlivé fáze se překrývají, prolínají, výzkumník se často vrací na začátek k původním datům a hledá v nich nové souvislosti atp. Na začátku výzkumu stojí výzkumný záměr, cíl, otázka. Poté jsem se rozhodla nejprve oslovit několik rodin ze svého okolí, o kterých jsem věděla, že splňují podmínky pro zařazení do výzkumného souboru. Většina rodin z časových nebo osobních důvodů účast ve výzkumu odmítla, nicméně dvě rodiny souhlasily. Postupně tedy proběhly rozhovory s těmito dvěma páry a byly analyzovány. Bylo identifikováno 12 základních kategorií vztahujících se k rodinnému fungování těchto rodin a vyhledány prvotní vztahy mezi nimi, za účelem odhalení důležitých témat a nejasností tak, aby bylo možné výběr výzkumného souboru a také zaměření příštích rozhovorů lépe zacílit. Výzkumný soubor byl poté postupně rozšiřován dle zásad teoretického vzorkování, původní data byla obohacována o nová a znovu a znovu analyzována, jednotlivé kategorie byly přepracovávány, slučovány do vyšších celků a propracovávány. Postupně došlo ke specifikaci výzkumné otázky a určení centrální kategorie *vyvažování gender rolí*, která byla dále rozpracována. Data pak byla znovu analyzována v souladu se zněním výzkumné otázky, dále byly vyhledány a rozpracovány vztahy mezi centrální kategorií a ostatními kategoriemi. Následně byl navržen model rodinného fungování v pracovně vytížených rodinách, který vystihuje, jakým způsobem se gender role podílejí na rodinném fungování zkoumaných rodin. V další fázi byl tento model porovnáván s jednotlivými případy a byly zaznamenány varianty tohoto modelu.

Grafické znázornění výzkumného postupu:

Obr. č. 1: Grafické znázornění výzkumného postupu

15 POSTUP ANALÝZY DAT

15.1 Otevřené kódování

První fází analýzy bylo otevřené kódování prvních dvou rozhovorů. Postup byl následný: procházela jsem text přepsaného rozhovoru a vyznačovala si ty pasáže, které nesly významnou informaci vztahující se k rodinnému fungování. Každá identifikovaná pasáž byla označena barevně a zároveň v podobě komentáře označena jedno až několikaslavným názvem (kódem), který měl vystihovat její podstatu. Poté, co byl takto zanalyzován celý text, byl znova pozorně prostudován a pokud se ukázalo, že některé kódy jsou obsahově shodné, byly slučovány. Dalším krokem bylo spojování jednotlivých kódů do vyšších kategorií. Poté jsem na základě tematické blízkosti jednotlivých kategorií vytvořila 12 základních kategorií, které odpovídají 12 nejzávažnějším tématům, které se v rozhovorech vyskytovaly a které zjevně zásadně ovlivňují fungování ve zkoumaných rodinách. Jsou to: vnímání rodičovství, rozhodnutí ženy, zaujetí prací, finance, důvěra v prarodiče, vstřícný zaměstnavatel, reakce okolí, vztah k institucím péče o dítě, omezení svobody, neviditelné otcovství, vzájemný respekt a gender role.

Pro ilustraci uvádím příklad otevřeného kódování a spojování kódů do kategorií:

T: *„a jak vás teda napadlo, že vlastně s tím malým dítětem, jak k tomu vlastně došlo, že jste nešli ten tradiční model, že prostě odcházím na mateřskou a třeba dva nebo tři roky jsem doma?“*

Ž(a)4: *„Já jsem nechtěla opustit práci“* (kód: pozitivní vztah k práci)

T: *„Takže to bylo jakoby tvé rozhodnutí?“*

Ž(a)5: *„Rozhodně, ani mi do toho nemluvil.“* (kód: nemluvil do toho)

T: *„A neměl jsi třeba obavu z toho, jak to bude zvládat?“*

M(a)3: *„Ne.“* (kód: bez obav)

T: *„Takže jsi jí věřil, že ví, co dělá?“*

M(a)4: *„Jo... Přesně tak“* (kód: důvěra).

Ž(b)8: *„Já myslím, že jsem se rozhodla a on (manžel) to tak nějak jako přijal.“*
(kód: rozhodla se žena)

M(b)6: *„Jojo. Určitě jsem neměl potřebu Ti to nějak jakoby rozmlouvat, nebo tak. Jenom jsem měl trošku obavu, ať to nepřeháníš.“* (kód: obavy o partnerku)

M(b)7: *„Ale asi by stejně nemělo smysl nějak ji jakoby přemlouvat, ať do toho nejde, nebo... Protože já vím, že má prostě tu práci ráda, a že by z toho nechtěla vypadnout, a navíc tam je ta možnost prostě jakoby dělat to z domu, mít tu nějakou*

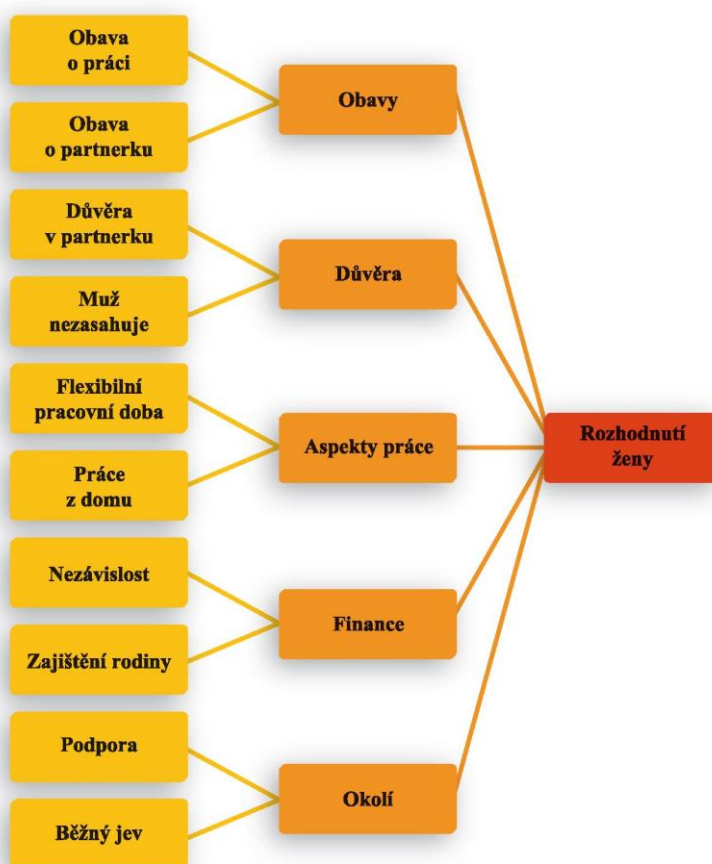

flexibilní pracovní dobu, a ona byla prostě přesvědčená o tom, že to zvládne, takže... A já jsem jí to věřil.“ (kód: důvěra v partnerku)

M(b)8: „jo, je to tak. Akurát jsem měl trošku obavu, a to jsem ji tak jakože říkal, ať to jako nepřehání, ať prostě... kdyby to nešlo, tak ať toho nechá, že to nemá jako smysl zbytečně lámat přes koleno, kdyby to bylo příliš náročné. Ale vůbec jsem neměl potřebu ji to nějak rozmlouvat nebo ji do toho naopak tlačit. To vůbec ne, to bylo její rozhodnutí.“ (kód: muž nezasahuje)

Ž(b)9: „Mmm... Možná že tam ještě figurovala nějaká lehká obava z toho, že mně nahradí. Že bych o tu práci mohla přijít. To znamená tím, že jsem v tom procesu zůstala, i když samozřejmě byl nějak omezený, nebyl to ten 100% výkon tak, jak jsem měla předtím, ale určitě nějaké obavy jako z toho, že se vybere jiný pracovník, kterému to půjde, a nebudu se mít kam vrátet a podobně.“ (kód: obava o práci)

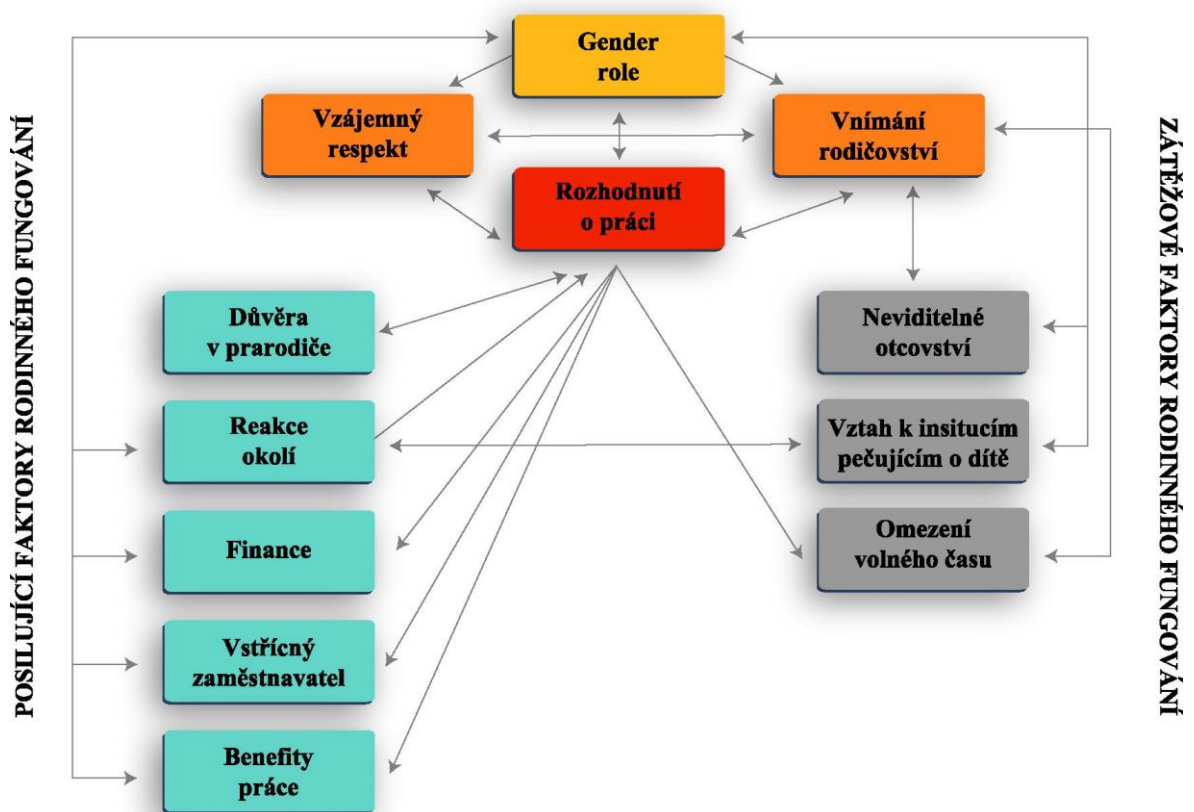
Nejprve byly sloučeny kódy se stejným obsahem, např. kód „nemluvil do toho“ a „muž nezasahuje“ byly sloučeny do jednoho kódu. Následně byly základní kódy spojovány do vyšších kategorií a ty pak do výsledné nadřazené kategorie. Obrázek ilustruje vznik kategorie „rozhodnutí ženy“.

Obrázek č.2: Vznik konceptu „rozhodnutí ženy“

15.2 Axiální kódování

Dalším krokem bylo odhalit vztahy mezi základními kategoriemi. Již v průběhu analýzy přitom bylo zřejmé, že některé kategorie jsou méně propracované, některé více. Zatímco u některých kategorií bylo zcela jednoznačně odlišitelné, které subkategorie se k nim vztahují, u jiných bylo odlišení a přiřazení jednotlivých kategorií velmi složité, stejně jako samotný slovní popis kategorie. Zdálo se, že nejvýznamnější budou kategorie vnímání rodičovství, vzájemný respekt a gender role. Tyto tři kategorie jsou přitom na první pohled snadno propojitelné a zřejmě spolu úzce souvisí. Nicméně pro ověření předběžného dojmu bylo potřebné pokusit se odhalit vzájemné vztahy mezi všemi kategoriemi. Základem byla metoda tužka-papír, kdy jsem se pomocí grafických náčrtků snažila vytvořit základní model rodinného fungování zkoumaných rodin, nalézt vztahy mezi kategoriemi a zjistit, kterou z nich je možné označit jako centrální. Výsledné vztahy mezi kategoriemi nejlépe prezentuje následující model:

Obrázek č.3: Základní vztahy mezi kategoriemi

Jak je patrné z náčrtku, rodinné fungování pracovně vytižených rodin s malými dětmi nejvíce ovlivňuje samotné rozhodnutí o tom, že žena bude pracovat, což je značně předvídatelný výsledek. Za pozornost však stojí kategorie vzájemný respekt, vnímání rodičovství a zejména pak kategorie gender role. Ta, jak se zdá, ovlivňuje značnou část fungování rodin, a má vztah téměř se všemi identifikovanými kategoriemi.

Další fází výzkumu bylo rozšiřování výzkumného souboru. V prvních dvou rodinách měli muž i žena vysokoškolské vzdělání, obě rodiny měly jedno dítě a ženy pracovaly z větší části doma a měly značnou podporu okolí. Důležitá byla zejména role prarodičů, jakožto osob pečujících o dítě v době, kdy matky musely pracovat. To vše mohlo ovlivnit výsledný model rodinného fungování. Snažila jsem se tedy najít takové rodiny, které se od prvních dvou alespoň v některých aspektech liší. Rozhovory byly postupně více zaměřovány na ty oblasti, v nichž během analýzy vyvstávaly nejasnosti. Další rozhovory byly opět podrobeny otevřenému kódování, přičemž jsem neustále porovnávala a přeskupovala kategorie, hledala nové souvislosti a vztahy. Porovnávala jsem mezi sebou jak kategorie, tak subkategorie a jednotlivé kódy, ke kterým jsem se neustále vracela. Propracovávala jsem jednotlivé kategorie, pojmenovávala jejich vlastnosti a dimenze. Jednotlivé kategorie byly dále seskupovány do nadřazených kategorií. Otevřené kódování se nyní více prolínalo s kódováním axiálním, v rámci kterého jsem se snažila opět na základě nových údajů nalézat vztahy mezi kategoriemi. V této fázi výzkumu již analýza postoupila do vyšší, abstraktnější úrovně.

V rámci axiálního kódování jsem v této fázi výzkumu pracovala s tzv. paradigmatickým modelem, který mi umožnil přemýšlet o zkoumaném jevu více systematicky (Strauss, Corbinová, 2009). Zjednodušeně vypadá paradigmatický model následovně:

Obr. č. 4: Paradigmatický model (Strauss, Corbinová, 2009)

O jednotlivých kategoriích jsem tedy již uvažovala v rámci paradigmatického modelu. Postupovala jsem přitom podle zásady metody neustálého porovnávání. Zároveň jsem se snažila o neustálé střídání induktivního a deduktivního uvažování, což je zásadní proto, aby byla výsledná teorie dobře zakotvena v datech. Když jsem tedy zpracovala paradigmatický model pro určitou kategorii (induktivní přístup), vrátila jsem se vždy nejen

k subkategoriím a kódům, ale také k původním transkribovaným rozhovorům, abych si ověřila, zda jsou s vytvořeným paradigmatickým modelem v souladu (deduktivní přístup). To mi umožnilo jednotlivé kategorie dále rozvíjet, nacházet jejich nové vlastnosti a dimenze.

15.2.1 Centrální kategorie – vyvažování gender rolí

Postupně se do pozice centrální kategorie dostala kategorie *vyvažování gender rolí*. Téma role muže a ženy v rodině se objevilo ve všech vedených rozhovorech. Jak muži, tak ženy často hovořili o tom, jak se jejich role v rodině proměnily či proměňují na základě nejruznějších událostí a situací. Vyvažování role muže a ženy se spontánně objevovalo ve všech tématech, kterých se týkal rozhovor. Ačkoli respondenti nehovořili o změnách gender rolí přímo, z analýzy vyplynulo, že v rámci rodinného fungování se jejich role v průběhu času a na základě různých okolností měnily, a střídaly se situace, kdy rozhodující byla role ženy a naopak. Tyto změny pak nabývaly různé intenzity. Kromě toho bylo možné v rodinách sledovat celkovou vyrovnanost rolí muže a ženy v rodině a také spokojenost s tímto stavem. Gender role v rodině byly přitom ovlivňovány zejména vzájemným respektem mezi mužem a ženou, jejich postojem k rozdělení role muže a ženy v rodině, podmínkami práce muže a ženy, ale také dalšími vnějšími okolnostmi, jako je např. reakce okolí nebo možnosti hlídání dětí. Jestliže byla změna v rámci rodinného fungování žádoucí dle jednoho partnera, zatímco druhý byl v současném stavu spokojený, vedlo to buď ke konfrontaci s cílem přesvědčit partnera o změně nebo najít společné, kompromisní řešení, nebo k přizpůsobení se dané situaci buď provázené jejím celkovým přijetím, nebo s tím, že je řešení posunuto do budoucnosti. Paradigmatický model centrální kategorie *vyvažování gender rolí* lze graficky zobrazit následovně:

Obr. č. 5: paradigmatický model centrální kategorie „vyvažování gender rolí“

Rozdělení gender rolí v rodině se tedy v čase a v různých situacích více či méně měnilo, případně byla změna očekávaná v budoucnosti, nebo byla žádaná jedním z partnerů. Rozdělení gender rolí v rodině mělo tedy dynamickou povahu a jeho změny lze vysvětlit pomocí dvou kategorií: *interpretace situace* a *aktivní zvládnání situace*.

15.2.2 Interpretace situace

Kategorie *Interpretace situace* se týká těch situací, které způsobují určitou tenzi, která pak vede k nutnosti vyjasnění gender rolí v rodině. V rodinách se tedy objevovaly specifické situace, kterým se muselo více či méně přizpůsobit rodinné fungování jako celek.

Na základě rozhodnutí jednoho z páru, nebo na základě aktivity či pasivity jednoho či druhého, případně na základě vlivu vnějších okolností, vznikla určitá specifická situace, kterou rodina určitým způsobem interpretovala. To vyvolalo tenzi, jejíž intenzitu ovlivňovaly další okolnosti v rodině i mimo ni. Kromě intenzity způsobené tenze byla také důležitá předvídatelnost či plánovitost situace – tedy to, zda to byla situace očekávaná, na kterou bylo možné se připravit, nebo naopak náhlá, neočekávaná. Na takovou situaci pak na základě vlivu a posouzení dalších podmínek reagovaly rodiny jejím zhodnocením – zda se jedná o situaci pozitivní, neutrální či negativní, žádoucí či nežádoucí, atp. Na základě toho byla situace buď přijata, nebo odmítnuta (interpretovala jako přijatelná či nepřijatelná). Pro ilustraci uvádím paradigmatický model pro tuto kategorii.

Obr. č. 6: paradigmatický model pro kategorii „interpretace situace“.

Příkladem takové situace může být otcovství jednoho z respondentů.

David: „No, když spolu jdeme ven nebo tak, tak on mně poslouchá, vnímá, všechno v pohodě, bez problému.. Ale jinak málokdy mně třeba zavolá, ať přijdu, jenom tu Danču. Ale je to i zpětná vazba na to, že jsem tady málo. Já to tak беру. On ví, že já ráno odcházím, to máme rituál, že jde se mnou ke dveřím a dá mi pusku, když se vrátím, tak jančí, je šťastnej, že jsem doma. A myslím si, že tím ten vztah ke mně má dimenzovanej, a dál si moc neumí představit, jak ten vztah může fungovat. Takže on může být pak překvapenej, když jdeme ven, že jsme jenom spolu. Ale je pravda, že jako málokdy je to bez Dany, a že ona s ním má ten čas vlastně 24/7. Kdežto já prostě jednou za měsíc. A to ji jako i závidím.“

David kvůli své náročné práci tráví se synem málo času. To vede k situaci, kdy se cítí být jako otec upozaděný. Není s touto situací spokojen, nicméně chápe důvody jejího vzniku a přijímá situaci takovou, jaká je.

15.2.3 Zvládání situace

Tato kategorie se týká toho, jakým způsobem rodina zvládá situace, které v ní nastanou. Když v rodinách nastala určitá specifická situace, která po zhodnocení vedla rodinu k jejímu přijetí či odmítnutí, rodina musela použít určité zvládací strategie k tomu, aby fungování rodiny bylo zachováno – aby tedy rodina dále plnila své funkce. Výsledná zvládací reakce rodiny se pak odvíjela od toho, jaké možnosti rodina měla, a důsledků, jaké očekávala, a vedla k vyhledávání pozitivních aspektů situace a (nebo) se rodiny soustředily na negativní aspekty a ty se snažily zvládat; rodiny ke zvládnutí situace využily buď vlastních, tedy vnitřních zdrojů, nebo zdrojů okolí. Situaci pak zvládali buď přizpůsobením se situaci, nebo naopak přizpůsobením (okolí, podmínek, atp.). Grafické znázornění paradigmatického modelu vypadá následovně:

Obr. č. 7: paradigmatický model kategorie „aktivní zvládání“.

Příkladem může být situace Gábiny:

Gábina: „*Někdy je toho prostě moc. Když je třeba náročný týden, a jsem v púlce, a vím, co mně ještě čeká, a chlap je třeba pracovně pryč, jo... Tak to kolikrát si říkám, že už to nedám. Že už to prostě nezvládnou. A hodně brečím. Já si pobřečím, jo, ty pocity, to dám ven takhle... a to mně pak jako kdyby znovu nabije nebo jak to mám říct... jo, že si řeknu – jak nemůžeš?! Můžeš! To dáš! A najednou tu sílu odněkud mám, někde se to vezme, a zvládnou to prostě.“ ... „A taky ty zákaznice. Některé už jsou takové moje zlatíčka, já je potřebuju prostě, potřebuju být s lidma, bavit se s nima. Já nevím, co bych dělala bez práce.“*

Gábina popisuje situaci vyčerpání, která je výsledkem toho, že se rozhodla pracovat se dvěma malými dětmi, přestože partner je často mimo domov a ne vždy ji může s dětmi a domácností pomáhat. Negativní pocity a vyčerpání Gábina ventiluje pláčem, což jí vždy pomůže najít v sobě ještě další energii. Také se soustředí na pozitiva, která z její práce plynou.

15.3 Selektivní kódování

Cílem selektivního kódování je integrace kategorií do zakotvené teorie – tedy systematické rozvinutí dosavadních zjištění v pojmový, srozumitelný a zakotvený obraz reality (Strauss, Corbinová, 2009). K tomu je potřeba: vyložit kostru příběhu, uvést pomocné kategorie do vztahu s centrální kategorií, popsat vzájemné vztahy mezi kategoriemi, tyto vztahy ověřit a dle potřeby dále rozvíjet či upřesňovat jednotlivé kategorie (Miovský, 2006).

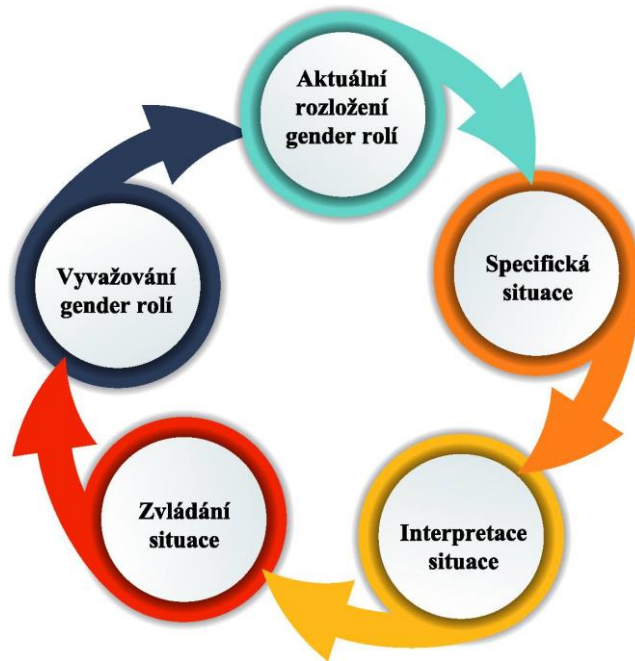
Centrální kategorií je *Vyvažování gender rolí*, přičemž se ukázalo, že ve zkoumaných rodinách se gender role vyvažovaly v průběhu času a neustále docházelo k jejich proměnám v souvislosti se situacemi, do kterých se rodiny dostávaly. Obecně lze říci, že *vyvažování gender rolí* se pohybovalo mezi situacemi, v nichž byla pro rodinné fungování významnější úloha ženy a situacemi, v nichž byla významnější role muže.

Obr. č. 8: Grafické znázornění vyvažování gender rolí.

Pohyb mezi těmito dvěma póly byl ovlivňován jednak *Interpretací situace*, jednak *Aktivním zvládním situace*. Kategorii *Interpretace situace* je přitom možné popsat vlastností *hodnocení situace*, kterou je možné umístit na dimenzi *přijatelná – nepřijatelná*. Paralelně, kategorii *Zvládní situace* je možné popsat vlastností *hledání možností*, a umístit ji na dimenzi *přizpůsobení se – přizpůsobení si*.

Aktuální rozložení gender rolí tedy vedlo ke vzniku určité situace, její interpretace a následné zvládnání pak vedlo k ujasňování v oblasti gender rolí, tedy k většímu či menšímu posunu na dimenzi *významnější role ženy – významnější role muže*.

Obr. č. 9: Grafické znázornění vztahů mezi kategoriemi.

16 MODEL VYVAŽOVÁNÍ GENDER ROLÍ V PRACOVNĚ VYTÍŽENÝCH RODINÁCH S MALÝMI DĚTMI

Poslední fází analýzy bylo spojit dosavadní zjištění do kompaktního teoretického modelu. Popsaný proces vyvažování gender rolí se v rodinách určitým způsobem několikrát opakoval – rodiny se tedy během svého vývoje několikrát setkali se specifickou situací, která souvisela s tím, že jsou muž i žena pracovně vytíženi a zároveň vychovávají malé dítě, a která na základě interpretace a zvládnutí situace vedla ke změnám v oblasti gender rolí.

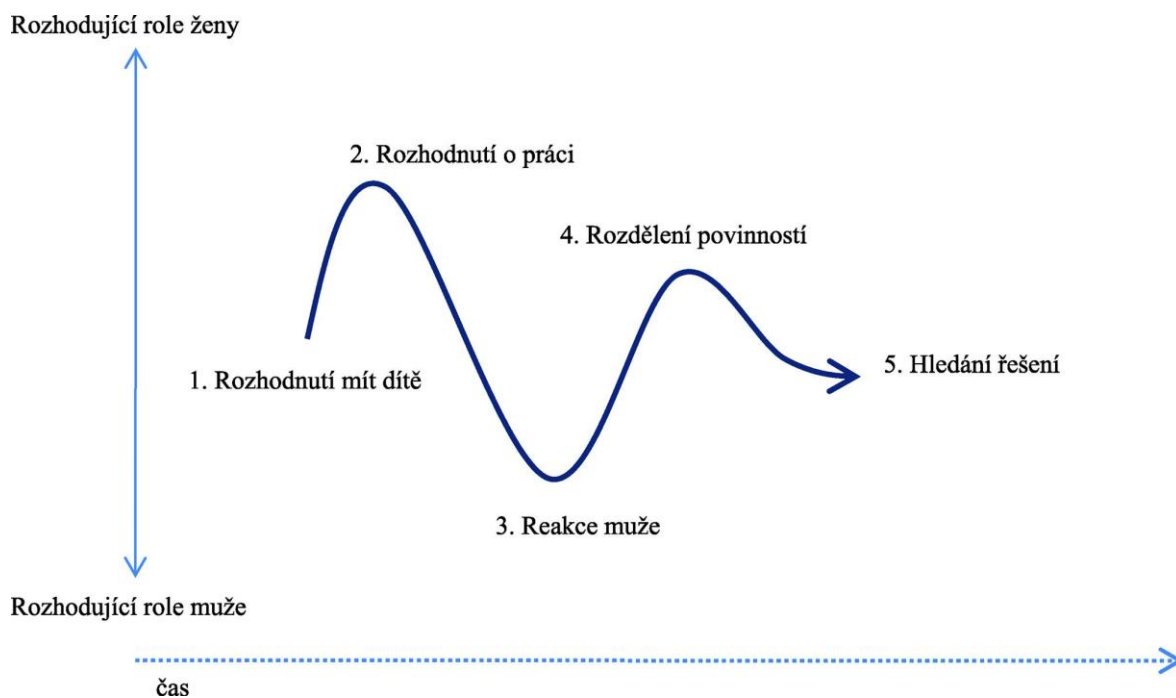
Abych tedy mohla vytvořit ucelenou obecnější teorii vysvětlující, jak gender role souvisejí s fungováním pracovně vytíženedých rodin s malými dětmi, zaměřila jsem se na to, jakým způsobem se gender role v jednotlivých rodinách proměňují v čase a zda lze v jednotlivých rodinách vysledovat určitou posloupnost situací, v nichž se uplatňuje proces *vyvažování gender rolí*.

Mým cílem nyní bylo identifikovat jednotlivé fáze, kterými rodiny procházejí, určit obecnou sekvenci těchto fází a rozlišit různé varianty této sekvence. Také jsem se zaměřila na vyhledání a pojmenování podmínek, které variabilitu způsobují. Opět jsem se vracela k původním přepisům rozhovorů, a soustředila se tentokrát na kostru příběhu rodiny, vyhledávala jsem situace, které souvisely s *vyvažováním gender rolí* a zároveň měly zásadní vliv na rodinné fungování. V rodinách jsem identifikovala tyto základní fáze: (1) rozhodnutí mít dítě, (2) rozhodnutí o práci, (3) reakce muže, (4) přizpůsobení, (5) hledání řešení. Jednotlivé fáze je možné graficky znázornit následovně:

Obr. č. 10: Fáze modelu vyvažování gender rolí

Tato sekvence fází se přitom objevila ve všech zkoumaných rodinách a v každé fázi se rodina více či méně posouvala na dimenzi *rozhodující role ženy- rozhodující role muže*. Jakým způsobem probíhalo vyjasňování gender rolí v průběhu času, ilustruje následující model:

Obr. č. 11: Model vyvažování gender rolí v průběhu rodinného fungování

16.1 Jednotlivé fáze modelu

Proces vyvažování gender rolí v pracovně vytížených rodinách tedy probíhal v pěti na sebe navazujících fázích.

1. Fáze -Rozhodnutí mít dítě: Ačkoli v některých rodinách byl impuls k početí dítěte dán ze strany jednoho z partnerů, nedá se říci, že by se druhý partner přizpůsobil či podvolil – konečné rozhodnutí mít dítě bylo vždy společným rozhodnutím obou partnerů. Prvotní pocity z toho, že budou rodiči, byli u všech respondentů vesměs pozitivní. U mužů se v některých případech objevil šok. Ženy hovořily častěji o překvapení. Zejména u mužů se pak vyskytovaly pocity mírných obav či nervozity z nové situace. Po pár dnech či týdnech se situace stabilizovala a všechny páry popisují období očekávání dítěte jako radostné a pohodové.

2. Fáze - Rozhodnutí ženy pracovat: V této fázi se zvyšuje dominance ženy a zásadní vliv na rodinné fungování má její rozhodnutí. Ve všech rodinách bylo rozhodnutí o tom, že žena bude pracovat při mateřské či rodičovské dovolené na straně ženy. Všechny ženy zároveň při přijímání tohoto rozhodnutí přemýšlely o možnostech skloubení práce a péče o dítě či děti. Péče o domácnost, obavy o celkové fungování rodiny nebo

reakci partnera se v jejich úvahách neobjevovaly. Muži se na tomto rozhodování v podstatě nepodíleli.

3. Fáze -Reakce muže: Ve třetí fázi muž reaguje na rozhodnutí ženy pracovat a na situace, které z něj vyplývají. Jeho role se stává dominantnější, protože jeho reakce a jeho postoj k nastanuvší situaci, rozhoduje o tom, jak bude rodinné fungování dané rodiny vypadat. Reakce některých mužů byly podpůrné, někteří muži byli v rámci svých reakcí ambivalentní – na jednu stranu ženu v jejím rozhodnutí podpořili, ale na druhou stranu svou vlastní roli v rodině vzniklé situaci nijak nepřizpůsobili, reakce části mužů byla odmítavá.

4. Fáze - Přizpůsobení: Čtvrtá fáze se týká toho, jak se rodina vyrovnává s rozhodnutím ženy a následnou reakcí muže. Všichni respondenti hodnotili jejich současnou situaci, kdy vychovávají malé dítě či děti a oba pracují, jako náročnou pro celou rodinu. Typický byl zejména nedostatek volného času jak osobního, tak partnerského a rodinného. Ve všech rodinách to přitom byla častěji žena, kdo udržoval rodinu „v chodu“, kdo přizpůboval svou práci i volný čas potřebám rodiny, a kdo častěji přinášel do hovoru témata týkající se možného zlepšení rodinného fungování. To, do jaké míry se v tomto směru angažoval muž, bylo přitom do značné míry ovlivněno předchozí fází. V této fázi bylo velmi důležitým tématem, jak spolu partneři jsou schopni komunikovat a jakým způsobem řeší problémy. Obecně lze říci, že čím méně podpůrná byla mužova reakce na práci ženy, tím více zodpovědnosti za rodinné fungování pak žena nesla a naopak.

5. Fáze – Hledání řešení: Pátá a poslední fáze modelu se týká hledání řešení dané situace. Z předchozí fáze vyplývá, že ženy častěji dávaly najevo touhu po určité změně v rámci fungování rodiny. Ta se přitom více či méně týkala tématu vyrovnávání gender rolí v rodině. V této fázi ženy prostřednictvím různých strategií přenášely (nebo vyjadřovaly rozhodnutí v budoucnosti přenést) část zodpovědnosti za rodinné fungování na muže.

16.2 Varianty modelu

Ve zkoumaném souboru se objevily dvě základní procesní varianty modelu, a to na základě reakce muže na to, že se žena rozhodla pracovat při mateřské či rodičovské dovolené.

A) Rodiny, v nichž muži podpořili ženu v jejím rozhodnutí o práci

První varianta se týkala dvou rodin z výzkumného souboru - rodiny Aleše a Aleny a Cilky a Cyrila.

1. Rozhodnutí mít dítě. Toto rozhodnutí bylo v obou rodinách společným rozhodnutím partnerů. U Aleše a Aleny šlo o dítě dlouho plánované a chtěné – Alena: „o Aničku jsme se pokoušeli dlouho, takže rozhodně jsme ji chtěli a přišla vlastně až ve chvíli, kdy hrozilo, že budu muset jít na umělé oplodnění. U Cilky a Cyrila hrál důležitou roli Cyrilův věk, nicméně i Cilka děti chtěla - Cyril: „On je tam ten věkový rozdíl celkem. Protože já už nejsem jeden úplně z nejmladších, takže...“ – Cilka: „U nás to hrálo roli no, ten věkový rozdíl... Ale já myslím, že jsem to po té škole ocenila, já jsem prostě chtěla děti...“

2. Rozhodnutí o práci. O vlastní práci rozhodovala pouze žena. Alena nechtěla opustit práci, kterou má ráda, která jí baví a naplňuje – Alena: „Já jsem to nechtěla opustit, mně to hrozně baví. (...) já jsem se sama rozhodla, Aleš mi do toho vůbec nemluvil“. U Cilky vznikalo rozhodnutí o práci postupně, proto ani neměla potřebu to s Cyrilem jakkoli řešit – Cilka: „To všechno vzniklo tak strašně postupně, nejdřív jsem chodila jeden večer předcvičovat, pak druhý, pak jsem si přidala třetí, pak jsem si říkala – tak mám něco vystudovaný, mohla bych to nějak zkusit... Jestli by to nešlo nějak spojit vlastně, ty dvě věci, co dělám... A všechno to hodinku po hodině přibývalo a pořád přibývá.“ U Aleny byly zásadní podmínky práce – pokud by nebylo možné skloubit práci s péčí o dítě, zejména v prvním roce, kdy chtěla být s dcerou pokud možno neustále, v práci by nepokračovala.

3. Reakce muže. Reakce mužů byla v obou případech podpurná a rozhodnutí ženy nevedlo k žádným diskuzím mezi partnery. Cyril říká: „Jakože bysme to vyloženě nějak probírali to asi... To spíš tak nějak vplynulo.“ Podobná situace nastala i ve druhé rodině – Alena: „my jsme se o tom ani nebavili, brali jsme to tak nějak automaticky.“ Oba muži přizpůsobili svou práci vzniklé situaci a oba mluvili o neporozumění ze strany kolegů či nadřízených k jejich rozhodnutí. Cyril si po narození dětí v práci zkrátil úvazek: „Potom, co se narodily holky, tak já jsem měl napřed plný úvazek, pak jsem si to dal na 0,8

právě, abych trošku pomohl, aby Cilka mohla trošku víc pracovat, a já jsem s těma děčkama trošku víc chtěl být.“ Setkal a setkává se s neporozuměním ze strany kolegů: „A když se mi narodily děti, tak jsem tehdy z nich cítil takový tlaky, že... My jsme to tam jako nastartovali, nějaký změny a já jsem najednou, jak se narodily ty děti, jako zpomalil. Tak jako přirozeně se ten rytmus nějak změnil a oni byli furt v tom drivu (...) A ta kolegyně, ta teďka prostě... Z té mám furt takový pocity, že jako se té práci nevěnuju dost. Ona to třeba nikde neřekne, ale tak nějak to z ní jako cítím. Nebo někdy má jako nějaký poznámky prostě, že tam jako jsem málo a tak no.“ Důležitou roli v jeho podpůrné reakci hráli také další okolnosti jeho zaměstnání: „Jako fakt je ten, že já si to jakože můžu dovolit. Jak říkám, já kdybych tam teď jako nebyl, kdybych já byl dál ředitel, ale vůbec tam nebyl, tak to prostě bude dál fungovat, že ty lidi jsou tak samostatný, že prostě...“ Aleš se pak několikrát zmínil to, že jeho zaměstnavatel není, co se přizpůsobení pracovní doby nárokům rodiny týče, příliš podpůrný: „Zaměstnavatel jako takový jo, tam ti neumožní nic, tam nemáš jakoby žádnou ze zákona nějakou oporu, že když ti onemocní dítě, kromě paragrafu, tak si prostě nemůžeš vzít nic, to nejde nijak řešit. To nikoho nezajímá, že máš dítě a ženu ve špitále, že tam musíš nějak dojet nebo něco takového.“ Rozhodující je podle něj vztah s přímým nadřízeným: „je to vyloženě na tom tvém vedoucím, je to postavené na tom vztahu, že kdybych měl vztah neutrální nebo prostě špatný, tak prostě řekne ‚ne, přijdeš do práce.‘ Je to nezajímá, hotovo dvacet.“ On sám řeší potřeby rodiny prostřednictvím vybírání dovolené, Alena: „Aleš si prostě bere dovolené, že mu to vezme za rok 14 dní dovolené a vlastně to jako přijal úplně, bez nějakých... Že jsme se kvůli tomu nemuseli pohádat, že jsem... Nemusela jsem se doprošovat, nic prostě, a to mi třeba přijde, že by málo kdo udělal.“ Přestože větší část zodpovědnosti za péči o dítě a domácnost nesly i v těchto rodinách ženy, oba muži se na chodu domácnosti a péči o děti aktivně podíleli a chápali to jako přirozenou, automatickou věc. Aleš: „No já nevím, jako mě to přijde, tak jak to je, jakože v celku normální. A že přijdeš z práce a celý den jsi neviděl to dítě, tak si s ním hraješ, nebo že se mu věnuješ, no a jako co se týče jídla, tak to si navaríš... (...) To není nějaká otázka priorit. No a uklízení doma... (...) Jako, když prostě... Už lítají chlupy po kocurách všude, tak jako nejedeme na chalupu, protože hodně jezdíme na tu chalupu, tak prostě jsme doma a udělá se pořádek. Že se malá soupne k babičce a uděláme pořádek.“ Ve druhé rodině má domácí práce na starosti téměř výhradně Cilka, což je ale způsobeno spíše její potřebou kontroly, touhou „mít to podle svého“: „Jako tohle třeba máme hodně jako jasný, že to dělám já. (...) Popravdě, já jsem se stala ženou, která dělá tak devadesát pět procent domácích prací, protože já to prostě nesnesu, nesnesu ten

způsob. (jakým to dělá Cyril)“Oba muži hráli důležitou roli také ve výchově – Cilka: „musím říct, že Cyril hrozně v tom byl jako se mnou a když něco přišlo, když jsme měli nějaké...že to dítě třeba dělalo opakovaně něco, co jsme nechtěli a chtěli jsme to nějak řešit, tak jsme o tom vždycky mluvili...(...)... většinu výchovy asi tvořím já, protože jsem s něma přece jenom víc, ale že je někdy takovej jako fakt ráznej mantinel, který dáš, že mě úplně jako přesvědčí nebo že mi to přijde úplně vlastně jasný najednou.“ Pro oba muže byla jejich rodičovská role úzce spjata s jejich maskulinitou. Vyjadřovali se tak, že vnášejí do výchovy „chlapskou energii“ (Cyril) či „chlapský náboj“ (Aleš). Ženy je v tomto ohledu plně respektovaly a poskytovaly jim dostatek prostoru. Oba muži pak vnímali práci partnerky jako důležitou pro ni, pro její rozvoj, radost nebo proto, že se díky ní může odreagovat od náročné mateřské role. Pro Aleše byl významný i finanční aspekt. Aleš: „Tak výhodu máš peníze, proč to děláš, samozřejmě. Za vším hledej peníze, jo. (...)Alena to má ještě proto, že jí to baví...(...) A jak říká (je výhoda), že je mezi lidmi a tak.“

4.+5.Přizpůsobení a hledání řešení. V těchto rodinách lze poslední dvě fáze modelu sloučit. Čtvrtá fáze v těchto rodinách byla, na rozdíl od ostatních rodin, značně vyrovnaná. To znamená, že nelze říct, že by žena měla v této fázi v rámci rodiny důležitější roli než muž; u páté fáze pak nelze hovořit o snaze či touze ženy po vyrovnání rolí, jelikož ty do značné míry vyrovnané byly, ale spíše o společném hledání řešení a balancování mezi požadavky práce a rodiny. Cyril a Cilka se shodli na tom, že v jejich rodině hraje roli to, že náplň mužské role je jasněji a pevněji definovaná než náplň role ženské. Cilka: „*My to asi máme opravdu tradičně rozdělené na jednu stranu, že ty seš ten živitel a jakoby se předpokládá, že budeš dělat tu práci i když tě nebaví. Prostě ta jeho role je hrozně pevně daná. Zatím co já jsem si to mohla tak zkusit, i když to není kdovíjaký výdělek, ale prostě jenom, že chci.*“ Na druhou stranu Cyril Cilce do značné míry vychází vstříc a často se přizpůsobuje požadavkům její práce: „*to je ještě spíše o té pravidelnosti a nepravidelnosti... (...) Prostě (některé dny) si prostě nemám nic domlouvat, že hlídám děti. Ale pak je to blbý, že prostě občas se stane, že já taky potřebuju něco dělat, že mám akutně něco z té práce a Cilka řekne – no máš smůlu, já jsem si řekla... A pak je to takový, že já jsem v té blbě situaci a jak z toho mám vybruslit.*“ Role muže je tedy na jednu stranu spojená s finančním zajištěním rodiny, na stranu druhou s podporou partnerky a jejích aktivit. Během rozhovoru bylo velkým tématem sdělování vlastních potřeb, ve kterém je mezi partnery značný rozdíl. Cilka s ním nemá problém a je celkově velice otevřená: „*Já prostě nejsem ve svém životě ochotná chodit kolem něčeho po špičkách, na to je můj*

život moc krátký. (...) Mezi náma je hrozný rozdíl. Já si umím říkat o svoje potřeby, já jsem takhle vychovaná, vedená prostě. Já umím říct, potřebuju si odpočinout, stejně jak umím říct potřebuju pracovat a ty seš takovej pořád hodně asi opatrněj nebo já ani nevím jak to je“ Cyril si málokdy řekne o to, co potřebuje. Nerad se hádá, a tak se raději přizpůsobí, i když mu to ne vždy vyhovuje: „Pro mě by to znamenalo, že se o tom spolu budeme bavit a že by to jako nebylo úplně v klidu a prostě mě to za to nějak nestojí jo, ale jako mělo by“. Důvod upozadění vlastních potřeb vidí Cyril v hodnotě, kterou on sám připisuje vztahu: „Pro mě ten vztah je strašně veliká hodnota, jako větší než v reálu je a že prostě mám takový strach, že když prostě nebudu ten, jak si ho ta ženská představuje... ale to je prostě moje vnitřní, to prostě vůbec nesouvisí s Cilkou... takže mě prostě nebude chtít a budu sám.“ Ačkoli se zdá, že ten, kdo se přizpůsobuje je spíše Cyril, podle obou partnerů se v zásadních věcech přizpůsobila spíš Cilka Cyrilovi (např. stran bydlení). Cilčina láska k práci také Cyrila inspirovala – to, že dělá něco, co ji opravdu baví a naplňuje, ho dovedlo k myšlence, že by to chtěl mít stejně a rozhodl se opustit svou dosavadní práci a zkusit dělat to, co ho nejvíce baví, stejně jako Cilka. Ta pak Cyrila v jeho rozhodnutí podpořila, a díky finančnímu příjmu, který díky své práci má, pro rodinu případný výpadek Cyrilova příjmu nebude jakýmkoli způsobem ohrožující. Aleš a Alena vnímají současnou situaci jako ideální, ani jeden z nich nemá potřebu cokoli měnit. Chybí jim sice čas pro sebe jako pro jedince i partnerský čas, ale chápou to jako přechodné období, jako přirozenou součást stále se měnícího života a počítají s tím, že v budoucnu se situace zase změní. Podle Aleše to souvisí s jejich věkem: „Já to беру prostě tím, že máš právě už nějaký věk, tak si myslím, že je to takové přirozené, jakoby součást toho života, to dítě jo, jakože tě to jakoby, bereš to tak přirozeně... jako to zas přijde samo víš, já to tak neřeším, protože, když se podíváš na fotky, jak to dítě roste, tak prostě vidíš, jak rychle to jako fičí, tak si řekneš jako co... (...) Měli jsme třeba nějaký koníček, třeba hory, jo nebo něco, tak to zase počká až bude větší a budeme s ní zase na hory chodit... (...) Jako máme třeba jako míň času pro sebe, ale to se vlastně věnujeme té malé, ten čas, ale není to nic takového, že by tě to nějak šíleně omezovalo nebo něco.“ Podle Aleny je důležité, že s Alešem navzájem respektují své potřeby, že nemají problém říct si o to, co potřebují a vycházet si vstříc: „A taky bych řekla, že tam jakoby, aniž bychom se o tom bavili, tak jako podvědomě funguje to, že jednou vyjdu vstříc já tobě, podruhé ty mě, ale že to je takové nevyřčené.“

B) Rodiny, ve kterých reakce muže na práci ženy nebyla podpůrná

Tato varianta se týkala ostatních pěti rodin z výzkumného souboru – Bena a Bětky, Fabiany a Františka, Davida a Dany, Elišky a jejího partnera, a Gábiny a jejího partnera. Ačkoli průběh vyjasňování gender rolí je v těchto rodinách velmi podobný, je možné je ještě rozdělit na dvě podskupiny v závislosti na tom, co mužovu reakci ovlivnilo – v jedné z nich to byl explicitně vyjádřený obecný mužův postoj k rozdělení gender rolí v rodině, v druhé byly muži jako hlavní důvod uváděny jiné okolnosti, nicméně jejich role v rámci fungování rodiny v podstatě odpovídala tradičnímu pojetí mužské a ženské role v rodině.

1. Rozhodnutí mít dítě. Také v těchto rodinách bylo rozhodnutí o dítěti společným rozhodnutím obou partnerů. Ve dvou případech byl prvotní impuls dán ze strany ženy – Bětka: *„Byli jsme rozhodnutí, že... Nebo já jsem teda chtěla dítě, a on řekl, že jako jo, že ho teda můžem mít, a nechali jsme to tak nějak osudu.“* David: *„no já vlastně doted' nevím, jak se to stalo.“* – Dana: *„No, on mi doted' říká, že jsem si malýho nějak vykouzlila.“* U Bena a Davida zároveň početí dítěte vyvolalo největší překvapení, v případě Davida až šok: *„Pro mě to byl obrovský šok... Já jsem snad čtrnáct dní nemohl mluvit.“* Z početí dítěte nicméně nakonec měli muži radost, stejně jako ženy.

2. Rozhodnutí ženy pracovat. Ve všech případech to byla opět žena, která se rozhodla, že bude pracovat. Muži sice měli možnost se k jejich rozhodnutí vyjádřit, nicméně změnit nebo jakkoli ovlivnit rozhodnutí nemohli. Toto rozhodnutí bylo v některých případech plánované, na příklad u Bětky: *„Já jsem se rozhodla v podstatě hnedka. Nebo jsem spíš nepřemýšlela, že bych z té práce úplně odešla. To asi nikdy, no.“* Stejně tak u Gábiny: *„Já jsem věděla, že budu aspoň trochu pracovat, počítala jsem tak až bude mít malý 6 měsíců, že zase začnu. Nakonec jsem začla ještě v šestineděli, no.“* Také Fabiana měla o brzkém nástupu do práce vždy jasno: *„Já jsem věděla, že se budu vracet brzo. Vlastně co nejdřív.“* U jiných žen vzniklo rozhodnutí pracovat postupně – buď na základě nabídky, jako u Dany: *„Mně nějak nešlo o příjem... To prostě přišlo, v práci mi nabídli... Tam se rozjížděly nějaké projekty další a šla jsem do toho vlastně proto, že nikdy jsem práci neodmítla. Práce se prostě neodmítá. Mně to přijde jak rouhání.“* nebo v důsledku toho, že samotné mateřství ženu nenaplňovalo, na příklad Eliška: *„S Elenkou jsem začala pracovat po roce, protože jsem měla pocit, že musím. Že to mateřství není pro mě úplně to pravé ořechové, že mně to úplně nenaplňuje. Asi kdyby mně to naplňovalo takovým způsobem, abych dosáhla nějakého uspokojení, tak asi nemusím pracovat, abych ty výsledky viděla někde jinde... Já jsem to měla takové otevřené, ale protože jsem dostala*

nabídku práce, která se mi líbila, že můžu dělat z domu a vydělat nějaké peníze, tak jsem to jako přijala.“ Všechny ženy, kromě Dany (která nabídku práce přijala z přesvědčení, že práce se nemá odmítat – viz výše, a její motivací byl finanční přínos pro rodinu), označují svou práci zároveň jako svého koníčka. Práce je baví, naplňuje a nechťejí s ní ztratit kontakt. U většiny žen se také objevuje jistá obava, či strach z toho, co by se dělo, kdyby z práce na několik let odešly. U Aleny a Bětky byla tato obava spojená s obavou o ztrátu konkrétní pracovní pozice. Bětka: „*Určitě (tam byly) nějaké obavy jako z toho, že se vybere jiný pracovník, kterému to půjde, a nebudu se mít kam vracet a podobně*“.

U ostatních žen šlo spíše o ztrátu kontaktu s oborem jako takovým. Obory, ve kterých ženy pracují, jsou dynamické a několikaletý výpadek by ženám značně ztížil možnosti budoucího uplatnění. O tom hovoří například Eliška: „*U té mojí profese nemůžu ani dva roky prostě sedět a nic kolem toho nedělat, protože ty trendy jdou... A pokud se o to člověk nezajímá, tak ho převalí konkurence.*“ nebo Fabiana: „*Ten můj obor... Tam se pořád něco děje, nové přípravy, nové zákony, legislativa... Z toho kdybych vypadla, tak pak nevím nic.*“ Všechny ženy zároveň při přijímání tohoto rozhodnutí přemýšlely o možnostech skloubení práce a péče o dítě/děti. Péče o domácnost nebo reakce partnera se v jejich úvahách neobjevovaly. Důležitá byla pro všechny možnost flexibilní pracovní doby, u většiny z nich hrála důležitou roli také možnost práce z domu a podpůrný kolektiv v prostředí práce. Roli mužů při rozhodnutí ženy o tom, že bude pracovat, je možné shrnout prohlášením Bětky: „*Já myslím, že jsem se rozhodla a Ben to tak nějak jako přijal.*“

3. Reakce muže. Reakce mužů na to, že žena bude pracovat, se dá rozdělit mezi reakce (a) ambivalentní – tedy reakce, kdy muž slovně vyjadřoval ženě podporu, nicméně svou roli v rodině tomu nijak nepřizpůsobil, a na reakce (b) odmítavé, nepodpůrné – kdy muž práci ženy odmítal jak ve slovech, tak v činech.

Ambivalentní reakce se týkala Bena, Davida a partnera Gábiny. Ben o práci Bětky říká: „*Určitě jsem neměl potřebu Ti to nějak jakoby rozmlouvat, nebo tak. Jenom jsem měl trochu obavu, ať to nepřeháníš... (...) Ale asi by stejně nemělo smysl nějak ji jakoby přemlouvat, ať do toho nejde, nebo... Protože já vím, že má prostě tu práci ráda, a že by z toho nechtěla vypadnout, a navíc tam je ta možnost prostě jakoby dělat to z domu, mít tu nějakou flexibilní pracovní dobu, a Bětka byla prostě přesvědčená o tom, že to zvládne, takže... A já jsem jí to věřil. (...) My jsme v tomhle byli vždycky celkem rovnocenní. Naopak si myslím, že Bětka má lepší, nebo má více rozjetou kariéru než já. A já jsem to vždycky respektoval. A nikdy mi to nedělalo problémy. S tím jsem do toho více méně šel.*“ Pro

David je to, že Dana pracuje od synova narození, poměrně běžným jevem: „*já třeba vůči tomu (že Dana pracuje) nemám vůbec citlivost. Protože pro mě... u nás v branži je to normální... Takže pro mě je to takový... strašně těžký si tenhle problém uvědomovat, protože, u nás se to takhle běžně jako řeší, v mém okolí. Takže mně to přijde vlastně normální...*“ Partner Gábiny, stejně jako Ben, o ni měl obavy, když začala pracovat, nicméně slovně Gábinu podpořil a fandil jí: „*Jemu se to moc nelíbilo ze začátku, protože jsem fakt začla brzo. Tak se bál, ať si neublížím, po tom císaři. Říkal mi, proč si neužiju malého, když můžu, že nás uživí... Ale já jsem mu řekla, že tu práci mám ráda, že ty zákaznice potřebuju k životu. Já bych se bez toho nudila. A on mně zná, on to ví. Hodně mi fandil a líbí se mu to, že pracuju.*“ Kromě toho muži také hovořili o tom, jak je práce pro ženu náročná. Dá se říct, že to všichni vnímají stejně jako David: „*Já si uvědomuju, že je to nápor, že po dni s malým si ještě sedne tady a několik hodin pracuje.*“ Nicméně co se týče jiné než slovní podpory, té se ženám v těchto rodinách nedostávalo. Rozdělení rolí v rodinách v podstatě odpovídá tradičnímu modelu, kdy ženy mají na starosti v podstatě veškerou péči o děti i domácnost a muži tráví většinu času v práci. Například David: „*Není to moc ode mě pěkný, ale hodně to leží na Danče. (...) Takže chod domácnosti... Prasklý žárovky tady máme půl roku, a já nejsem schopnej to vyřešit.*“ Stejná situace se opakuje v dalších rodinách. Ben pak vyjadřuje to, co je mužům společné a co je podle nich zásadní – sice nechávají veškeré domácí práce a péči o děti na pracující ženě, ale zároveň si její neplacené práce doma cení zřejmě více, než kdyby žena nepracovala: „*Kdyby Bětka byla normálně na mateřské, a já byl ten jediný živitel rodiny, tak bych to asi možná považoval za samozřejmost. Ne že bych si toho nevážil, ale možná bych měl takové ty tendence říkat: tak jsi na mateřské, tak jako co chceš. A to já nemám. Já si toho obrovsky vážím. Možná to tak nevypadá, ale nevnímám to jako samozřejmost.*“ Zároveň je z tohoto výroku zřetelné, jak Ben smýšlí o rolích muže a ženy v rodině – jeho výrok popisuje tradiční rozdělení gender rolí v rodině. Ben, David a partner Gábiny zároveň zřetelně vnímali výhody, které přináší to, že jejich partnerka pracuje. Zatímco u partnera Gábiny nebyly důležité peníze, ale spíš její spokojenost, u Davida a Bena byli jako největší přínos vnímány peníze, které partnerka do rodinného rozpočtu přináší.

Odmítavá reakce muže se týkala rodiny Elišky a rodiny Fabiany a Františka. Ani jeden z mužů s rozhodnutím ženy pracovat nesouhlasil. Eliška: „*Manželovi se to moc nelíbilo, říkal, že to můžu dělat jenom v případě, že budu zvládat i ostatní věci – péči o děti a domácnost.*“ František reagoval podobně: „*Já nechci, ať Fabiana pracuje. Ať si najde něco, co třeba pro radost by dělala, aby vypadla z domu, ale ani do budoucna... Ona*

nemusí pracovat, já chci, ať se stará o rodinu spíše.“ U obou mužů pak jejich reakce souvisela s jejich postojem k roli muži a ženy v rodině. František říká: *„Podle mě muž by měl zajišťovat tu rodinu. Finančně.“*, Eliška pak hovoří o postojích svého muže následovně: *„Myslím si, že je to o tom, že mu jakoby vstupuju do té jeho mužské role. I kvůli jeho povaze, kvůli tomu, že chce být ten alfa samec, živitel rodiny, a že on prostě přispívá do toho rozpočtu. A svým způsobem má rád ten pocit, že je někdo na něm závislý.“* Ani v těchto rodinách muži na to, že se žena rozhodla pracovat, nezareagovali jakoukoli změnou chování či návyků – Eliška se dokonce zmiňuje o určité záměrné ignoraci jejich pracovních povinností: *„Já bych mohla jít k počítači si sednout v osm večer, ale já do desíti uspávám holky. A on sedí u televize, ale on je uspat nepůjde prostě. Z principu.“* Oba muži se kromě práce věnují nadále několikrát týdně svým koníčkům – Eliška: *„Jako přes jeho koníčky nejede vlak. Málokdy je zruší kvůli někomu. Ani kvůli dítěti. To radši já jedu autobusem s oběma dětma přes půl města, aby starší mohla na kroužek, nebo zaměstná tchýni. On si nic rušit nebude, když se mu to kryje s jeho koníčkem, a on tam jede autem. On to prostě jako nezruší. To nevím, co by se muselo stát. (...) On si zruší koníček jen v momentě, kdy ho něco bolí. Ale je to zase v jeho zájmu. Není to, že by to udělal pro někoho nebo kvůli někomu.“* Ani František, přestože vyjadřuje touhu trávit více času s rodinou, své koníčky neomezuje: *„Člověk potřebuje ty koníčky. To by nešlo bez toho.“* František ani partner Elišky přitom nevnímali žádné výhody toho, že žena pracuje. Oba by byli raději, kdyby se naplno věnovala dětem.

Všichni muži, kromě partnera Elišky, zároveň hovořili o své práci jako o rozhodujícím aspektu jejich fungování v rodině. Všichni mají časově náročnou práci, která jim zabírá velká množství času. Gábina: *„My se skoro nevidíme. On chodí domů hrozně pozdě. Když přijde brzo, tak to je v sedm, v osm večer – to říkáme, že přišel brzo.“* Podobně je na tom David: *„Já navíc nemám práci, že bych měl 5 dnů v tejdnu, ale sedm. S tím, že samozřejmě je to plovoucí, můžou mi teďka zavolat, že se něco stalo, a já budu muset to jít řešit.“* Podobně je to u Františka: *„Já mám plný úvazek. Plus další věci pracovní k tomu. Plus služby. (...) Navíc na to se nedá spolehnout, že budu třeba vždycky doma, když řeknu, že budu doma.“* Ben hovořil o překážkách ze strany zaměstnavatele ve chvíli, kdy pracoval v kanceláři a bylo třeba postarat se o nemocnou dceru: *„A co mám říct, že nepřijdu do práce... Když mám ženu na mateřské... To by asi neprošlo. To nikoho nezajímá, že ty u toho pracuješ.“* Nicméně později Ben začal pracovat z domu, a situace se v podstatě nijak nezměnila – Bětka: *„Odpoledne si myslím, že Ben, když je teďka plně doma, tak pracuje tak do šesti, minimálně.“* A Ben dodává: *„Nebyl jsem jakože fyzicky*

doma(předtím), že bych... Jako nebyl tam nějaký prostor na to, kdy bych to mohl jakoby udělat (pomocť s domácími pracemi či s dítětem). Což jako vidím teď, že když jsem... Když pracuju z domu, tak to není o moc lepší, jo. Ale jako... Je to alespoň možné.“ Ben je zároveň jediným mužem z mužů z této skupiny, kdo alespoň částečně vychází ženě vstříc, a to v dobách, kdy je Bětka na služebních cestách. Ani v těchto chvílích ovšem nepřebírá za dceru a domácnost plnou zodpovědnost, ale dělí se o ni s babičkami. Co se týče výchovy dětí a vlastního rodičovství, k tomu se muži z této skupiny v podstatě nevyjadřovali a pokud ano, tak pouze v tom smyslu, že se přizpůsobují tomu, jak k výchově přistupuje partnerka. Jediným, kdo o výchově a vlastním otcovství hovořil, byl David. Pro něj byla role otce velmi důležitá, a těžce nesl to, že na ni nemá dostatek prostoru. Hovořil také o tom, že Dana jeho názor ve výchově nerespektuje a že mu jako otcí nedůvěřuje. Zároveň si uvědomoval, že je to do značné míry dáno tím, že je se synem málo – David: „Ale je to i zpětná vazba na to, že jsem tady málo. Já to tak беру. On ví, že já ráno odcházím, to máme rituál, že jde se mnou ke dveřím a dá mi pusy, když se vrátím, tak jančí, je šťastnej, že jsem doma. A myslím si, že tím ten vztah ke mně má dimenzované, a dál si moc neumí představit, jak ten vztah může fungovat.“

4. Přizpůsobení. V rodinách s ambivalentní či nesouhlasnou reakcí muže se ženy musely dané situaci přizpůsobit, a zajistit, aby rodina fungovala. To znamená, jak již bylo naznačeno v minulé fázi, že drtivou většinu domácích povinností vykonávaly ženy, a stejně tak nesly značnou část zodpovědnosti za výchovu dětí. Eliška: „No, u nás mám všechny povinnosti já, co se týče domácnosti, úklidu, vaření, nákupů, péče o děti... Manžel opravdu si stojí za tím, že on chodí jenom do té práce a vydělává ty peníze, a všechno ostatní mám obstarat já. A to že pracuju, to je moje volba. (...) Já si myslím, že to nevidí z toho důvodu, že ví, že já se o to postarám. Že on za to nemá tu odpovědnost. On podle mě funguje tak, že má na výběr, jestli to udělá nebo ne.“ Podobně o rozdělení domácích prací hovořila Dana, nicméně manželovo nezapojení se interpretovala jinak: „No, já to vidím tak, že péče o domácnost prostě nula. Maximálně vynese koš, když ten pytel dám před dveře. To jako nechci urážet, to popisuju. (...) Ale zas to jako chápu. Že to nedělá naschvál, no. On má tu pozornost zaměřenou na tu práci natolik, že nic jiného se mu tam prostě nevejde. Muži i ženy přitom o zapojení se muže do domácích povinností mluvili jako o „pomoci“, zatímco ženina práce byla chápána jako samozřejmost. Fabiana: „František pomáhá, když může. Není to tak, že by nic nedělal. A já ho vždycky potom pochválím, že je šikovný, že mně pomohl.“ O pomoci muže hovořila také Gábina: „Jako když je doma, a vidí, že já třeba utírám prach, tak vezme třeba vysávač a jde vysát.“

Jako pomáhá, když vidí, že něco dělám já. Tak se jako zapojí.“ Nebo Bětka: *„Jo, určitě bych chtěla, aby dělal víc. Ale jako je fajný, že když ho požádám, tak že to udělá. Že pomůže. Na druhou stranu by to asi bylo jednodušší pro mě, kdyby některé věci dělal automaticky.“* Muži také často po ženách chtěli, aby je „řídili“ – tzn., aby v případě, že potřebují pomoci v domácnosti či s dětmi, si o ni jasně řekly, což jen potvrzuje, že hlavní nositelkou zodpovědnosti je žena. David: *„Ono je to o tom, že já to udělám, ale když se mi to řekne. Jinak to neudělám. Já si ani nevšimnu, že je třeba koš plný.“* Podobně se vyjádřila Eliška: *„On tvrdí, že když něco chci, tak mu mám říct na férovku. Na tvrdo. Jestli po mně chceš, abych vynesl smetí, řekni mi: vynes smetí, a já s tím zajdu. Ženám však tato řídicí funkce nevyhovovala – Dana: „Ale já si zas říkám – co bych mu měla co říkat, je to dospělej člověk jako já! A teď ten první rok a půl s malým to pro mě bylo koordinačně náročný, to jako všechno... A teď s každou tou fází toho dítěte se to mění, ten cyklus, i v té domácnosti, že fakt byly období, že jsem ani nevěděla, jak mám uklidit, jako kdy mám uklidit. A pro mě... Když jsme měli nějakou krizi, a sedli jsme si, že to budeme nějak řešit, a on mi tohle říká, že mu mám říct, co má dělat... Tak já jsem se úplně ještě více zhroutila, že mám ještě manažovat jeho, aby něco udělal.“* Také Eliška tento způsob pomoci ze strany manžela odmítla: *„Potom já se vlastně dostávám do situace, kdy mně nebaví třeba o víkendu dvacetkrát ho o něco prosit, protože si to radši udělám sama, než abych chodila: prosím tě, vynes koš, prosím tě udělej toto, prosím tě... když to nevidí sám a radši to do toho koše narve ještě nohou, aby s ním nemusel jít.“* Bětka se naopak s tímto způsobem fungování smířila a většinu domácích prací dělá sama. Zároveň nemá problém si o pomoc říct. Podle Bena je to dáno tím, že chce mít všechno pod kontrolou a chce, aby vše bylo podle ní. Kdyby mu přenechala plnou zodpovědnost za určitou činnost, nebyla by spokojená s tím, jak si počíná – Ben: *„Já si myslím, že je to i tím, že jakoby se necítila komfortně, kdyby ztratila tu kontrolu nad tím. Protože jako jasně, takhle si to udělá tak, jak chce a tak, jak jí to přijde nejlepší. Kdyby to svěřila mně, tak bych si to zase já udělal tak, jak si myslím já, že by to bylo nejlepší. Což si třeba myslím, že by jako vůbec neplnilo její standardy. A ona prostě asi by se nechtěla úplně vzdát té kontroly nad tím, jak to má vlastně vypadat.“* Bětka v tomto ohledu s Benem souhlasí. Ženy v této skupině se také samy musely postarat o to, aby měly na práci prostor. Pro Bětku, Danu a Elišku, které pracují z domu, to často znamená nedostatek spánku a prostoru pro svůj vlastní volný čas. Přes den se věnují dětem, domácím pracím, případně manželovi, a na jejich vlastní práci jim zbývá čas pouze večer, když dítě či děti spí. Eliška: *„V podstatě, i když jsem začala pracovat, tak jsem pracovala na svůj úkor jakoby, na úkor*

mého času, spánku a tak. Oni to doma vlastně nějak nepociťují. Nejsou moji práci nijak omezení. Protože pracuju, když oni spí, nebo když mám volno, nebo když nejsou doma. Je to pořád v mém volném čase, ale nikoho tím jako neomezují, že bych řekla třeba: tak teďka musíš jet na tři dny pryč, protože já musím pracovat. To by asi měl problém. (...) Teď už dokážu si to naplánovat a rozdělovat prostě klienty a tak, aby to jako co nejméně zasahovalo do rodiny a aby to nebylo na můj úkor. Zjistila jsem, že není možné dělat měsíc v kuse do tří do rána, naspat 4 hodiny denně. Takže kvůli sobě jsem prost řekla stop, a dala jsem si nějaké hranice. To jsem se musela naučit.“ Podobně na tom byla Dana: „Teď jsem v období, kdy to nenávidím tu práci. 4 hodiny denně u toho musím sedět teďka... (...) Teď už mně to trošku obtěžuje, už jedu na energetický zálohy. Že bych ráda měla ty dvě hodiny na kafičko...“ Fabiana a Gábina, které nepracují z domu, musejí volit pro zvládnutí situace jiné strategie. Fabiana využívá služby chův a jeslí: „Řeším to hlídačkama. Máme teďkom dvě. Bez nich by to nešlo. Vůbec. A pak máme jesličky, ale tam nechci, ať je celý den, ani bych nestihla práci, kdybych měla čekat na jesličky, než otevřou. Takže já si ho беру s sebou do práce, tam ho pak vyzvedne hlídačka a odveze ho do jeslí. A pak ho zase vyzvedne a počkají na mně doma.“ Gábina pak zákaznice navštěvuje (nebo ony ji) spolu s malým dítětem: „Mám fakt štěstí, že on (syn) je takový v pohodě. Že já strhám, a on se houpe hodinu v houpačce, nebo si loží po bytě, nebo něco takového. Jinak by to nešlo. Ale on je spokojený. Jinak to nejde, zatím. Nechci ho dávat někomu cizímu nebo tak. Ještě je malinký.“ Bětka od dceřiných dvou let dcerky také využívá služeb jeslí, do té doby ji pomáhali s hlídáním babičky - jednou až dvakrát týdně na pár hodin vzali dcerku ven nebo si s ní hráli, aby Bětka měla prostor na práci. Dana služeb jeslí využila jednou - na hodinu, syn tam ale plakal, proto se rozhodla, že to opakovat nechce a raději pracuje ve chvílích, kdy syn spí. Eliška, Gábina a Fabiana mají také k dispozici prarodiče, kteří jsou ochotni vnoučata hlídat, nicméně využívají je téměř výhradně ve chvílích, kdy chtějí mít čas samy na sebe, nebo chtějí strávit nějaký čas pouze s partnerem. Všechny ženy kromě Fabiany zároveň vyjadřovaly poměrně negativní vztah k jeslím či jiným institucím pečujícím o děti. Vyjadřovaly názor, že dítě je pro docházku do instituce zralé nejdříve ve dvou letech, spíše později. V oblasti výchovy jsou to také ženy, které nesou větší odpovědnost a udávají směr, kterým se bude odvíjet, což je do značné míry dáno tím, že s dětmi tráví mnohem více času než muži. Na příklad Dana: „No, mně ten tvůj způsob přijde neefektivní, neproduktivní, tak mu nedám šanci vlastně. Ale ty pak vlastně ani nemáš šanci si to zjistit, že to nefunguje třeba ten přístup. To je pravda, no.“ Fabiana měla vliv také na to, na jaké kroužky bude dcera docházet: „Někdy se mu nelíbí, co já vymyslím. Že se tak jako tváří,

a že ten klavír že se nám nevléze... Ale nakonec ho vždycky přesvědčím, akurát mně to třeba stojí nějaké úsilí. A pak už se zapojí, že třeba když může, tak tam malou odveze.“

U Gábiny je situaci složitější v tom, že její starší syn není synem jejího současného partnera – Gábina: *„Jako vedu to spíš já. Ale musím ho někdy nechat, když něco řeší... A on třeba mně tam posílá – že běž se podívat, co tam dělá a tak. Že to chce hodit na mně, ať já to řeším. Ale já se bráním, a říkám nenene, co bych tam chodila, tys to viděl, tak to vyřeš.“* Kolem výchovy se také nejčastěji vedly spory mezi partnery. U Bena a Bětky šlo o drobné „škrtance“, které se posléze rychle vyřešily - Bětka: *„občas to dopadne tak, že já se děťátko snažím pacifikovat, a jsem na něho ta zlá maminka, pak přijde ve stejný moment hodný tatínek, který obejmě. Což potom způsobí hysterický záchvat u mě, protože si myslím, že je to úplně špatně.“* Jindy šlo o spory zásadnější, které týkaly celkového výchovného přístupu a nespokojenosti muže s tím, jak žena k výchově přistupuje, jako u Elišky nebo Dany – David: *„Třeba jsou chvíle, kdy malej řve, Danču otravuje, nebo takhle, a já řeknu ‚nech toho, neřvi už‘, a Danča se na mně otočí, a tohle... (...) Ale tam je jeden důležitý moment, že když Danča už zařve, tak ten malej to okamžitě akceptuje a podřídí se. A možná je to i díky tvý výchově. Kdežto já zařvu, a nic. Dojde k mámě, a ta máma se ho chytí a už je opečovanéj.“* V rámci sporů týkajících se výchovy to byl z větší části muž, kdo nakonec musel ustoupit. Co se týče komunikace, byly mezi páry určité rozdíly, které zřejmě spíše souvisejí s osobnostním nastavením jednotlivců než s jejich generovou rolí. Nicméně těmi, kdo do hovoru přinášely témata týkající se rodiny a situace v ní, byly opět častěji ženy. Ženy se také častěji snažily o vyřešení sporu, kdežto muži spor raději „nechali vyšumět“ – hovořila o tom Fabiana: *„No já se k tomu vždycky chci vrátit. Mít to vyřešené.“* nebo Eliška: *„Když se pohádáme, tak on se prostě sekne a už se dál o tom nechce bavit. A je to i z toho důvodu, že ví, že mně tím více naštvě. Protože já mám ráda jako věci dořešené. (...) Pak se k tomu chci vrátit. Abych se ještě třeba obhájila. A to většinou jako se dá. Nějak se to jako vyřeší a většinou z velké části mi dá zapravdu nakonec. Ale musí být už v tom klidném stavu. Že mu dám argumenty a on je jako přijme.“*

5. Hledání řešení. Všechny ženy z této skupiny se snažily směřovat k určitému vyrovnání genderových rolí v rodině. Nejčastěji se snažily zapojit muže do domácích prací a péči o dítě či děti. Ačkoli tato snaha měla zpravidla výsledky, byly krátkodobé. Přesto se ženy k tomuto tématu neustále vracely. Například Eliška: *„Když na to narazíme... Tak pak vždycky nějakou dobu funguje, že jako uklidí něco, nebo něco udělá, ale pak to zas jako poleví.“* Podobně Gábina: *„Přišel takhle zase pozdě před osmou z práce, a já už jsem toho měla dost. A on že ještě někam musí odejít na chvíli... Tak to už jsem se naštvála a říkám:*

„A jak to tady mám všechno sama zvládnout?!“ Tak pak až se vrátil, tak jsme si o tom promluvili, a domluvili jsme se, že bude chodit dříve. Aspoň někdy. Tak uvidíme.“ Všechny ženy zároveň měly ve své muže důvěru, a nedělalo jim problém nechat děti o samotě s partnerem. Zároveň však vyjadřovaly spíše touhu, aby byly spolu jako rodina, protože na to, vzhledem k pracovní vytíženosti obou, nemají dostatek prostoru. Čas strávený pohromadě zároveň ženy chápaly jako relax. Gábina: *„O víkendu že bych je nechala samotné? To ne. To já jsem radši, když jsme spolu, protože přes týden se moc nevidíme. Tak spolu vyrazíme třeba někam na výlet, k babičce nebo tak. To je takový relax.“* Některé přiznávají, že nechávat děti s partnerem o samotě nebyly zvyklé, a musely se to naučit, jako Eliška: *„Mi přijde, že nemusím být všude. Že třeba můžou jít i beze mě někam, že je pošlu třeba na bazén, a já si tady zatím uklidím nebo pracuju. Měla jsem ale období, kdy jsem měla pocit, že si tohle nemůžu dovolit, že musím být všude s nima.“* Ženy také byly častěji ty, kdo inicioval a zařídil, aby partneři nějaký čas strávili pouze spolu, bez dětí. Všechny ženy pak zejména spoléhaly na to, že se jejich role vyrovnají v budoucnu, až děti budou starší a samostatnější. Ačkoli například František si nepřeje, aby Fabiana pracovala, ona je rozhodnuta v práci pokračovat. Některé ženy v době mateřské či rodičovské dovolené přistoupily na tradiční rozdělení gender rolí, nicméně nebyly s tím zcela spokojené, jako Dana: *„Není mi příjemná ta role hospodyňky, to vůbec. S tím bojuju, že bych chtěla, aby se víc přidal. Ale jsem schopná ji přijmout teď v tom čase, kdy jsem na mateřské, mám na to víc času, to je jasný. Ta moje práce má menší objem, jako neuráží mně to nějak hrozně. Ale přála bych si mít to, že když to neudělám já, udělá to ten druhý a tak. Že to má být prostě vyrovnaný.“* Také Eliška předpokládá, že v budoucnu bude její a partnerova role vyrovnaná – Eliška: *„No počítám, že on se bude muset víc zapojit. Protože v ten moment jsem pro něho zase rovnocenný partner, musím být. Který stejně tak jako on chodí do práce, stejně tak nosí domů peníze a stejně tak na tu domácnost má čas jako on.“* Také Bětka vyjádřila přání po určitých změnách, které by měly nastat, a měly by vést k tomu, že se Ben v rámci domácnosti a péče o dítě více zapojí – Bětka: *„Odpoledne, já bych třeba očekávala, že už si bude hrát s malou, že už se jí bude věnovat, a že už budeme rodina, a že už to bude uzavřené. Protože prostě si myslím, že v těch pět by měla být nějaká hranice, jakože když jedu do práce na osm, ve čtyři-o půl páté skončím, v pět jsem doma, tak prostě už tu práci vypnu. A nesedím a neležím v tom celý den. Já to tak mám. Když jsem pracovala z domu, tak to tak bylo furt, že. Jen že v tom byla ještě ta péče o Aničku a o domácnost. A myslím si, že u něho by to tak nemuselo být. Já si myslím, že tohle je nevyhovující, a že je to určitě do budoucna k řešení.“* Muži, až na Františka,

vyjadřovali s tímto postojem žen souhlas nebo ho nekomentovali, ani neodpověděli na přímý dotaz. Současný stav dávají do souvislosti s tím, že děti jsou ještě malé a potřebují matku víc než otce. Pro ženy bylo také v rámci této situace důležité hledat výhody jejich současného života. Přestože ho všechny shledávaly náročným, byly v podstatě spokojené s tím, co jim přináší. Ačkoli některé z nich hovořily o tom, že je občas mrzí, že nejsou s dětmi neustále, ale v konečném důsledku to vnímají pozitivně, protože si díky práci odpočinou od mateřských povinností a jsou pak v kontaktu s dětmi, podle nich, mnohem klidnější a více si ho užívají než ženy, které při mateřské či rodičovské dovolené nepracují. Výhody, které ženy ve svém životě vnímají, shrnuje komentář Bětky: *„Já si myslím, že pro mě to má obrovské výhody. Já to hlavně vidím jako výhodu. Protože u mě by proběhla ta zásadní změna, si myslím, tím, že bych byla doma. (...) Jednak to, že jsem v kontaktu s lidma, docela intenzivním. Že to prostě není jenom o societě maminek, která je sice super, ale jsem ráda, že můžu vést i dospělácké řeči. A že jsem jako kdyby neztratila nikdy tu pozici. Že furt to, co jsem si jako kdyby vybudovala, že ta kariéra neměla nějaký sešup dolů. Že jsem nemusela se ničeho vzdávat. A pro mě jako pro ženu i ten pocit nezávislosti, že mám svůj příjem.“* Jde tedy zejména o kontakt s lidmi a s profesí a o finanční nezávislost. Důležité také je, že vidí za sebou určitý výsledek, za něž jsou oceněny, například Eliška: *„Dělám něco kreativního, a hlavně dělám něco, za čím vidím výsledek. Něco vymyslím, vyrobím, dostanu za to zapláceno, lidi jsou spokojení, já jsem spokojená, a mně to nějakým způsobem uspokojuje. Oproti tomu, když vyžehlím doma kupu prádla, nebo uklidím... Tak mně za to nikdo neocení. Potřebuju to asi i proto, že mně někdo nějakým způsobem ocení, pochválí. To mi asi chybí, no. Ženy také čerpaly energii ze svého okolí, které je většinou obdivuje za to, že zvládají skloubit náročnou péči o dítě a domácnost s prací. S obdivem ze strany okolí se setkala Bětka: *„Spíš mám pocit, že mně obdivují, než že by mně za to nějak odsoudili.“* Podobně Fabiana: *„Moje mamka mně v tom hrozně podporuje. A kamarádi, kamarádky spíš, ty spíš mně tak jako obdivují, oceňují, že to zvládám. Jako dvě děti a práci a František s tou jeho prací... Že vědí, jak to je. Tak se jako tak pozastavují nad tím, že jak to zvládám. A to je příjemné, ne že ne.“* Obdiv či ocenění ze strany okolí bylo důležité také pro Elišku: *„Dává mi to takový pocit jistoty, že to dělám dobře, že to má smysl. (...) Asi mně to tak jako vnitřně naplňuje. A i mi to asi zvedá sebevědomí.“**

17 DISKUZE

Prezentovaný výzkum si kladl za cíl blíže prozkoumat rodinné fungování pracovně vytížených rodin s malými dětmi. Vzhledem k tématu práce byl zvolen kvalitativní výzkumný design. Data získaná prostřednictvím polostrukturovaných párových rozhovorů byla analyzována pomocí metody zakotvené teorie. V průběhu analýzy docházelo ke zpřesňování výzkumné otázky. Do centra pozornosti se postupně dostalo téma gender rolí a jejich vyvažování v pracovně vytížených rodinách a původní výzkumná otázka (Jak fungují pracovně vytížené rodiny s malými dětmi?) byla specifikována v souladu s průběžnými výsledky analýzy. Specifikovaná výzkumná otázka zněla: Jak gender role souvisejí s rodinným fungováním v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi? Odpovědí na tuto otázku je pak prezentovaný model vyvažování gender rolí v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi, přičemž byly identifikovány dvě varianty tohoto modelu, které se vyskytovaly ve zkoumaných rodinách.

17.1 Srovnání výsledků výzkumu s teoretickými poznatky

Výsledky výzkumu jsou v souladu s přístupem sociálního konstruktivismu, který předpokládá, že gender role jsou spoluvytvářeny chováním jednotlivců a působením společnosti (Gjuričová, Kubička, 2009). V jednotlivých rodinách se náplň gender rolí mírně lišila. Dá se říci, že částečně byla náplň gender role konstruována požadavky společnosti a částečně individuálními zkušenostmi či postoji mužů a žen. Ve všech rodinách pak docházelo k proměnám gender rolí, resp. ke změnám ve vyváženosti role muže a ženy.

Při rozhodnutí o počtu dítěte byly role muže a ženy vyvážené, a rozhodnutí bylo výsledkem dohody mezi partnery.

Následné rozhodnutí ženy o práci však bylo čistě její záležitostí a muži neměli možnost do tohoto rozhodnutí zasahovat. To neodpovídá tradičnímu pojetí mužské a ženské role, které ženě připisuje spíše submisivní postavení a přisuzuje ji soukromou sféru rodiny, a muž je naopak chápán jako dominantní, jako ten, který rozhoduje a jehož úkolem je ekonomicky zabezpečit rodinu. Ženy přitom své rozhodnutí s partnery vůbec nekonzultovaly, ani s nimi neprobíraly možná úskalí či komplikace, která z něj pro rodinu i partnera samotného plynou. Tato skutečnost může souviset s individualismem, který je pro dnešní společnost typický a svědčí o tom, že ženy odmítly naplnit očekávání společnosti týkající se jejich přizpůsobení se partnerovi a „obětování se“ pro rodinu

(Dudová, 2006). Důvodem jejich rozhodnutí pak mohl být nízký status, který mateřství ženám přináší (Kitzinger (1993 in Tobolová, 2010)). Ženy samy přitom vnímaly mateřství samotné jako jednu z mnoha, ne však jedinou náplň jejich života, a matky, které odcházejí na klasickou mateřskou a rodičovskou dovolenou označovaly jako „nenaplněné“. Zároveň se často vyjadřovaly v tom smyslu, že se rozhodly pracovat, aby na mateřské „nezblbly“, případně že kdyby nepracovaly, tak by „se zbláznily“, přičemž s tímto názorem se setkávaly i ve svém okolí (Dana: „řikaly mi kolegyně: musíš něco dělat, ať nezblbneš“). Nízký status, který je v dnešní době s mateřstvím spojen, je tedy samotnými ženami silně vnímán a prožíván. Ženy jsou po narození dítěte společnostmi vnímány jako méně kompetentní, a pokračovat v práci i při dětech pak může být pro ženy možností, jak se tomuto sníženému hodnocení vyhnout. Zajímavé je, že mateřství bylo pro ženy z výzkumného souboru jejich nejvyšší prioritou, o svých dětech hovořily jako o prioritě, a děti a jejich potřeby byly to jediné, co braly v úvahu při rozhodování se o práci. Zároveň však vnímají pozici matky jako méněcennou, hovořily o tom, že nechtěly být „jen matky“. Tento rozpor kopíruje celkový pohled současné společnosti na mateřství, která mu na jednu stranu dává nejvyšší prioritu, a na stranu druhou ho devaluje. Tato rozporuplná situace může souviset se současným zaměřením společnosti na individualismus a výkonnost, jak o tom hovoří (Dudová, 2006), se kterým je mateřství v rozporu. Situaci neprospívá ani současný systém dlouhodobé mateřské a rodičovské dovolené a další okolnosti, které byly popsány v teoretické části práce (kapitola 6.1). To vše vede k tomu, že ženy na mateřské potažmo rodičovské dovolené reálně ztrácejí pracovní kompetence, znalosti, dovednosti, ale také kontakt s okolím a podobně, což vede k jejich horšímu postavení na trhu práce, potažmo ve společnosti. Matky z výzkumného souboru si tuto situaci uvědomovaly, a rozhodly se vyhnout se jí. To, že své rozhodnutí nekonzultovaly se svými partnery, mohlo být dáno vysokou mírou respektu, která mezi nimi panuje, nebo vlastním pocíťovaným nadřazeným postavením v rodině. Další možností je, že ženy předpokládaly, že se jejich rozhodnutí partnera a jejich rodinného života nijak nedotkne, nijak jej neovlivní. Ve většině případů to bylo také ženiným cílem.

Rodina je však systémem, ve kterém každé individuální rozhodnutí ovlivňuje všechny ostatní členy rodiny i rodinu jako celek (kapitola 1.2). Ačkoli muž nebyl součástí ženina rozhodnutí, musel na něj určitým způsobem zareagovat, přičemž tato jeho reakce opět zásadním způsobem ovlivnila, jak bude rodinné fungování vypadat. Ve dvou rodinách muži v rámci své reakce ženy podpořili a přizpůsobili se jejich pracovním povinnostem. V ostatních rodinách, stejně jako ženě a nebrala v potaz mužův názor na svou práci, také

muži v rámci svých reakcí vycházeli téměř výhradně ze svých potřeb, možností a zájmu. Muži, kromě Aleše a Cyrila, se příliš nezajímali o potřeby svých partnerek, které plynuly z toho, že při péči o malé děti pracují, případně zmiňovali, že jim práce nedovolí partnerku podpořit. To koresponduje s tzv. neviditelným otcovstvím, o kterém se zmiňuje Burnett a kol. (2013) či Rehel a Baxter (2012). Pro muže se po narození dítěte či dětí v práci nic nezměnilo. Z toho, že se stali otci, a že je potřebná jejich pomoc či častější přítomnost v rodině, nevyplývaly žádné změny v oblasti náplně práce či její časové náročnosti. Nicméně zároveň se většina mužů nevzdala svých koníčků a zájmů, ani to v souvislosti se situací v rodině neměli v plánu. Zároveň se v těchto rodinách neprojevila tendence prokázaná ve studiích Jonákové a kol. (2012), Normana a kol. (2013) či Očenáškové (2015), že čím více hodin matka pracuje, tím více se otcové angažují ve výchově. V rodinách s podpůrnými muži (rodina A a rodina C) se naopak výsledky těchto výzkumů potvrdily, což může mít souvislost s výskytem dalších významných proměnných v těchto rodinách. Zapojení se otců do výchovy dětí mělo určitou souvislost s věkem mužů. Do výchovy se aktivněji zapojovali starší otcové, což mohlo souviset s jejich větší připraveností na roli otce a/nebo změnou životních hodnot, která s postupujícím věkem přirozeně nastává. Mohlo to být dáno také tím, že si tito muži více uvědomovali důležitost své role otce a měli o rodičovství větší znalosti, což by odpovídalo výsledkům Goldberga a kol. (2013). V jednom případě bylo nezapojení otce dááno do souvislosti kromě pracovní vyčerpání také s přístupem matky, která otci z jeho pohledu ve vykonávání jeho rodičovské role bránila, což odpovídá pojetí tzv. gatekeepingu, který je dle Fagan a Barnett (2003 in Sano a kol., 2008) jedním z hlavních překážek zapojení se otce do výchovy. Z pohledu matky se však jednalo o její dobře míněné rady stran výchovného přístupu k dítěti, což je v souladu s výzkumem Sano a kol. (2008). Otcové ve výzkumném souboru přitom jednali v souladu se svou gender rolí tak, jak je tradičně vnímaná společností (muž jako živitel rodiny) a přizpůsobovali ji svým osobním postojům a preferencím. Pro Aleše a Cyrila byla jejich role v rodině, kromě ekonomického zajištění, více spojována s otcovstvím a podporou ženy. Partner Elišky a František pak vnímali svou gender roli čistě v tradičním pojetí. Ostatní muži balancovali mezi přijetím požadavků společnosti a snahou o jejich přizpůsobení aktuální situaci v rodině. Ačkoli vnitřně vnímali své ženy jako rovnocenné partnerky, uvědomovali si náročnost jejich role a uznávali nutnost zapojit se do tradičně ženských rolí v rodině (domácí práce, péče o děti), přizpůsobit tomu své jednání nedokázali. Zajímavé je, že u většiny mužů nebyl problém v tom, že by nebyli ochotni se na domácích pracích podílet, ale spíše v tom, že to buď neuměli na stejné úrovni

jako žena nebo nevěděli, co konkrétně mají udělat. To mohlo být dáno jak tím, že podvědomě chápou práce v domácnosti jako ženskou úlohu, proto je „vypouštějí“, nebo také s tím, že nebyli k domácím pracím vedeni. V generaci rodičů mužů z výzkumného souboru bylo tradiční rozdělení rolí mužů a žen silnější než je tomu dnes. Je tedy pravděpodobné, že muži se v dětství a dospívání nesetkali s tím, že by po nich domácí práce byly vyžadovány nebo s tím, že by se na chodu domácnosti podílel jejich otec. Vzhledem k tomu, že otec je pro syna modelem mužské role, otcovo nezapojení se do domácích prací může být jedním z důvodů nezapojení se syna.

V návaznosti na reakci muže se rodinné fungování musí přizpůsobit nastanuvší situaci. V této fázi byla větší část zodpovědnosti za fungování rodiny přenesena na ženu. Přitom platilo, že čím méně bral při své reakci muž v úvahu ženu a její potřeby, tím větší zodpovědnost pak žena nesla. Bez ohledu na to, že žena se rozhodla při dítěti pracovat, bylo pro všechny rodiny typické více či méně automatické přisouzení soukromé sféry rodiny ženám, což je v souladu s tradičním nazíráním na roli muže a ženy v rodině. Ve všech rodinách to byly ženy, které nesly hlavní zodpovědnost za péči o domácnost a výchovu dětí. Toto zjištění odpovídá současnému stavu, který je charakteristický pro většinu společnosti a byl potvrzen různými studiemi (Davis, Greenstein, 2004; Chen, 2005; Bird, 1999 a další). Zatímco práce ženy v domácnosti byla chápána jako automatická, práce muže v domácnosti byla chápána jako „pomoc ženě“, a to i v těch rodinách, kde role muže a ženy byly relativně vyvážené. Přestože všechny ženy pracují minimálně na poloviční úvazek, kromě Fabiany ani jedna z nich nevyužívala služeb chůvy, jeslí, dětské skupiny nebo podobně, dříve než dítě dosáhlo dvou let. Pro některé ženy je i dvouletá hranice příliš nízká pro pravidelný pobyt dítěte v kolektivním zařízení nebo s cizí osobou (chůvou). Podle všech žen je důležité, aby dítě minimálně do dvou let trávilo většinu času v kruhu rodiny. Pro část rodin jsou nepostradatelní prarodiče, kteří děti v době pracovní doby žen hlídají. Část rodin „hlídací babičky“ nemá. Tyto ženy pak pracují ve chvílích, kdy dítě spí, kdy je partner doma, nebo podobně. Toto zjištění je v souladu s názorem Pontačkové (2009), Haškové a Zamykalové (2006) či Page (2013). Nejvíce přitom ženám vadila právě automatika, s jakou je jejich dominantní úloha v oblasti domácích prací a péče o dítě vnímaná a nízké ohodnocení této práce ze strany partnerů i společnosti. Zároveň však tuto roli samy zcela automaticky přijaly, což může svědčit buď o hlubokém zakořenění představy ženy jako „strážkyně domácího krbu“, nebo o tlaku společnosti, který je na ženy v tomto ohledu vyvíjen a silné potřebě žen mu vyhovět.

Stejně jako u otců a jejich zapojení do péče o dítě a domácnost může být jedním z vysvětlení také mezigenerační přenos.

Kromě rodin A a C, které byly spokojeny se svým životem a v rámci jejich rodinného fungování nechtěly nic zásadního měnit, se ve všech rodinách objevovala určitá tendence k vyvážení rolí muže a ženy. Ženy, jakožto hlavní nositelky zodpovědnosti za rodinné fungování, nebyly s touto situací spokojené, a snažily se o její změnu, případně očekávaly změnu v budoucnosti, která nastane díky přirozenému vývoji (děti vyrostou, začnou chodit do školky či do školy, žena bude moct více pracovat a tak se její postavení v rodině vyrovná postavení muže, který bude muset část zodpovědnosti od ženy převzít). Tato touha žen po zrovnoprávnění jejich role v rodině s rolí muže, koresponduje s celospolečenskou poptávkou po genderové rovnosti. Ženy zároveň v souladu s výzkumy (Buehler, O'Brien, 2011, Grady a McCarthy, 2008) vnímaly přínosy toho, že jsou jak matkami, tak pracujícími ženami – jejich spokojenost v práci hodnotily jako zásadní pro jejich roli matky, pozitivně hodnotily také větší pocit nezávislosti. To odpovídá nálezům Dunn a O'Brien (2013) nebo Greenhouse a Powell (2006 in Grady, McCarthy, 2008). Rodiny ve výzkumném souboru také používaly specifické zvládací strategie. U všech rodin se objevila strategie zaměření se na rodinu a děti jako na prioritu. Dalšími užívanými strategiemi byla například snaha o nalezení chvílky jen pro sebe, nebo komunikace a možnost „udělat si na sebe čas“, sdílet svůj volný čas při společné činnosti a také pomoc širšího příbuzenstva (zejména prarodičů), což odpovídá výzkumným závěrům Haddock a kol. (2001) nebo Bird a Schurman-Crook (2005).

17.2 Omezení výzkumu a jeho možná rozšíření

Ačkoli bylo k výzkumu přistupováno svědomitě, nebylo možné vyhnout se všem omezením a úskalím. Nejprve musím zmínit určitý posun v rámci teoretické části práce, ze které vychází část výzkumná. Původním záměrem bylo soustředit se v teoretické části, mimo jiné na problematiku raného dětství a kariéry mužů a žen. V průběhu teoreticko-kritické analýzy dosavadního poznání se však vynořila témata, která jsou pro rodinné fungování pracovně vytížených rodin s malými dětmi zásadní, a bylo nutné je pro zamýšlený výzkum zpracovat. Témata kariéry muže a ženy a raného dětství byla proto zpracována v menším měřítku, než bylo původně zamýšleno. Nezabývala jsem se jimi tedy v celé jejich šíři, ale jen těmi jejich aspekty, které měly vztah ke stěžejním tématům práce. Témata kariéry a její rozdílnosti u mužů a žen a raného dětství se tak objevují v páté, šesté

a sedmé kapitole, které jsou zaměřené na rodičovství, role mužů a žen v rodině a fungování pracovně vytížených rodin.

Za největší omezení výzkumu považuji poměrně malý výzkumný soubor. Původním záměrem bylo prostřednictvím teoretického vzorkování dospět k plné saturaci dat. Bohužel jsou pracovně vytížené rodiny s malými dětmi enormně zaneprázdněné. Mállokterí partneři jsou ochotni chvíli společného času, kterých mnoho nemají, věnovat něčemu jinému než společné relaxaci. Ačkoli cílem výzkumu nebylo podat zobecňující informace o pracovně vytížených rodinách s malými dětmi, ale spíše nahlédnout do jejich fungování a odhalit, které aspekty jej ovlivňují, větší výzkumný soubor by zvýšil validitu výzkumu. V budoucnu by tak bylo vhodné rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi zkoumat ve větším měřítku, tedy rozšířit výzkumný soubor například o rodiny, v nichž partneři mají nižší než vysokoškolské vzdělání, o rodiny, v nichž ženy pracují v jiných než humanitních oborech, o rodiny, v nichž žena pracuje na plný úvazek mimo domov nebo o rodiny s více než dvěma dětmi atp.

Dalším omezením je využití pouze jedné metody tvorby dat, ačkoli zakotvená teorie umožňuje integrovat výsledky různých metod. Pokusila jsem se zařadit navíc denní záznamy, které by umožnily kvantifikovat rozdělení domácích povinností v rodinách, nicméně u rodin jsem se nesetkala s přijetím. Byly zvažovány také další metody, které by mohly být použity, nicméně vzhledem k časové náročnosti rozhovorů a již zmíněné časové vytíženosti rodin, bylo od tohoto záměru upuštěno. Nicméně pro další výzkum daného tématu by bylo možné použít více metod, což by zvýšilo validitu výzkumu. Zejména by bylo možné použít již zmíněné deníkové záznamy, dále např. metodu časové křivky, nebo Test rodinného systému (FAST) či jiné metody, které by umožnily ještě hlubší proniknutí do dané problematiky.

Jako jisté omezení výzkumu vnímám také nedostatečné zpracování tématu vztahů žen-matek s jejich matkami a mužů-otců s jejich otci. Jak je popsáno v diskuzi výše, podoba těchto vztahů, ale také vztah matky ženy k práci, rodině, otci ženy apod. mohla zásadně ovlivnit postoje ženy k její práci, dětem, partnerovi a podobně. U mužova vztahu s otcem je to podobné. Rodiče jsou pro dítě vzory mužství a ženství a gender role se, mimo jiné, přenášejí také v rámci rodiny – prostřednictvím identifikace s rodičem stejného pohlaví. Proto považuji toto téma za důležité a mělo by být v budoucnu zpracováno.

V neposlední řadě by bylo vhodné ověřit platnost modelu *vyvažování gender rolí* v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi, případně se zaměřit na další fáze vývoje těchto rodin, případně prozkoumat vývoj partnerství před početím dítěte.

17.3 Využití výzkumu a jeho hlavní přínosy

Za hlavní přínos výzkumu považuji odhalení procesu, jakým muži a ženy v pracovně vytížených rodinách na jednu stranu podléhali tlaku společnosti týkajícímu se naplnění jejich tradičních genderových rolí v rámci rodiny, a na stranu druhou se snažili své role v rodině přizpůsobit jejich vlastnímu přesvědčení či postoji a tím změnit jejich tradiční náplň. Také se ukázalo, že rodinné fungování, za jehož základní pilíře jsou považovány koheze, adaptabilita a komunikace (viz kapitola 2), souviselo s tím, jak muž i žena vnímali a naplňovali své role v rodině. Pokud muž chápal svou roli v rodině v čistě tradičním pojetí, nebo se choval v souladu s tímto pojetím, pak stoupaly nároky na adaptabilitu ženy a také komunikace týkající se fungování rodiny byla spíše její doménou. Pokud muž chápal svou roli méně tradičně, byl spíše ochoten přizpůsobit se potřebám ženy.

Co se týče možného využití výzkumu, to je v souladu s původními předpoklady. Několik mužů z výzkumného souboru vyjádřilo záměr více se podílet na rodinném fungování, nebylo jim to však umožněno z důvodu nároků jejich zaměstnání. Pro ženy pak jedním ze základních motivů k práci při mateřské či rodičovské dovolené bylo neztratit kontakt s profesí, a základní podmínkou pro toto rozhodnutí byla možnost skloubení práce a péče o dítě. Výsledky výzkumu by tedy mohly využity v oblasti plánování kariéry mužů a žen s ohledem na sladování pracovního a soukromého (rodinného) života (work-life balance). Možné je také využití v oblasti plánování služeb pro rodiny s malými dětmi. Ukázalo se, že ženy, ačkoli pracovaly, neměly (kromě jedné ženy) v úmyslu, a ani nevyužívaly možnosti kolektivních zařízení pro péči o děti. Důvodem zároveň nebyla jejich nedostupnost, jak předpokládají Bičáková a Kalíšková (2015), ale spíše přesvědčení matek, že dítě v kojeneckém či batolecím věku není na vstup do takového zařízení zralé. V neposlední řadě mohou závěry výzkumu pomoci pochopení některých problémů těchto rodin, které mohou vést až ke krizi partnerství a vyhledání psychologické pomoci.

18 ZÁVĚR

Práce byla zaměřena na problematiku fungování pracovně vyčerpaných rodin s malými dětmi, tedy rodin, v nichž muž i žena pracují, vychovávají minimálně jedno dítě do tří let a zároveň ani jeden z nich nepřerušil pracovní kariéru z důvodu rodičovství na dobu delší než jeden rok.

Pro analýzu dat byla použita metoda zakotvené teorie, což umožnilo specifikovat původní výzkumnou otázku: „*Jak fungují pracovně vyčerpané rodiny s malými dětmi?*“ Upravená výzkumná otázka zněla: „*Jak gender role souvisejí s fungováním pracovně vyčerpaných rodin s malými dětmi?*“

Vzhledem k předmětu výzkumu a použité kvalitativní metodologii nelze z prováděného výzkumu vyvozovat závěry, jež by bylo možné aplikovat na celou populaci.

Výsledky výzkumu nicméně odhalily ve všech zkoumaných rodinách jistou sekvenci fází, kterými procházely. V těchto fázích se přitom střídaly situace, kdy měla rozhodující vliv na rodinné fungování žena a situace, kdy měl na rodinné fungování rozhodující vliv muž. Tuto sekvenci fází pak popisuje navržený model *vyvažování gender rolí v pracovně vyčerpaných rodinách s malými dětmi*.

Ve zkoumaných rodinách bylo rozhodnutí mít dítě společným rozhodnutím partnerů (první fáze modelu). Následně se žena rozhodla pracovat (druhá fáze modelu). Muž, v rámci své role v rodině, pak na danou situaci reagoval (třetí fáze modelu) – buď podporou partnerčina rozhodnutí, nebo naopak negativním postojem k němu, případně reakcí ambivalentní, kdy muž vyjádřil partnerce slovní podporu či respekt k jejímu rozhodnutí, ale na jeho fungování v rámci rodiny se nic nezměnilo. V závislosti na tom pak žena převzala více či méně zodpovědnosti za fungování rodiny. Ukázalo se přitom, že čím méně podpory se ženě od muže dostalo, tím více zodpovědnosti v rámci rodiny nesla (čtvrtá fáze modelu). Byl-li tedy muž po všech stránkách podpůrný, zodpovědnosti v rámci rodinného fungování byly mezi partnery rovnoměrněji rozdělené než v případě, kdy muž podpůrný nebyl. Čím více byla přitom reakce muže v souladu s tradičním pojetím mužské a ženské role v rodině (muž – živitel rodiny, žena – pečovatelka), tím více zodpovědnosti za rodinné fungování nesla žena. Všechny ženy z výzkumného souboru pak hledaly takové řešení situace, které by směřovalo k vyvážení rolí muže a ženy v rodině (pátá fáze modelu).

19 SOUHRN

Cílem této práce bylo rozšířit a prohloubit dosavadní vědění týkající se fungování pracovně vytížených rodin s malými dětmi a zjistit, které faktory a případně jak ovlivňují rodinné fungování těchto rodin.

V teoretické části jsem se nejdříve zaměřila na vymezení témat, která se vztahují k problematice pracovně vytížených rodin s malými dětmi.

První kapitola byla zaměřena na vymezení pojmu rodina. Rodina v postmoderní době může nabývat nejrůznějších podob a může i nemusí plnit své tradiční funkce, proto stanovit jednotnou definici, na které by se shodli odborníci napříč obory a zaměřením, je v podstatě nemožné. Shoda panuje v chápání rodiny jako systému, který se rozprostírá v určitém prostoru a čase. Rodina připomíná provázaný zpětnovazebný systém, v němž změna v jedné části vyvolá změnu části dalších i celku. Rodina také ovlivňuje své širší okolí a zároveň je svým okolím ovlivňována. Aby bylo možné výzkum určitým způsobem zaměřit, bylo potřebné si ujasnit, že rodina v rámci této práce bude chápána jako sezdané či nesezdané soužití muže a ženy s dětmi.

Ve druhé kapitole bylo pojednáno o rodinném fungování a byly popsány jednotlivé modely rodinného fungování, přičemž nejvíce prostoru bylo věnováno modelům procesním, které zdůrazňují neustálý pohyb a změny, které jsou součástí rodinného fungování, a tak nejlépe odpovídají systemickému přístupu k rodině.

Třetí kapitola pak byla zaměřena na životní cyklus rodiny – na jeho tradiční pojetí i jeho současnou kritiku, která opět vychází z postmoderního přístupu k rodině a její základní teze zní, že v dnešní době není možné stanovit obecnou sekvenci fází, kterými by měly všechny rodiny projít. Také byl vysvětlen postmoderní přístup k rodinné krizi, v němž krize je chápána jako příležitost k vývoji a růstu.

Ústředním tématem čtvrté kapitoly je rodinný stres a jeho zvládnutí, vysvětlen byl také pojem rodinné resilience, jako vlastnosti rodiny, která ji umožňuje udržet si zavedené vzorce fungování v náročných situacích, případně jako schopnosti rodiny rychle se vzpamatovat z krize. Rodinná resilience je v současnosti vnímána jako dynamický proces, také se nepředpokládá, že se jedná o vlastnost jednodušou - i v tomto případě je kladen důraz na individuální zkušenost, možnosti a široký kontext každé rodiny.

Pátá kapitola byla věnována roli muže a ženy v rodině. Objasněny byly pojmy gender, genderový stereotyp a genderová rovnost. Ačkoli požadavek genderové rovnosti je dnes již považován za běžný, výzkumná zjištění ukazují, že v rámci rozdělení rolí muže

a ženy v rodině napříč západními státy stále přetrvává tradiční model rozdělení gender rolí v rodině, kdy muži je přisouzen veřejný život rodiny, a ženě její soukromá sféra.

Šestá kapitola byla zaměřena na rodičovství, které rodinné fungování zásadním způsobem ovlivňuje. V dnešní době, vzhledem k požadavkům společnosti, se zároveň zdá být rodičovství náročnějším než dříve. Na muže i ženy jsou ze strany společnosti kladeny nové požadavky. Mateřství je společností vnímáno jako nejdůležitější či nejcennější role v životě ženy, zároveň však společnost ženu-matku vnímá jako méně zdatnou, či méně schopnou. S tématem mateřství pak souvisí také další podkapitola věnující se mateřské a rodičovské dovolené, v níž bylo, kromě jiného, popsáno současné neúspěšné postavení českých matek malých dětí na trhu práce a důvody, které k němu vedly a vedou. Další dvě podkapitoly čerpají převážně z výzkumů a hledají odpovědi na otázky zda, kdy a proč se matky (ne)vracejí po narození dětí do pracovního procesu a důvody (ne)zapojení otců do péče o dítě a domácnost.

Sedmá, závěrečná kapitola teoretické části již byla úzce zaměřena na téma, kterého se týkal následný výzkum, a z větší části vycházela ze současných výzkumných zjištění. V centru pozornosti stály pracovně vyčerpané rodiny a jejich fungování, pro které je zásadní to, do jaké míry jsou rodiny schopny vyvažovat oblast práce a rodiny. S tím souvisejí témata work-life balance a work-life conflict, která byla zpracována v jednotlivých podkapitolách. Důležitým tématem v pracovně vyčerpaných rodinách jsou také specifika rodinného stresu a jeho zvládnání, kterým byl věnován závěr teoretické části.

Výzkumná část práce navazuje na část teoretickou. Zaměření výzkumu vychází z postmoderního přístupu, který zdůrazňuje jedinečnou zkušenost každého jednotlivce, potažmo každé rodiny. Předpokládáme, že rodinné fungování v pracovně vyčerpaných rodinách s malými dětmi má svá specifika, a že tyto rodiny se od jiných budou v některých ohledech lišit. Zároveň považujeme toto téma za málo prozkoumané a dle našeho názoru důležité.

Cílem výzkumu bylo prozkoumat rodinné fungování v pracovně vyčerpaných rodinách s malými dětmi, zjistit, jak tyto rodiny fungují, které faktory a případně jak jejich fungování ovlivňují.

Vzhledem k tématu byl pro výzkum zvolen kvalitativní design, konkrétně se jednalo o případovou studii pracovně vyčerpaných rodin s malými dětmi.

Výzkumný soubor, který tvořilo pět párů a dvě ženy, byl vybrán záměrným výběrem na základě určených základních kritérií – rodina mohla být zařazena do výzkumu, pokud se jednalo o sezdané či nesezdané soužití muže a ženy, kteří spolu žijí ve společné

domácnosti, vychovávají minimálně jednu dítě do tří let, a zároveň ani jeden z nich nepřerušil pracovní kariéru z důvodu rodičovství na dobu delší než jeden rok. Výzkumnou metodou byl polostrukturovaný (párový) rozhovor.

Metodou analýzy dat pak byla zakotvená teorie, což ovlivnilo i způsob výběru výzkumného souboru, který probíhal postupně, v souladu s teoretickým vzorkováním.

Získané rozhovory byly transkribovány a analyzovány pomocí otevřeného, axiálního a selektivního kódování. Postupně vznikající kategorie byly dále popisovány a propracovávány za pomoci paradigmatického modelu. Postupně se do centra pozornosti dostala kategorie *vyvažování gender rolí*, která se stala ústřední (centrální) kategorií. Spolu s vyjasňováním centrální kategorie docházelo také k postupné specifikaci výzkumné otázky a reanalýze dat v souladu s metodou neustálého porovnávání. Specifikovaná výzkumná otázka zněla: *Jak gender role souvisí s rodinným fungováním pracovně vytížených rolí s malými dětmi?*

V důsledku této specifikace byla podrobně popsána centrální kategorie *vyvažování gender rolí* a byla dána do vztahu s dalšími hlavními kategoriemi: *interpretace situace* a *zvládnutí situace*. Ukázalo se, že ve zkoumaných rodinách dochází v důsledku interpretace a zvládnutí specifických situací k neustálému vyvažování gender rolí, přičemž každá změna v gender rolích znamenala větší či menší posun na dimenzi *rozhodující role ženy – rozhodující role muže*.

Nakonec byly získané poznatky propojeny do teoretického modelu vyvažování gender rolí v pracovně vytížených rodinách. Proces *vyvažování gender rolí* probíhal v pěti na sebe navazujících fázích: (1) rozhodnutí mít dítě, (2) rozhodnutí ženy pracovat, (3) reakce muže, (4) přizpůsobení, (5) hledání řešení.

Tato sekvence byla přitom typická pro všechny rodiny ve výzkumném souboru, přičemž byly identifikovány dvě základní varianty procesu. První varianta se týkala dvou rodin, v nichž byla mužova reakce na práci ženy podpůrná. V těchto rodinách bylo přizpůsobení se situaci vyrovnané a páry společně hledaly řešení situace. Druhá varianta se týkala ostatních rodin, a byla pro ni typická negativní nebo ambivalentní reakce muže na ženinu práci, následkem čehož žena v rámci rodiny přebírala rozhodující roli ve čtvrté a páté fázi (přizpůsobení a hledání řešení). Většina žen v souboru se zároveň snažila nebo měla v budoucnu v plánu se snažit o vyrovnané postavení muže a ženy v rodině.

V diskuzi pak byly výsledky výzkumu uvedeny do souvislostí s teoretickými poznatky. Byla identifikována úskalí a omezení výzkumu a doporučení pro další výzkum.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Altenburger, L. E. (2012). Maternal Gatekeeping: Do They See It The Way We Do? A Senior Honor Thesis. The Ohio State Univerzity. Získáno z:

http://kb.osu.edu/dspace/bitstream/handle/1811/51939/final_altenburger_honors_thesis_5.31.12.pdf?sequence=1

Beavers, R., Hampson, R. B. (2000). The Beavers System Model of Family Functioning. *Journal of Family Therapy*, 22, 128-143. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Bednaříková, H. (nedatováno). *Materstvo jako súčasť ženskej identity*. Získáno z:

[http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/hana-bednarikova:-materstvo-ako-sucast-zenskej-identity](http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/hana-bednarikova:-materstvo-ako-sucast-zenskej-identity)

Bennett, L. A., Wolin, S. J., McAvity, K. J. (1988). Family Identity, Ritual and Myth. In Falicov, C. J., *Family transitions* (s. 211-223). New York: Guilford Press. Získáno z:

https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=f60Kb2G8AckC&oi=fnd&pg=PA211&dq=Family+identity,+ritual,+and+myth:+A+cultural+perspective+on+life+cycle+transitions.&ots=C0ZA_iu8GU&sig=Uvq_imZQxgDWzb98zh1_1Af8sA&redir_esc=y#v=onepage&q=identity&f=false

Bičáková, A., Kalíšková, K. (2015). *Od mateřství k nezaměstnanosti: Postavení žen s malými dětmi na trhu práce*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.

Bierzová, J. (2006). Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 7 (1), 19-26.

Bird, G. W., Schnurman-Cook, A. (2005). Professional Identity and Coping Behaviors in Dual-Career Couples. *Family Relations*, 54(1), s. 145-160. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Bird, Ch. (1999). Gender, Household Labor, and Psychological Distress: The Impact of the Amount and Division of Housework. *Journal of Health and Social Behavior*, 40 (March), s. 32-45. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Buehler, Ch., O'Brien, M. (2011). Mothers' Part-Time Employment: Associations With Mother and Family Well-Being. *Journal of Family Psychology*, 25(6), s. 895-906. [online] Získáno z databáze EBSCO.

- Burnett, S. B. et al. (2013). Fathers at Work: A Ghost in the Organizational Machine. *Gender, Work and Organization*, 20(6), s. 632-646. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Corrigall, E. A., Konrad, A. M. (2006). The Relationship of Job Attribute Preferences to Employment, Hours of Paid Work, and Family Responsibilities: An analysis Comparing Woman and Man. *Sex roles*, 54(1/2), s. 95-111. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Costa, R. P. (ROK). Family Rituals: Mapping the Postmodern Family Through Time, Space and Emotion. *Journal of Comparative Family Studies*.
- Crespo, C., Santos, S., Canavarro, M. C., et al. (2013). Family routines and rituals in the context of chronic conditions: A review. *International Journal of Psychology*, 48 (5), 729-745. Získáno z: <http://dx.doi.org/10.1080/00207594.2013.806811>
- Davis, S. N., Greenstein, T. N. (2004). Cross-National Variations in the Division of Household Labor. *Journal of Marriage and Family*, 66 (5), 1260-1271. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Doherty, W., J., Colangelo, N. (1984). The Family FIRO Model: A Modest Proposal for Organizing Family Treatment. *Journal of Marital and Family Therapy*, 10 (1), 19-29. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Dudová, R. (2006): Partnerský život a sladování práce a rodiny u žen a mužů v manažerských pozicích. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 7(2), s. 58-62, získáno z: http://www.genderonline.cz/uploads/665b86973806facfc39febd21a8a57d8897a210c_partnersky-zivot.pdf
- Dunn, M., O'Brien, K. (2013). Work-family Enrichment Among Dual-Earner Couples: Can Work Improve Our Family Life? *Journal of Counseling Psychology*, 60(4), s. 634-640. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Edgell, Becker, P., Moen, P. (1999). Scaling Back: Dual-Earner Couples' Work-Family Strategies. *Journal of Marriage and the Family*, 61(4), s. 995-1007. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Elloy, D., Smith, C. R. (2003). Patterns of Stress, Work-Family Conflict, Role Conflict, Role Ambiguity and Overload Among Dual-Career and Single-Career Couples: An

Australian Study. *Cross Cultural Management*, 10(1), s. 55-66. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Erickson, M. J. (1998). Re-visioning the Family Life Cycle Theory and Paradigm in Marriage and Family Therapy. *The American Journal of Family Therapy*, 26 (4), 341-355. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Fiese, B. H., Foley, K. P., Spagnola, M. (2006). Routine and Ritual Elements in Family Mealtimes: Contexts for Child Well-Being and Family Identity. *New Directions for Child and Adolescent Development* (vol. 111, s. 67-89). Získáno z: <http://onlinelibrary.wiley.com/>

Fontana, D. (2003). *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál.

Forste, R., Fox, K. (2008). Household Labor, Gender Roles, and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison. *Journal of Comparative Family Studies*, s. 613-631. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Gjuričová, Š., Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, a. s.

Goldberg, W. A. et al. (2013). What Predicts Parental Involvement by Young Fathers at Psychological Risk? *Fathering*, 11(3), s. 280-291. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Grady, G., McCarthy, A. M. (2008). Work-life integration: experiences of mid-career professional working mothers. *Journal of Managerial Psychology*, 23(5), s. 599-622. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Gröpel, P. (2006). Rovnováha životných oblastí vo vzťahu k naplnenosti potrieb a spokojnosti so životom. *Československá psychologie*, 50(1), s. 71-83.

Haddock, S. A., Ziemba, S. J., Zimmerman, T. S., Current, L. R. (2001). Ten Adaptive Strategies for Family and Work Balance: Advice from Successful Families. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27(4), s. 445- 458. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Hašková, H., Zamykalová, L. (2006): Mít děti - co je to za normu? Či je to norma? *Biograf* (40-41): 130 odst. Získáno z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

Haviger, J., Havigerová, J. M., Loudová, I. (2014). *Lexikální stopa pojmu rodina*. Hradec Králové: Gaudeamus.

- Higgins, Ch. A., Duxbury, L. E. (1992). Work-Family Conflict: A comparison of dual-career and traditional-career men. *Journal of Organizational Behavior*, 13(4), s. 389-411. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Höhne, S., Kuchařová, V., Svobodová, K., Šťastná, A., & Žáčková, L. (2010). *Rodina a zaměstnání s ohledem na životní cyklus*. Praha: VÚPSV, v. v. i.
- Hsin, A., Felfe, C. (2014). When Does Time Matter? Maternal Employment, Children's Time With Parents, and Child Development. *Demography*, 51(1), s. 1867-1894.
<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=11&sid=3dc35995-285d-4acd-857b-56ff889237ec%40sessionmgr102&hid=108>
- Chen, F. (2005). Employment Transitions and the Household Division of Labor in China. *Social Forces*, 84 (2), 831-851. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Chomiszaková, A. (2013). *Spolurodičovství pohledem otců*. Nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Fakulta sociálních studií MU. Získáno z:
http://is.muni.cz/th/219160/fss_b_a2/CHOM_FINAL.pdf
- Chvála, V., Trapková, L.. *Rodinná terapie a teorie jin-jangu*. Praha: Portál.
- Janoušková, K., Sedláček, L. (2005). Jiné mateřství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 6(1), s. 19-22. Získáno z:
http://www.genderonline.cz/uploads/c1c2ab2e7c6ed05a1dff0392b0a4e8c68853b646_jine-materstvi.pdf
- Jonášová et al. (2012). *Mateřská dovolená nebo rodičovský čas? Zkušenosti sedmi českých matek, které pracují a vychovávají své děti v jiných zemích EU*. Praha: Gender Studies, o. p. s.
- Keller, J. (2012). *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Koščo, J. a kol. (1987). *Poradenská psychológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Kratochvíl, S. (2012). *Základy psychoterapie, 6., aktualizované vydání*. Praha: Portál.
- Kraus, B. (2015). *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus.

- Křížková, A. (2002). Trendy v rodině a rodinných odpovědnostech. In Čermáková, M. a kol. (2002). *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Křížková, A. (2008). Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8(2). Získáno z: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2008012711>
- Lang, S. N. et al. (2013). Daily Parenting Engagement Among New Mothers and Fathers: The Role of Romantic Attachment in Dual Earners Families. *Journal of Family Psychology*, 27 (6), s. 862-872. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Ludewig, K. (2011). *Základy systemické terapie*. Praha: Grada.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. (1999). *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Portál.
- Maříková, H. (ed.), Čermáková, M., Formánková, L. (2015). *Slovník základních pojmů (diverzita a sladování pracovního a soukromého života)*. Sociologický ústav AV ČR. Získáno z: http://diverzita.soc.cas.cz/sites/diverzita.soc.cas.cz/files/zakladni_slovník_pojmu_web_0.pdf
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Miller, I. V., Ryen, Ch. E., Keitner, G. I., et al. (2000). The McMaster Approach to Families: theory, assesment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-189. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Minuchin, S. (2013). *Rodina a rodinná terapie*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mlčák, Z. (1996). *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě.
- Možný, I. (1983). *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně.

- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Narayanan, S. L., Savarimuthu, A. (2013). Work-family Conflict – An Exploratory Study of the Dependence Childs' Age on Working Mothers. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 2(1), s. 449-470. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Norman, H. et al. (2013). Which fathers are the most involved in taking care of their toddlers in the UK? An investigation of predictors of parentel involvement. *Community, Work and Family*, 17(2), s. 163-180. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Norman, H., Elliot, M., Fagan, C. (2014). Which fathers are the most involved in taking care of their toddlers in UK? An investigation of the predictors of paternal involvement. *Community, Work and Family*, 17(2), s. 163-180. Získáno z <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=7736810a-d7ad-41bf-a0f8-dab3630a1499%40sessionmgr120&vid=17&hid=119>
- Očenášková, V. (2015). *Ženy v akademických povoláních. Osobní a profesní spokojenost*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Olson, D. H. (1999). Circumplex Model of Marital & Family Systems. *Empirical Approaches to Family Assessment, Journal of Family Therapy*, [online] Získáno z databáze EBSCO.s
- Onnis, L. (1990). A Systemic Approach to the Concept of Crisis. *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 9 (2), 43-54. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Page, J. (2013). Will the „good“ (working) mothers please stand up? Professional and maternal concerns about education, care and love. *Gender and education*. 25(5), s. 548-563. [online] Získáno z databáze EBSCO.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny. Struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk.
- Plaňava, I., & Pilát, M. (Eds.). (2002). *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal.
- Rehel, E., Baxter, E. (2015). *Men, Fathers and Work-Family Balance*. Center for American Progress. Získáno z: <https://www.americanprogress.org/issues/women/reports/2015/02/04/105983/men-fathers-and-work-family-balance/>

Rychetská, P. (2012). *Postmodernismus v literatuře a ve výtvarném umění*. Plzeň: Pedagogická fakulta Západočeská univerzita v Plzni.

Řiháček, T., Čermák, I., Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Sano, Y. et al. (2008). Are Mothers Really „Gatekeepers“ of Children? *Journal of Family Issues*, 29(12), s. 1701-1723., získáno z:

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0192513X08321543>

Satir, V., Baldwin, M. (2012). *Terapie rodiny krok za krokem podle Virginie Satirové. Praktická příručka*. Praha: Portál.

Shpancer, N. (2006). The effect of daycare: Persistent questions, elusive answers. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(2), s. 227-237. Získáno z:

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0885200606000251>

Schoppe-Sullivan, S. J. et al. (2008). Maternal Gatekeeping, Coparenting Quality, and Fathering Behavior in Families with Infants. *Journal of Family Psychology*, 22(3), s. 389-398. Získáno z: <https://thefamilysite.info/demo/files/2011/08/Maternal-Gatekeeping-Coparenting-Quality-and-Fathering-Behavior-in-Families-With-Infants.pdf>

Schulze, E., Gergoric, M. (2015). *Maternity, paternity and parentel leave: Data related to duration and compensation rates in the European Union*. Brussels: European Union.

Získáno z:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/509999/IPOL_STU\(2015\)509999_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/509999/IPOL_STU(2015)509999_EN.pdf)

Silverman, D. (2005). *Jako robiť kvalitatívny výzkum*. Bratislava: Ikar.

Skinner, H., Steinhauer, P., Sitarenios, G. (2000). Family Assessment Model (FAM) and Process Model of Family Functioning. *Journal of Family Therapy*, 22, 190-210. Získáno z:

[https://www.researchgate.net/profile/Harvey_Skinner/publication/229688996_Family_Assessment_Measure_\(FAM\)_and_Process_Model_of_Family_Functioning/links/548203630cf2e5f7ceac4a3a.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Harvey_Skinner/publication/229688996_Family_Assessment_Measure_(FAM)_and_Process_Model_of_Family_Functioning/links/548203630cf2e5f7ceac4a3a.pdf)

Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Sobotková, I. (2015). Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi. In Friedlová M., Lečbych M. (Eds.), *Symposium rodinné resilience. Sborník příspěvků* (STRANY). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Steiber, N. (2009). Reported Levels of Time-based and Strain-based Conflict Between Work and Family Roles in Europe: A Multilevel Approach. *Social Indicators, Research*, 93(3), s. 469-488. Získáno z: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-008-9436-z>

Svobodová, L. (2007). *Prohlubování krize mužské identity. Jak cestu k vyspělé maskulinitě ovlivňuje absence otců, sociální sítě a pornografický průmysl.* (rigorózní práce). Olomouc: Filozofická fakulta UPOL. Získáno z: http://theses.cz/id/3uleri/RIGORZN_PRCE_Lucie_Svobodov.pdf

Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky zakotvené teorie.* Boskovice: Albert.

Šed'ová, K. (2003). Mateřství jako pozitivní hodnota a žitý svět. *Sborník prací filozofické fakulty.* Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta. (11-27). Získáno z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/viewFile/380/536>.

Šulová, L. (2006). *Počátky řečového vývoje a specifický vliv mateřské a otcovské mluvy.* Praha: FSV UK.

The NICHD Early Child Care Research Network (2005). *Child Care and Child Development. Results from the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development.* New York: The Guilford Press. Získáno z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=IG2UIgvDFVoC&oi=fnd&pg=PP2&dq=mother+child+importance+daycare&ots=91zbCFuOSr&sig=3wiLsPJKSDR_mox96Fk6YsQl6-s&redir_esc=y#v=onepage&q=mother%20child%20importance%20daycare&f=false

Tobolová, A. (2010). *Mýtus ženy-matky v ČR: Jeho obraz, dopady, socialistická a postsocialistická zkušenost.* Nепublikovaná diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií MU. Získáno z: https://is.muni.cz/th/144170/fss_m/DIP_-_Tobolova_Andrea.txt

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří.* Praha: Portál.

Vair, H. (2013). The Discourse of Balance: Balance as Metaphor and Ideology. *Canadian Review of Sociology*, 50(2), s. 154-177. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Verma, V. (2013). Work-family conflict. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 4(3), s. 644-649. [online] Získáno z databáze EBSCO.

Viers, D., Prouty, A. M.(2001): We´ve Come a Long Way? An Overview of Research of Dual-Career Couples´Stressors and Strengths. *Journal of Feminist Family Therapy*, 2(1) [online] Získáno z databáze EBSCO.

Všeobecná deklaráce lidských práv OSN (1948), New York, dostupné z http://www.lidskaprava.cz/uploads/03_dokumenty/04_uvod/00_VDLP_UDHR-.pdf

Vybíral, Z. (2009). *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

Výrost, J., Slaměník, I. (2014). *Sociální psychologie, 2., přepracované a rozšířené vydání*. Praha: Grada.

Weldon-Johns, M. (2013). EU Work-Family Policies-Challenging Parental Roles or Reinforcing Gendered Stereotypes? *European Law Journal*, 19(5), s. 662-681. Získáno z <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=7736810a-d7ad-41bf-a0f8-dab3630a1499%40sessionmgr120&vid=13&hid=119>

Příloha č. 2: Abstrakt česky:

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Rodinné fungování v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi

Autor práce: Bc. Soňa Tichá

Vedoucí práce: PhDr. Martina Fülepová

Počet stran a znaků: 95, 212 251

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury:91

Abstrakt (800–1200 zn.):

Práce je zaměřena na oblast rodinného fungování, konkrétně se zabývá otázkou, jak fungují rodiny, v nichž oba rodiče pracují a zároveň vychovávají minimálně jedno dítě do tří let. Teoretická část práce je zaměřena na oblast rodiny, rodinného fungování, rodinného cyklu, rodinného stresu a jeho zvládnutí, rodičovství a rolí muže a ženy v rodině. Výzkumná část práce popisuje provedení kvalitativního výzkumu, který vychází z případových studií pracovně vytížených rodin s malými dětmi. K analýze dat byla použita metoda zakotvené teorie. Výzkumný soubor byl složený z 12 respondentů – pěti párů a dvou žen. Polostrukturované párové (resp. individuální) rozhovory byly transkribovány a analyzovány za použití otevřeného, axiálního a selektivního kódování. Výsledkem je model vyvažování gender rolí v pracovně vytížených rodinách s malými dětmi, který popisuje pro výzkumný soubor typickou sekvenci na sebe navazujících fází, v nichž se v průběhu rodinného fungování střídají rozhodující role ženy a rozhodující role muže. Výsledky byly srovnány s jinými výzkumy a diskutovány.

Klíčová slova: rodinné fungování, pracovně vytížené rodiny, rodičovství, work-life balance, gender role, zakotvená teorie

ABSTRACT OF THESIS

Title: Family functioning in hard working families with little children

Author: Bc. Soňa Tichá

Supervisor: PhDr. Martina Fülepová

Number of pages and characters: 95, 212 251

Number of appendices: 5

Number of references: 91

Abstract (800–1200 characters):

This thesis focuses on family functioning, specifically on families where both parents work while bringing up at least one child under the age of three. The theoretical part focuses on family life, family functioning, family cycle, family stress, family coping, parenthood and gender roles within the family. The research part defines the conducted qualitative research, which is based on several case studies of hard working families with little children. All the data were analysed using grounded theory. There were 12 individuals in the research group – 5 mixed pairs and 2 women. Semi-structured pair (and individual) interviews were transcribed and analysed using open, axial and selective coding. The result of the performed research is a model of balancing gender roles in hard working families with little children describing a typical sequence of phases in the process of family functioning with the alternation of the dominative gender roles. The results were compared with similar research and discussed.

Key words: family functioning, hard working families, parenthood, work-life balance, gender roles, grounded theory,

Příloha č. 4: Průvodní dopis

Dobrý den,

jelikož jste projevíli zájem o účast na výzkumu k mé diplomové práci, ráda bych vám o něm poskytla bližší informace. Jsem studentkou 5. ročníku psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a tento výzkum je součástí mé diplomové práce s názvem „*Rodinné fungování v pracovně vytižených rodinách s malými dětmi*“. Mým cílem je prostřednictvím **párových rozhovorů (tedy za účasti muže i ženy)** odhalit, jak fungují rodiny (sezdaná i nesezdaná soužití) s nejméně jedním dítětem do tří let, ve kterých muž i žena pracují, a žádný z nich nepřerušil pracovní kariéru z důvodu rodičovství na dobu delší než jeden rok. Vzhledem k současným trendům těchto rodin i v české společnosti začíná přibývat a dá se předpokládat, že tomu tak bude i v budoucnu. Zároveň o těchto rodinách, jejich fungování, problémech, o tom, co jim chybí, nebo naopak o tom, co je posiluje, mnoho nevíme. Tento výzkum si proto klade za cíl tento typ rodin blíže poznat.

Rozhovor se odehrává v termínu, na kterém se domluvíme, ideálně bez přítomnosti dětí, ale není to podmínkou. Sejit se můžeme buď v kanceláři, kterou mám pro tento účel k dispozici v centru Ostravy, případně mohu přijet k vám domů nebo na jiné místo, na kterém se domluvíme. Délka trvání rozhovoru závisí do značné míry na vaší otevřenosti a ochotě sdílet se mnou něco z vašeho života, obvykle trvá 1-1,5 hodiny. Rozhovor nahrávám na diktafon, poté přepisuji, veškerá jména, názvy atp. jsou vynechána nebo změněna, výzkum je zcela **anonymní** a přepis rozhovoru nebude součástí práce. V průběhu rozhovoru máte právo kdykoli mi na otázku neodpovědět (bez udání důvodu), případně rozhovor ukončit, bude-li vám nepříjemný, a od výzkumu odstoupit.

Mým cílem však rozhodně není „tahat“ z vás něco, co mi sami nebudete chtít říct. Naopak jsem ráda, když se se mnou páry cítí příjemně a pohodově.

Budete-li s rozhovorem souhlasit, prosím kontaktujte mne ideálně na email sona.ticha84@gmail.com, případně na tel. 603183143.

Děkuji za váš čas.

s pozdravem,

Bc. Soňa Tichá

Příloha č. 5: Úryvek z rozhovoru a ukázka kódování a postupu analýzy

FÁZE 1 – PRVOTNÍ OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ

Z rozhovoru:

T: „A co Tě (Dano) vlastně vedlo k tomu, že jsi začala pracovat, když je to jakoby takhle náročný s tím Davidem? Nebo jak k tomu jakoby došlo, žeš nešla na tu klasickou mateřskou?“

Dana: „Mně nějak nešlo o příjem... to prostě přišlo, v práci mi nabídli... (nabídka práce) tam se rozjížděly nějaké projekty další, ... A šla jsem do toho vlastně proto, že nikdy jsem práci neodmítla. Práce se prostě neodmítá. (práce se neodmítá) Mně to přijde jak rouhání. Když vím, že to fyzicky nějak dám, tak tu práci jsem asi nikdy v životě neodmítla. I když... to neodhadneš dopředu, ale i to vlastně... jsem si řekla, že to dám, (sebedůvěra?) a holky mně podporovaly (podpora okolí)– jo, to dáš, prvního půl roku na mateřské to je pohoda. A je fakt, že já jsem syna měla tak klidného, (povaha dítěte) že jako to tak bylo. A tak mně do toho tak jako ukonejšily, (podpora okolí – nátlak?) že to je v pohodě, že nemusím dělat toho moc (slíbená nenáročnost)... a že mi ty podmínky nastavily tak, že jsem nebyla spoutaná nějakým stresem (vyhovující podmínky)... kdyby mi nabídl práci někdo jiný, jinou práci, nebo někdo koho neznám, tak nevím (známé prostředí), jestli bych do toho úplně šla, protože jsem nevěděla, do čeho jdu s tím mateřstvím, jaký to bude (jaké bude mateřství?).“

T: „A jaké byly pro Tebe ty základní podmínky? Na čem to záviselo?“

Dana: „Kdyby to nebylo z domu (práce z domu), tak do toho určitě nejdu. Peníze jsem ani nepropočítávala, to ne... (peníze ne) Ale samozřejmě jsem si říkala, že nikdy nevíme, jak na tom bude, a každá koruna dobrá (peníze ano)... To je to, že práce se neodmítá kvůli penězům (finanční důvody), pro mě...“

David: „To je zase asi věc, kterou máme společnou, že neumím moc říkat ne, na práci.“ (podobnost mezi partnery)

Dana: „No... Ale bylo pro mě důležité, že jsem věděla s jakýma lidma (pracovní prostředí) do toho jdu, co po mně budou chtít. Že vím, co jim můžu dát. A byla jsem úplně klidná (sebedůvěra), že na mně nebudou tlačit, že to nebude hrozný stres, že vím, co budu dělat (pocit jistoty), že jim věřím, že mně nebudou chtít nějak topit, nebo... To se nedá úplně dopředu odhadnout, jo, ale vím, že kdybych řekla: hele, já už to nedávám, končím, tak oni řeknou jo, dobrý, v pohodě (svoboda-nesvázanost). Že jsem nebyla nějak svázaná, byla to

pro mě možnost přinést domů nějaký peníze, (finanční motivace) ale nebyl to stres. Já kdybych řekla, že zítra už nepracuju, tak je to dobrý, OK. Takže to je takový komfort, takové zázemí, no. A ten důvod byl samozřejmě finanční.. (finanční motivace) já jsem se těšila na prázdniny, že jo.“

T: „Aha, a proč jsi... Nebo takhle.. Baví tě to? Myslím ta práce? Nebo... Co tě drží u toho?“

Dana: „Jo, jo.. no, tak moje práce, to jsou tabulky, že jo.. účetnictví... já nemůžu říct, že mně to baví, ale jako... určitým způsobem mně to baví, umím to, takže (pocit jistoty).. mně to jako nestresuje, no. (nestresuje) Kdyby to byl úplně nový druh práce, tak si asi nedovolím do toho jít.“

T: „A vidíš v tom nějaká pozitiva pořád teda? Nebo viděla jsi?“

Dana: „Jo, to jak mi říkali: nesmíš přestat pracovat na mateřský, jinak zblbneš (reakce okolí)! Tak jsem si říkala: tak asi jo. (souhlas s okolím) Jakoby ten kontakt, to je fakt, ještě tím, že jsme se odstěhovali na druhou stranu republiky, takže já jsem furt v kontaktu s těma lidma, s tím svým okolím. (kontakt s okolím) Díky tý práci. To je důležitý.“

David: „Já třeba vůči tomu, co říká Dana, nemám vůbec citlivost. Protože pro mě ... u nás v branži je to normální.(normální) Tam nemůže herečka nebo zpěvačka nebo instrumentalistka odejít na tři roky na rodičák, jo. U nás tohle neexistuje.(dlouhodobá RD nemožná) Jednak by totálně zapoměla tu schopnost hrát na nástroj nebo vystupovat. A velmi často jsou ti lidi najímaní, nejsou zaměstnaní, takže ani nejsou jakoby takhle zajištění. Takže na nějakou 3 letou mateřskou můžou jakoby zapomenout, jo. Takže pro mě je to takový... strašně těžký si tenhle problém uvědomovat,(není to problém) protože u nás se to takhle běžně jako řeší, v mém okolí. Takže mně to přijde vlastně normální.“ (je to normální)

FÁZE 2 – SLUČOVÁNÍ KÓDŮ DO VYŠŠÍCH KATEGORIÍ:

Seznam kódů daného úryvku: Nabídka práce, práce se neodmítá, sebedůvěra, podpora okolí, povaha dítěte, podpora okolí (nátlak?), slíbená nenáročnost, vyhovující podmínky, známé prostředí, jaké bude mateřství, práce z domu, peníze ne, peníze ano, finanční důvody, podobnost mezi partnery, pracovní prostředí, sebedůvěra, pocit jistoty, nesvázanost, finanční motivy, finanční motivy, jistota v práci, pocit jistoty, reakce okolí

(na mateřství?), souhlas s okolím, kontakt s okolím, normální, dlouhodobá RD nemožná, není to problém, je to normální

Charakteristiky práce: slíbená nenáročnost, práce z domu, známé prostředí, podpora okolí, nsvázanost, finanční motivy, jistota v práci, kontakt s okolím

Osobní důvody: souhlas s okolím (ať na mateřské nezblbneš), sebedůvěra, pocit jistoty, povaha dítěte, obavy (z mateřství),

Postoj muže: nevnímání problému, běžná situace

FÁZE 3 – PROPOJOVÁNÍ DAT JEDNOHO PŘÍPADU S DALŠÍMI PŘÍPADY:

A: zaujetí prací, práce jako koníček, důvěra v ženu, nemluvil do toho, podmínky práce

B: charakteristika práce, podpora okolí, obavy muže, rovnocenná kariéra, obavy o práci

C: zaujetí prací, práce jako koníček, podpora muže, obava o práci

E: charakteristiky práce, obava o kariéru, touha po nezávislosti, práce jako koníček, negativní postoj muže, nenaplněná mateřstvím

F: obava o kariéru, sebenaplnění, touha po nezávislosti, negativní postoj muže

G: láska k profesi, nuda na mateřské, charakteristiky práce, přijetí muže

FÁZE 4 – ZAŘAZENÍ DO VYŠŠÍ KATEGORIE:

Rozhodnutí o práci: charakteristiky práce, vztah k práci, obava o kariéru, podpora okolí, nedostačivost mateřské role, postoj muže

Vlastnosti a dimenze kategorie:

- ⇒ zaujetí prací; dimenze: nízké - vysoké
- ⇒ obava o kariéru; dimenze: nízká - vysoká
- ⇒ naplněnost mateřskou rolí; dimenze: nízká – vysoká
- ⇒ podpora okolí; dimenze: nízká – vysoká
- ⇒ postoj muže; dimenze: podpůrný – nepodpůrný
- ⇒ plánovitost; dimenze: nízká – vysoká
- ⇒ zvládnutelnost, dimenze: nízká – vysoká

FÁZE 5 – PARADIGMATICKÝ MODEL KATEGORIE

- Příčinné podmínky: **možnost pracovat**: charakteristiky práce, vnímání zvládnutí, vztah k práci, obava o kariéru
  - Jev: **rozhodnutí ženy pracovat - dimenze**: plánovitost (nízká-vysoká), stabilita v čase (nízká-vysoká), hodnocení ze strany okolí (pozitivní-negativní), zaujetí prací (vysoké-nízké), vnímání postoje partnera (nízké-vysoké)
  - Kontext: Rozhodnutí ženy pracovat při mateřské/rodičovské dovolené nemělo souvislost s postojem muže, ať byl podpůrný či nikoli. Rozhodnutí mohlo být plánované i neplánované. V čase se rozhodnutí žen neměnilo. Ze strany okolí se ženy setkávaly většinou s pozitivními reakcemi. Většina žen uváděla vysoké zaujetí prací.
  - Strategie jednání a interakce: stanovení podmínek práce, hledání možností skloubení práce s péčí o dítě, omezení času pro sebe a své koníčky, hledání opory
  - Intervenující podmínky: nezblbnout (potřeba kontaktu s profesí a lidmi), touha po nezávislosti, potřeba ocenění, postoj partnera, vnímání mateřství
  - Následky: nedostatek volného času, omezení času tráveného s dítětem, neshody s partnerem/větší zapojení partnera, rozvoj (zamezení stagnování) kariéry, podpora sebevědomí, finanční nezávislost, obdiv ze strany okolí

FÁZE 6 – UVEDENÍ DO VZTAHU S CENTRÁLNÍ KATEGORIÍ

Aktuální rozložení gender rolí v rodině => **rozhodnutí ženy pracovat** => interpretace situace => zvládnutí situace => vyvažování gender rolí